

AIKUISOSSIAALITYÖN HAASTEET

Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön

LEILA KANKAINEN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön tutkimuksen laitos

Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus

Hyvinvointipalvelujen erikoisala

Helmikuu 2012

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	5
2 Aikuissosiaalityö sosiaalityön toimintakentässä.....	9
2.1 Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät	9
2.2 Sosiaalityö eettisenä toimintana.....	14
2.3 Aikuissosiaalityö käsitteenä.....	17
2.4 Aikuissosiaalityö toimintana.....	19
3 Organisaatiot ja instituutiot.....	23
3.1 Organisaatio	23
3.2 Julkinen hallinto.....	24
3.3 Uusinstitutionaalinen organisaatioteoria.....	27
4 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksellinen lähestymistapa.....	35
5 Tutkimusaineisto ja -menetelmä	38
5.1 Hankeraportit tutkimusaineistona	38
5.2 Tutkimusmenetelmä ja analyysi.....	41
6 Aikuissosiaalityö kehittämishankkeiden kuvaamana.....	46
6.1 Aikuissosiaalityön ammatillisen toiminnan perustelut	46
6.2 Aikuissosiaalityön suorittaja	51
6.3 Aikuissosiaalityön kohde	53
6.4 Sosiaalityöntekijöiden työmuodot ja -menetelmät aikuissosiaalityössä	54
7 Institutionaalisia näkökulmia aikuissosiaalityöhön	59
7.1 Aikuissosiaalityö sääntöjen muokkaamana järjestelmänä	59
7.2 Arvot, normit ja roolit aikuissosiaalityössä.....	76
7.3 Tulkintojen tuottama aikuissosiaalityö	88
8 Aikuissosiaalityö institutionaalisten voimien paineissa.....	98
9 Pohdintoja tutkimustuloksista ja tutkimuksen toteuttamisesta	108
Lähteet.....	112
Liitteet	126

KUVAT

Kuva 1: Institutionaalisen muutoksen prosessit (Scott 2011, 195; Rinne 2009, 65)	33
Kuva 2: Aikuissosiaalityö ilmiönä	37
Kuva 3: Aineiston analyysi	44

TAULUKOT

Taulukko 1: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät	13
Taulukko 2: Instituutioiden kolme pilaria (Scott 2001, 52; Rinne 2009, 56; Heiskala 2001, 52)	30
Taulukko 3: Analyysikehikko Scottia (2001, 52) mukaillen	43
Taulukko 4: Aikuissosiaalityö käytännön toimintana (Raunio 2001, 68)	46
Taulukko 5: Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasot (Liukko 2009)	55
Taulukko 6: Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia säänteleviä tekijöitä	59
Taulukko 7: Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia normatiivisia tekijöitä	76
Taulukko 8: Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia kulttuuris-kognitiivisia tekijöitä	89

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KANKAINEN, LEILA: Aikuissosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön.

Ammatillinen lisensiaatintutkimus, 125 s., 3 liites.

Sosiaalityö, hyvinvointipalvelujen erikoisala

Helmikuu 2012

Avainsanat: aikuissosiaalityö, sosiaalityö, instituutiot, uusinstitutionaalinen organisaatioteoria, teorialähtöinen sisällönanalyysi

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää aikuissosiaalityön toteutumisen tapaa ja kehityssuuntia Suomessa ja siihen vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä. Aikuissosiaalityö määritellään tutkimuksessa kunnallisissa sosiaalitoimistoissa toimeentulotuen käsittelyn yhteydessä kehittyneeksi aikuisväestön sosiaalityöksi, jota toteuttavat sosiaalityön yliopistokoulutuksen saaneet ammattihenkilöt.

Tutkimusaineistona ovat Sosiaalialan osaamiskeskusten vuosina 2007 – 2009 julkaisemien aikuissosiaalityön kehittämishankkeiden raporttien tekstit, jotka kuvaavat aikuissosiaalityötä 37 kunnassa Keski-Suomessa, Kymenlaaksossa, Hämeessä ja Uudellamaalla. Tutkimusmenetelmänä on teorialähtöinen sisällönanalyysi, jossa analyysityökaluna toimii uusinstitutionaalisen organisaatioteorian pohjalta koostettu analyysikehikko. Tarkastelunäkökulmana on se, miten instituutiot vaikuttavat aikuissosiaalityön rakenteeseen ja toimintalogiikkaan. Instituutiot käsitetään tutkimuksessa kestäviksi sosiaalisiksi rakenteiksi, jotka ovat muodostuneet symbolisista elementeistä, sosiaalisesta toiminnasta ja materiaalisista resursseista. Niiden tehtävänä on tuottaa pysyvyyttä, tarkoituksenmukaisuutta ja sosiaalista järjestystä toimintaan. Tutkimusta ohjaava uusinstitutionaalinen organisaatioteoria on tieteenfilosofiselta lähestymistavaltaan moninäkökulmainen. Sekä instituutiot että aikuissosiaalityö nähdään tutkimuksessa sosiaalisina konstruktioina.

Tutkimuksen mukaan aikuissosiaalityön toiminta koostuu eri kunnissa samantyyppisistä elementeistä, mutta toimintatavat vaihtelevat. Työtä ja työtapoja on määritelty, mutta määritelmät jäävät ideaalin tasolle eikä työ toteudu niiden mukaisena käytännössä. Aikuissosiaalityö ei ole vahvasti institutionaalisesti ohjattua toimintaa, jolloin sen yhteiskunnallinen tehtävä ja toimintavaltuudet jäävät osin avoimiksi. Tästä syystä toiminnan käsitteellinen ja käytännön määrittely on puutteellista ja toimintaan osallistuvien työntekijöiden tehtäväkuvat vaihtelevia. Aikuissosiaalityö joutuu myös viimesijaisen palvelun tehtävään ja kohtaamaan yhteiskunnan palveluiden puutteiden seurauksia. Aikuissosiaalityötä ohjaavat yhteiskunnalliset mekanismit eivät aina ole sosiaalityön ammatillisten ja eettisten lähtökohtien mukaisia, mikä aiheuttaa ammatillista turhautumista. Sosiaalityöntekijöiden osallistuminen oman yhteiskunnallisen ja ammatillisen tehtävänsä määrittelyyn on kuitenkin jäänyt vähäiseksi. Jos muutosta ei tapahdu, aikuissosiaalityö voi ajautua yhä suppeampaan toimenpidekeskeiseen työmalliin.

Tutkimus nosti esiin myös muutoksen mahdollisuuksia. Sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus määritellä työtään sen tiukoista reunaehdoista huolimatta. Tarttumalla tähän mahdollisuuteen voidaan aikuissosiaalityössä kehittää sosiaalityön ammatillisia ja eettisiä lähtökohtia kunnioittavia työuotoja, haastaa yhteiskunnan palveluista päättäviä tahoja keskusteluun yhteiskuntapolitiikan vaikutuksista ja nostaa aikuissosiaalityön perustehtävän mukaisesti kaikkein heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten elinolot yhteiskunnalliseen keskusteluun.

University of Tampere

School of Social Sciences and Humanities

KANKAINEN, LEILA: The challenges of adult social work. An institutional perspective on social work as described in development projects

Professional licentiate's thesis, 125 pages, 3 appendix pages

Social work, specialization in welfare services

February 2012

Keywords: adult social work, social work, institutions, new institutional organization theory, theory-based content analysis

The aim of the study is to describe mode of implementation and future trends in adult social work implemented in Finland and the societal factors with bearing thereon. In the study adult social work is defined as the social work which has developed with the adult population in conjunction with the processing of social assistance in municipal social services offices and which is accomplished by professionals with university degrees in social work.

The research data comprise the text of the reports of development projects in adult social work published by the social welfare centres of expertise 2007-2009 describing adult social work in 37 Finnish municipalities in the regions of Central Finland, Kymenlaakso, Häme and Uusimaa. The research method is theory-based content analysis in which the analytical tool is an analytical framework assembled on the basis of new institutional organization theory. The research approach is how institutions affect the structure and operating logic of adult social work. The study conceives of institutions as lasting social structures formed of symbolic elements, social activity and material resources. Their function is to generate permanence, purposefulness, and social order in operations. The new institutional organization theory driving the research in its approach through the philosophy of science assumes numerous perspectives. Both institutions and adult social work are perceived in the study as social constructions.

According to the study activity in adult social work comprises similar elements in different municipalities, but the modes of action vary. Work and work methods are determined, but the determinations do not progress beyond the ideal and the work in practice is not accomplished according to these. Adult social work is not particularly institutionalized, directed activity, thus is societal function and executive powers are to some extent open. For this reason the conceptual and practical definition is inadequate and there is variation in the job descriptions of workers engaging in this work. Adult social work is also compelled to perform the ultimate service task and face the consequences of failings in the services society provides. The societal mechanisms driving adult social work are not always in keeping with the professional and ethical premises of social work, which causes professional frustration. The participation of social workers in the societal and professional determination of their own tasks, however, is slight. Unless a change takes place, adult social work could descend into an ever narrower model focused on measures.

The study also brought to the fore the opportunities for change. In spite of strict borderline conditions social workers still have a chance to determine their work. By seizing this opportunity, modes of working with respect for professional and ethical considerations can be developed. Challenges can be made to those with power over social services to engage in dialogue on the effects of social policy and so in keeping with the basic mission of adult social work bring into the societal discussion the living conditions of the most disadvantaged.

1 Johdanto

Aikuissosiaalityöksi on alettu kutsua kunnallisissa sosiaalitoimistoissa aikuisväestön parissa tehtävää sosiaalityötä, jota raamittaa lainsäädäntönä sosiaalihuoltolaki sekä sitä täydentävät asiakaskohdattaiset ja etuuksia koskevat lait (Juhila 2008a, 26). Aikuissosiaalityö ja sen toimintaympäristö ovat olleet muutoksessa viimeiset vuosikymmenet. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa aikuissosiaalityöstä toimintana ja sen kehittymiseen vaikuttavista yhteiskunnallisista tekijöistä.

Aikuisten parissa kunnan sosiaalitoimessa tehtävälle sosiaalityölle on ominaista vahva kytkös yhteiskunnallisen järjestelmän määrittämiin tehtäviin. Lisäksi sosiaalityöhön ammattina liittyvät sosiaalityön tieto, taidot ja eettiset kysymykset. Sosiaalityön luonteesta johtuen etiikkaan, moraaliin ja arvoihin liittyvät kysymykset ovat keskeisiä toiminnassa. (Raunio 2011a, 169; Arki, arvot...2005, 5.)

Aikuissosiaalityön kehittämistarpeisiin vaikuttavat kunnalliset palvelurakenteiden muutokset. Toimeentulotuen myöntäminen on aikaisemmin ollut keskeinen aikuissosiaalityön tehtävä. Toimeentulotukiasiakkaiden kaksinkertaistuminen 1990-luvun laman aikana edellytti uudenlaista työnjakoa. Muut ammattikunnat tulivat sosiaalityöntekijöiden lisäksi käsittelemään toimeentulotukea. Lomavuosien mentyä työnjaon malli laajeni koko maahan. Toimeentulotuen käsittely ja myöntäminen on suurimmissa kunnissa siirretty pääosin sosiaalityöntekijöiltä toimistotyöntekijöille. (Haapola & Kauppinen 2007, 105; Mäntysaari 2006, 130.) Toimeentulotuen tehtävien vähentyessä aikuissosiaalityössä on alettu täsmentää sosiaalityön tehtäväalueita ja menetelmiä. Myös aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen roolin selkeyttäminen on noussut keskusteluihin. Lainsäädännön uudistukset 2000-luvulla ovat tuoneet sosiaalityöhön uusia tehtäviä ja painotuksia. Etenkin työttömien aktivointivaroitukset sosiaalityössä ovat vaikuttaneet sekä käytännön työhön että sosiaalityön orientaatioihin. (Närhi, Karjalainen, Valppu-Vanhanen 2008, 5–6.)

Lainsäädäntömuutosten lisäksi laajemmat yhteiskuntapoliittiset linjaukset muokkaavat sosiaalityön yhteiskunnallisia tehtäväksiantoja. Kirsi Juhila (2008b, 48–77) kuvaa Suomessa 1980-luvulta lähtien voimistuneita kansalaisten yksityisen vastuun diskursseja, joissa ihanteena on aktiivisuus ja yksilöllinen vastuu. Asiakkaiden ongelmat nähdään yksilöllisinä ja sosiaalityön tehtäväksi on annettu asiakkaiden aktivointi ja vastuullistaminen. Vastakkaisena tälle näkemykselle on eriarvoistumisen diskurssi, jossa asiakkaiden ongelmat nähdään myös yhteiskuntarakenteisiin liittyvinä. Rakenteellisia ja poliittisia ongelmia ei voida ratkaista vain yksilötason asiakastyössä. Tämä näkökulma nostaa

sosiaalityölle uudenlaisia haasteita. Sosiaalityöntekijöiden tulisi entistä enemmän tuoda yleiseen keskusteluun yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen tuottamat vaikutukset kansalaisille ja toteuttaa kansalaisten eriarvoistumista vastustavaa sosiaalityötä.

Tutkimuksen yhteiskunnallisena kontekstina on myös valtakunnallinen sosiaalialan kehittämistyö, joka on tapahtunut pääosin hanketoimintana. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus asetti vuonna 1996 selvitysmiehen selvittämään sosiaalityön kehittämistarpeita. Selvitystyön keskeisenä suosituksena oli sosiaalityön vahvistaminen sosiaalisena muutostyönä. Norminmukainen toimeentulotuen etuuskäsittely tuli erottaa sosiaalityöstä. (Kananen 1997, 3–15.) Sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakennne -hankkeessa (STEAM-projekti) vuosina 2001 – 2004 tutkittiin sosiaalityön, toimeentulotukityön ja sosiaaliohjauksen rooleja sosiaalialan työtehtävissä (Horsma & Jauhiainen 2004). Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen vuosina 2003 – 2007 toteuttaman sosiaalialan kehittämishankkeen tavoitteena oli taata kansalaisten sosiaalihuollon palveluiden saatavuus muun muassa uudistamalla lainsäädäntöä ja varmistamalla henkilöstön osaaminen ja riittävyys (Sosiaalialan..., 2003). Kehittämishankkeen rahoituksella toteutettiin lukuisia alueellisia ja paikallisia sosiaalityön kehittämishankkeita, joissa etsittiin muun muassa toimivaa ammattirakennetta sosiaalialan työhön.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen asettama sosiaalityön neuvottelukunta tuotti sosiaalityön kehittämistä koskevan toimenpideohjelman, Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä, jossa arvioitiin sosiaalityön kehittämisen painopistealueita vuoteen 2015 saakka (Karjalainen & Sarvimäki 2005). Toimintaohjelmassa todettiin sosiaalityön lähivuosien haasteiksi työorientaatioiden kehittäminen osaamisperustaksi, sosiaalityön rakenteiden ja organisoinnin muuttaminen sosiaalityön osaamista ja asiakkaiden tarpeita vastaaviksi, asiakkaiden osallisuuden ja sosiaalityön eettisyyden vahvistaminen sekä sosiaalityön koulutuksen ja tutkimuksen vahvistaminen (Emt., 3). Ammattirakenteiden jäsentymistä selkiinnytti sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuuksista annettu laki vuonna 2005 (29.2.2005/608). Lisäksi sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus antoi suosituksen sosiaalihuollon ammattihenkilöstön tehtävärakenteista. Niissä määritellään sosiaalityön tehtävät aikuisten palveluissa ja sosiaalityöntekijöiden tehtävät toimeentulotukityössä (Sarvimäki & Siltaniemi 2007).

Aikuissosiaalityön kehittäminen on ollut sosiaalialan kehittämishankkeiden painopistealue. Useat alueelliset tai paikalliset kehittämishankkeet on saatu päätökseen. Niissä on kehitetty aikuissosiaalityön työkäytäntöjä, toimeentulotuen käsittelyyn liittyviä ammattirakenteita, sosiaalityön sisältöjä ja menetelmiä sekä pyritty selkiinnyttämään aikuissosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää. (Liukonen & Lukaman 2007; Närhi, Talvensola, Valppu-Vanhanen & Karjalainen 2008; Kotro 2008; Raivio

2009; Europaeus & Koivisto 2009.) Kun kehittämistyötä ovat ohjanneet valtakunnalliset ohjelmat, joilla on ollut omat painopisteensä, kehittämistyö ei ole ollut vain aikuissosiaalityön omista tarpeista lähtevää sisäistä kehitystyötä, vaan sitä ovat ohjanneet laajemmat hanketoiminnan taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset tehtävänannot.

Hanketoiminnan taustalla on 1990-luvulla toteutettu hallinnollinen muutos, joka muutti valtion ja kuntien keskinäistä suhdetta. Aikaisempi valtion keskitettyyn suunnittelu- ja rahoitusjärjestelmään perustuva normiohjaus korvattiin tavoite- ja puiteohjauksella. Ohjauksen välineiksi tulivat tiedotus, tutkimus- ja kehittämishankkeet sekä tavoite-, puite- ja politiikkaohjelmat, joiden toteuttajia valtio tukee taloudellisesti eri rahastoista. Rahoituksella hallinto ohjaa kehityksen suuntaa ohjelmien suuntaisesti. Hankkeiden tehtävänä on tuottaa toimivia uusia käytäntöjä kentän työntekijöiden tuotamina. Hallinnon ohjaus antaa toiminnalle suunnan ja tukee ohjelmien mukaista kehitystä. (Kananaja, Niiranen & Jokiranta 2008, 54–60; Sulkunen 2006, 27.) Euroopan unionin jäsenyys julkisen hallinnon muutoksen rinnalla on ohjannut kehittämistoimintaa hanketoiminnan suuntaan. Euroopan sosiaali- ja rakennerahastoista on voinut saada rahoitusta kulloinkin painopistealueiksi määriteltyihin kehittämishankkeisiin. (Alavaikko 2006, 50.) Jotkut näkevät hanketoiminnan ohjaavan suomalaista yhteiskuntaa niin vahvasti, että voidaan jopa puhua projektiyhteiskunnasta. Kääntöpuolella on se, että hanketoimintaan liittyvät kehittämisen haaveet ja käytännön toiminta ovat usein ristiriidassa keskenään. (Rantala & Sulkunen 2006, 8,13.) Liian usein käy niin, että hankkeet tuovat lisärahoitusta kuntiin, mutta niiden päättyessä kuntien resurssit eivät riitä toiminnan jatkamiseen (Lähteenmaa 2006, 118).

Kiinnostukseni tutkimuskohteeseen on herännyt käytännön työssä. Olen osallistunut eteläsuomalaisessa kunnassa kehittämisprosessiin, jossa toimeentulokitehtävät on pääosin siirretty sosiaalityötä kirjalliseen toimistotyöhön. Sosiaalityöntekijät päättävät vain asiakkaan yksilölliseen elämäntilanteeseen liittyvästä täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta. Sosiaalityöntekijät keskittyvät suunnitelmalliseen muutostyöhön erilaiset asiakassuunnitelmat työnsä tukena. Toimeentulotuen antaessa tilaa muunlaiselle toiminnalle kuvattiin aikuissosiaalityön toimintaprosessi uudelleen ja etsittiin uusia käsitteitä kuvaamaan työn sisältöjä. Aidon sosiaalityön kehittämispyrkimyksen lisäksi taustalla vaikuttivat tuloksellisuutta painottavat johtamismallit sekä aktiivinen sosiaalipolitiikka, joka toi sosiaalityöhön uudenlaisen asiakkaiden sanktioinnin velvoitteen. Muutokset ovat aiheuttaneet myös vastapuhetta. Jotkut kokevat, että yhteiset toimintamallit sitovat liikaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisia. Aktivointipolitiikan sosiaalityöhön mukanaan tuomat uudet tehtävät herättävät keskustelua ja pohdintaa yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta.

Tässä tutkimuksessa tutkin kehittämishankkeiden tuottamaa kuvaa aikuissosiaalityön nykytilasta. Tutkimusaineistona ovat vuosina 2007 – 2009 yhteistyössä sosiaalialan osaamiskeskusten kanssa julkaistut aikuissosiaalityön kehittämishankkeiden raportit. Hankeraportit kuvaavat käytännönläheisesti aikuissosiaalityön parissa tehtyä kehittämistyötä. Näin ollen tutkimuksen kohteena ei ole vain se, millaista aikuissosiaalityötä toteutetaan Suomessa, vaan myös se, millaisia muutoksia toiminnassa on tapahtunut tai toivotaan tapahtuvan.

Aikuissosiaalityön kentällä vaikuttavat muutosvoimat ovat vahvoja ja muutostahti on nopeaa. Tutkimusaiheeni valintaa ohjasi kysymys muutosten lähtökohdista. Miten yhteiskunnalliset tekijät ovat vaikuttaneet muutokseen ja miten muutoksissa on otettu huomioon sosiaalityön omat lähtökohdat? Tästä näkökulmasta tutkimusaihe on yhteiskunnallisesti ajankohtainen ja toivon tutkimuksen auttavan aikuissosiaalityön käytäntöjen kehittämisessä. Teoreettista merkitystä tutkimuksella on aikuissosiaalityön käsitteen ja ilmiön jäsentämisessä.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä ovat uusinstitutionaalinen organisaatioteoria ja sosiaalityötä yhteiskunnallisena toimintana määrittävät teoreettiset lähestymistavat. Tutkimusmenetelmänä on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta ymmärrystä kunnallisesta aikuissosiaalityöstä. Minkälaista toimintaa aikuissosiaalityö on kehittämisraporttien kuvaamana ja minkälaisia muutospaineita siihen kohdistuu?

Tutkimuksen johdantoluvussa kuvaan aiheen yhteiskunnallista kontekstia – aikuissosiaalityöhön vaikuttavia yhteiskunnallisia muutostuulia ja viimeaikaista valtakunnallista sosiaalialan ohjelmallista kehittämistyötä. Luvussa kaksi esittelen sosiaalityön teoreettista keskustelua painottaen sosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää sekä eettisiä näkökulmia ja määrittelen aikuissosiaalityötä käsitteenä ja toimintana. Kolmannessa luvussa kuvaan organisaatioteorioiden näkökulmia keskittyen uusinstitutionaaliseen organisaatioteoriaan, joka on tutkimuksen keskeinen teoreettinen viitekehys ja aineiston tulkintaväline tutkimuksessa. Neljännessä ja viidennessä luvussa esitellään tutkimuksellinen lähestymistapa, tutkimusaineisto ja menetelmä. Kuudes, seitsemäs ja kahdeksas luku ovat tutkimuksen tuloslukuja. Yhdeksännessä luvussa vedän yhteen tutkimuksen tuloksia ja pohdin tutkimusprosessin herättämiä ajatuksia. Olen läpi koko tutkimuksen tuonut aikuisväestön sosiaalityötä kuvaavien aikaisempien tutkimusten tuloksia esiin ja kytkenyt siten tutkimuksen osaksi laajempaa sosiaalityön keskustelua.

2 Aikuissosiaalityö sosiaalityön toimintakentässä

2.1 Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät

Sosiaalityö yhteiskunnallisena toimintana on sosiaalisia vaikeuksia helpottavaa palvelua tai sosiaalisten ongelmatilanteiden ratkaisua (Sipilä 1996, 58). Kyösti Raunio (2011a, 63–65) analysoi sosiaalityön kansainvälistä määritelmää (IFSW 2000). Sen mukaan sosiaalityön määrittelyissä on keskeistä sosiaalityö interventiona ihmisten ja ympäristön väliseen suhteeseen sekä ihmisten oman elämän hallintaa parantavien voimavarojen käyttöönoton tukeminen. Sosiaalityön tavoitteet korostavat sosiaalisen muutoksen aikaansaamista yksilön ja ryhmien sekä yhteiskunnallisten instituutioiden suhteen. Tavoitteiden saavuttamiseksi sosiaalityö käyttää hyväksi arvoista, teorioista, tiedosta ja käytännöstä nousevaa osaamista. Sosiaalityön tavoitteena on sekä mahdollistaa yksilöiden kehittyminen että toimia muutosagenttina ongelmatilanteissa. Pauli Niemelä (2011, 13) toteaa sosiaalityön kansainvälisen määritelmän (IFWS 2000) asettaneen sosiaalityön päämääräksi kansalaisten hyvinvoinnin lisäämisen. Näin sosiaalityön instituutio määritellään hyvinvointipalveluiden ja hyvinvointitieteen ammatilliseksi instrumentiksi.

Sosiaalityö ammatillisena toimintana muodostuu tieteellisestä ammatillistumisesta, sosiaalityöstä ammatillisena interventiona ja sosiaalityön toimintaympäristöistä – organisaatioista, joissa sosiaalityötä tehdään. Tieteellinen ammatillistuminen perustuu akateemiseen koulutukseen, jonka perusteella ammattilainen kykenee soveltamaan erikoistunutta teoreettista tietoa työssään. Ammatillistuminen kautta ammattikunta kehittyy instituutioksi. (Niemelä 1993b, 142.) Ammatillinen interventio, valta puuttua tarpeen vaatiessa ihmisten elämän on delegoitu lainsäädännöllä sosiaalityöntekijöiden ammatilliseksi tehtäväksi (Niemelä 1993b, 162; Raunio 2011a, 59).

Suomalaiselle sosiaalityölle on ominaista vahva kytkös yhteiskunnalliseen tehtäväksiantoon. Sosiaalityö on osa sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmän hallinnollista organisaatiota ja toteutuu pitkälti kuntien sosiaalitoimistoissa (Raunio 2011a, 6). Siksi asiakastyö määrittyy usein byrokratiatyöksi. Byrokratiatyö tapahtuu julkisen hallinnon virastoissa, työssä painottuu työskentely asiakirjojen kanssa ja ajattelun lähtökohtana ovat viraston normit, eivät asiakkaan elämä ja tilanne. Byrokratian tehtävänä on tuottaa päteviä päätöksiä. Sosiaalityön muita elementtejä ovat palvelutyö, joka tapahtuu neuvontana ja ohjauksena erilaisissa palvelupisteissä ja psykososiaalinen työ terapeuttisissa organisaatioissa. (Sipilä 1996, 213–230.) Timo Toikon (2008, 213–221) mukaan sosiaalityö muodostuu kahden elementin, materiaalsen ja ei-materiaalsen avun funktiona. Materiaaliselle auttamiselle

ovat ominaisia pyrkimys ongelmien hallintaan niitä luokittelemalla, avun toimenpidekeskeisyys sekä kysymykset sosiaalisista oikeuksista. Ei-materiaalinen elementti ilmenee työskentelyperiaatteina ja sosiaalityön käytäntöinä, joiden tavoitteena on muutos yksilön, ryhmän tai yhteisön elämässä. Ei-materiaaliselle avulle ovat ominaisia toiminnan teoreettiset perustelut, systemaattiset teoriaan perustuvat toimintatavat ja asiakkaiden tasavertainen kohtaaminen. Materiaalisen avun idea korostuu esimerkiksi kunnallisissa sosiaalitoimistoissa. Niissä työ perustuu juridis-hallinnollisille toimenpiteille, vaikka mukana on myös ei-materiaalisia elementtejä.

Malcolm Payne (2005, 17–18) kuvaa sosiaalityötä toimintana, jonka muotoutumiseen vaikuttavat samanaikaisesti yhteiskunnassa vallitseva poliittis-ideologinen keskustelu, sosiaalityön organisatoris-professionaalinen toiminta sekä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde. Jatkuvan vuorovaikutuksen kautta kaikki areenat vaikuttavat toisiinsa. Muutokset yhteiskunnallisessa tilanteessa ja niiden vaikutus asiakkaiden elämäntilanteisiin voivat vaikuttaa sosiaalityön toiminnan muotoutumiseen palvelun kysynnän kautta. Tämä taas voi aiheuttaa muutoksia toimintapolitiikkaan ja ammatillisiin käytäntöihin.

Hyvinvointivaltio luo kunnalliselle sosiaalityölle yleiset edellytykset ja valtuutuksen; samalla se myös asettaa rajoja sosiaalityölle. Hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan, sosiaaliturvan ja palvelujen kehityksestä riippuu pitkälti, millaiseksi sosiaalityön asiakaskunta, työn kohteeksi otettavat ongelmat ja niiden mahdolliset ratkaisut muodostuvat. Sosiaalityön ammatilliset sisällöt voivat muuttua hallinnollisilla päätöksillä. Vallitsevat yhteiskuntapoliittiset, hallinnolliset ja taloudelliset suuntaukset vaikuttavat sosiaalityön tekemisen ehtoihin ja sisältöön. Tällöin sosiaalityön toimintaympäristön muutos vaikuttaa myös sosiaalityön asemaan ja itseymmärrykseen. (Raunio 2011a, 197; Sipilä 1996, 61, 77; Juhila 2008b, 48; Kemppainen, Koskinen, Pohjola & Urponen 1998, 22.)

Sosiaalityön yhteiskunnallisen toiminnan yleisiä lähtökohtia kuvaavia lähestymistapoja nimitetään sosiaalityön yhteiskunnallisiksi perspektiiveiksi (Payne 1996, 2; Raunio 2011a, 185), yhteiskunnallisiksi paikoiksi tai tehtäviksi (Juhila 2006, 257) tai yhteiskunnallisiksi orientaatioiksi (Kivipelto 2004, 342; Liukko 2009, 63). Synnöve Karvinen-Niinikoski (2009, 143; 2010, 267) toteaa Malcolm Paynen (1996, 2) lähestymistavan luovan lähes maailmanlaajuisesti hyväksytyyn paradigmaattisen yhtenäisyyden sosiaalityöhön ja Kirsi Juhilan (2006) analyysin olevan suomalaisittain perustavanlaatuisen analyttinen luokitus sosiaalityön olemuksesta.

Malcolm Payne (1996, 2 ja 2005, 9) esittää kolme sosiaalityön lähestymistapaa, joilla erilaisia sosiaalityön käytäntöjä ja visioita voidaan liittää yhteen. Niitä erottaa lähinnä näkökulma sosiaalityön

yhteiskunnalliseen tehtävään. Kirsi Juhila (2006) kuvaa sosiaalityön yhteiskunnallisuutta asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhteena neljän eri lähestymistavan kautta. Nämä rakentavat sosiaalityölle toisistaan poikkeavia yhteiskunnallisia tehtäviä ja paikkoja ja asemoivat myös asiakkaat eri tavalla sosiaalityön palveluiden käyttäjinä.

Individualistis-reformistiseksi lähestymistavaksi Malcolm Payne (1996, 2) nimittää toimintaa, joka painottaa yksilöllisistä tarpeista lähtevää sosiaalityötä. Sosiaalihuollollisen palvelujärjestelmän ehdot kuitenkin määrittävät työtä. Sosiaalityö on osa palvelujärjestelmää. Tarjottujen palveluiden tavoitteena on auttaa asiakkaita heidän ongelmissaan ja helpottaa heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan. Sosiaalityötä ei nähdä terapeuttisena, eikä sillä pyritä saamaan aikaan yhteiskunnallisia muutoksia, vaan sosiaalityöntekijä pikemminkin ylläpitää olemassa olevaa järjestelmää. Sosiaalityön institutionaalinen tehtävä korostuu. Kirsi Juhilan (2006, 49–69) kontrolli- ja liittämissuhteeksi nimittämässä lähestymistavassa on samoja piirteitä. Sosiaalityöntekijä integroi asiakkaita mukaan yhteiskunnassa hyväksytyyn toimintatapaan, valtavirtaan. Näkökulma liittyy syrjäytymiskeskusteluun, jossa viime vuosikymmenen aikana on korostunut palkkatyön ulkopuolelle ajautuminen. Työllistymisen nähdään ratkaisevan syrjäytymisen moninaisia ongelmia. Sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on auttaa asiakkaitaan parantamaan elämänsä hallintaa niin, että nämä voivat kiinnittyä työelämään. Kuntouttavat ja aktivoivat työmenetelmät ovat keskeisiä. Sosiaalityöntekijät vastuuttavat ihmisiä omassa elämässään, aktivoivat ja kannustavat. Yhteiskunta näyttäytyy uusliberalistisena, yksilön vastuuta korostavana. Näkökulmissa on yhteistä ja keskeistä se, että työn katsotaan kohdistuvan yksilön toimintaan ja käyttäytymiseen ja tavoittelevan yksilön integroimista takaisin yhteiskuntaan. (Kivipelto 2004, 345.)

Lähestymistapaa, jossa sosiaalityöntekijä toimii yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen ja siihen liittyvien ongelmien, ratkaisujen ja vaihtoehtojen tulkitsijana (Kivipelto 2004, 347) Malcolm Payne (1996, 2) nimittää refleksiivis-terapeuttiseksi. Siinä sosiaalityö auttaa asiakkaita käyttämään omia mahdollisuuksiaan henkilökohtaiseen kasvuun, itsensä toteuttamiseen ja elämänhallintaan. Sosiaalityöntekijä auttaa asiakasta havaitsemaan yksilöllisiä voimavarojaan ja niiden hyödyntämisestä ongelmien voittamisessa. Sosiaalityöntekijän rooli on tasaveroinen asiakkaan kanssa, mutta työntekijän oma kokemus ja intuitio ovat merkittäviä työssä. Kirsi Juhila (2006, 103 – 120) nimittää tämän tyyppistä työtä kumppanuussuhteeksi. Siinä sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain luoden yhteisesti neuvoteltuja tilannearvioita ja tavoitteita. Sosiaalityöntekijä ei ole asiantuntija siinä, mikä on asiakkaan tilanteessa paras ratkaisu, vaan työntekijä ja asiakas työستävät yhdessä erilaisia ratkaisuja. Asiakkaita ei luokitella syrjäytyneiksi, vaan moniulotteisemman ja myönteisemmän marginaa-

lissa elämisen kautta, jolle on ominaista se, että asiakasta lähestytään hänen omien määrittelyjensä kautta. Asiakkaan voimaannuttaminen (empowerment) on olennainen sosiaalityön intervention tapakumppanuussuhteessa toteutuvassa osallistavassa sosiaalityössä. Yksinkertaisimmillaan työtapatarkoittaa asiakkaan vahvistamista suhteessa omaan elämäänsä, laajimmillaan vaikuttamista yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksiin. Toimintaa tukee hyvinvointiyhteiskunta, jossa kansalaisvaikuttaminen on vahvaa.

Malcolm Payne (1966, 2) luokittelee Kirsi Juhilasta poiketen yhteiskuntaan vaikuttavan työn erilliseksi työtavaksi, jota hän nimittää sosialistis-kollektivistiseksi lähestymistavaksi. Siinä sosiaalityö tukee yhteiskunnallisista epäoikeudenmukaisuuksista kärsiviä ihmisiä saavuttamaan valtaa, jonka avulla he voivat saada aikaan muutoksia omassa elämässään. Näkökulma on yhteiskuntakriittinen. Siinä korostuu asiakkaiden tukeminen yhteiskunnan muuttamiseen tähtäävän vallan saavuttamiseen, koska asiakkaiden ongelmien katsotaan aiheutuvan yhteiskunnan epäoikeudenmukaisista rakenteista. Sosiaalityön tulee nostaa yleiseen keskusteluun yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksia ja rohkaista asiakkaita toimintaan epäoikeudenmukaisuuksia vastaan. Tällöin asiakkaiden toiminta auttaa heitä vähentämään avuttomuuden tunnetta ja voimaantumaa (empowering). Lähestymistapa edellyttää sosiaalityöntekijältä asiakkaan kanssa tasaveroista dialogisuutta. Tämäntyyppinen kriittinen työ ei ole Suomessa yleistä (Kivipelto 2004, 350).

Kirsi Juhila (2006, 151–170) nimittää huolenpitosuhteeksi toimintaa, missä sosiaalityöntekijät auttavat ja tukevat heikossa asemassa olevia asiakkaita. Huolenpitosuhde nojaa samaistumisen, riippuvuuden ja vastikkeettomuuden periaatteisiin. Huolenpidon tarve on normaaliin ihmiselämään kuuluvaa. Jokainen ihminen on riippuvainen yhteiskunnasta, kukaan ei selviydy yksin. Huolenpidon saamiseen ei sisälly mitään ehtoja – vastikkeita, vaan oikeus huolenpitoon kuuluu ihmisenä olemisen, kansalaisen perusoikeuksiin. Huolenpitosuhde nojaa keskinäisen vastuun hyvinvointivaltiolliseen ajatteluun, jossa hyväksytään riippuvaisuus ja pidetään huolta kaikista kansalaisista. Huolenpitosuhde ei ole nykyisessä yksilön vastuuta ja aktiivista kansalaista korostavassa yhteiskunnallisessa keskustelussa keskiössä, vaan pikemminkin jäämässä syrjään.

Seuraavassa taulukossa on kuvattu edellä selvitettyt lähestymistavat, työn kohde ja tavoite ja sosiaalityöntekijän rooli tiivistetysti.

Taulukko 1: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät

Lähestymistavat	Työn kohde ja tavoite	Sosiaalityöntekijän rooli
Individualistis-reformistinen perspektiivi (Payne) Kontrolli- ja liittämissuhde (Juhila)	Kohteena yksilö. Tavoitteena yksilön integroiminen yhteiskuntaan.	Yhteiskunnallisesta tehtäväksiannosta lähtevä asiakasta omasta tilanteestaan vastuuttava työ.
Refleksiivis-terapeuttinen perspektiivi (Payne) Kumppanuussuhde (Juhila)	Kohteena yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen tulkinta yksilön kannalta. Tavoitteena asiakkaan vahvistaminen toimimaan ongelmiensa voittamiseksi. Juhilalla myös yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksiin vaikuttaminen.	Tasa-arvoiseen auttamisuhteeseen perustuva asiakkaan avuntarpeesta lähtevä työ.
Sosialistis-kollektivistinen perspektiivi (Payne)	Kohteena yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuutta aiheuttavat rakenteet. Tavoitteena asiakkaiden saavuttama valta muuttaa tilannetta ja sosiaalityön avoin kriittisyys vallitseviin epäoikeudenmukaisuuksiin.	Yhteiskunnallisen tilanteen asiakasvaikutusten analyysi ja kritiikki. Sosiaalityön tehtävänä kriittinen arviointi osana yhteiskunnallisia rakenteita.
Huolenpitosuhde (Juhila)	Kohteena yksilö. Tavoitteena ylläpitää elämän perustarpeita.	Kaikkien kansalaisten avun turvaaminen.

Arkisessa sosiaalityössä erilaiset sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisen tavat voivat vaihdella hyvinkin joustavasti. Yhdessä ja samassa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa voivat olla läsnä kaikki nämä roolit ja paljon muutakin. Tällöin voi puhua asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutukseen rakentuvasta sosiaalityöstä, jossa suhde ei ole kuvattavissa yhden vuorovaikutusmallin kautta, vaan se vaihtelee tilanteittain. Myös instituutiot, joissa sosiaalityötä tehdään, määrittävät asiakkuuden ehtoja. (Juhila 2006, 201–202.) Yhtenäistä näkemystä sosiaalityöstä on vaikea saavuttaa, koska sosiaalityön luonteeseen ja määrittelyyn vaikuttavat aina myös vallitsevan ajan sosiaaliset olosuhteet ja kulttuuri (Payne 1998, 5). Sosiaalityön yhteiskunnallisen orientaatioperustan tietoinen tunnistaminen on tärkeää käytännön työssä, koska orientaatiot ohjaavat sosiaalityön ongelman määrittelyä, tavoitteita, menetelmiä sekä työssä käytettyä tietoa. Orientaatiot nostavat käytännön toiminnan lisäksi tarkasteluun sosiaalityön sosiaaliset, poliittiset ja kulttuuriset kontekstit. (Kivipelto 2004, 352–353.)

Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa hyvinvointivaltio ja sosiaalityö ovat joutuneet voimakkaiden muutosten kohteeksi. Hyvinvointivaltiollinen ajattelu nojautuu universaaliin, kaikista kansalaisista huolta pitävään ajatteluun, joka on alkanut väistyä Suomessa 1990-luvulta lähtien. Tilalle on tullut uusliberalistinen ideologia, joka korostaa yksilön omaa vastuuta ja taloudellisten arvojen ensisijaisuutta. Muutoksen myötä sosiaaliturvaa on kehitetty kansalaisia aktiivisuuteen ja omatoimisuuteen kannustavaksi. Myös kansalaisten oma vastuu huolenpitoon liittyvien palveluiden tuottamisessa ja rahoittamisessa korostuu. Siirtymää on tapahtunut siihen suuntaan, että julkiset palvelut turvaavat vain kaikkein heikoimmassa asemassa olevien palveluita. Muiden oletetaan hankkivan palvelunsa palveluyrittäjiltä. Näin kansalaisten oikeutta julkisiin palveluihin kavennetaan olennaisesti. Tällöin hyvinvointivaltiolliset palvelut muuttuvat normaaleista viimesijaisiksi ja sosiaalipolitiikan painopiste on siirtynyt universaalisuudesta marginaaliseen sosiaalipolitiikkaan. (Juhila 2006, 69–70; Raunio 2000, 24; 2011, 239.)

2.2 Sosiaalityö eettisenä toimintana

Etiikkaan liittyvät kysymykset liittyvät väistämättä sosiaalityön käytäntöihin. Etiikassa on kyse hyvän ja pahan määrittelystä. Sarah Banksin mukaan (2006, 15) etiikasta voidaan puhua moraalifilosofiana tai ihmisten toiminnoissa ilmenevinä moraalisisina valintoina hyvän ja pahan, oikean tai väärän suhteen. Ihmisten toiminnassa etiikka ilmenee toivottavan käyttäytymisen periaatteina ja sääntöinä. Etiikka ja moraalit voidaan erottaa toisistaan, jolloin etiikka tarkoittaa objektiivisuuden pyrkivää ja käsitteellistä moraaliteoriaa ja tutkimusta. Moraali on arvokokemusten ja -valintojen arkea. (Lindqvist 2003, 52; Niemelä 1993a, 10.) Käytännössä etiikkaa käytetään esimerkiksi ammattietiikka-käsitteenä, jolloin kysymys on arvo- ja moraaliperiaatteista sekä menettelytavoista, joita kulloinkin kyseisen ilmiön arvostettavaan ja hyväksyttävään toimintaan liitetään (Niemelä 2011, 15).

Etiikka on normatiivista, se kertoo arvoperusteisesti, miten tulee toimia (Raunio 2011a, 117). Arvot ovat yleisluonteisia käsityksiä tai uskomuksia, jotka liittyvät toivottuihin lopputuloksiin tai toivottavaan käyttäytymiseen. Arvot ohjaavat käyttäytymisvalintoja sekä käyttäytymisen ja tapahtumien arviointia. Arvot sisältävät käsityksiä asioista, joita tavoitellaan sekä siitä, minkälainen käyttäytyminen on toivottavaa. Arvot ohjaavat valintoja, jolloin valintojen kautta arvot tulevat myös konkreettisesti näkyviin. (Pohjanheimo 2005, 239.) Arvot viittaavat päämääriin, normit koskevat toiminnan keinoja ja menettelytapoja, joilla päämäärät saavutetaan (Niemelä 2011, 15). Normit ovat in-

himillistä käyttäytymistä koskevia sääntöjä, ohjeita tai velvollisuuksia, jotka ilmenevät yleisinä tapoina, moraalikäsitteinä sekä muodollisessa muodossaan esimerkiksi kirjoitettuina lakeina. Moraalinormit ovat käyttäytymisnormeja, oikeusnormit ovat lakeja. (Niemelä 1993a, 10–11.)

Kun arvot määritellään ihmisten uskomuksiksi asioista, jotka ovat arvokkaita ja tavoittelemisen arvoisia, sosiaalityön arvoiksi asettuvat uskomukset hyvän yhteiskunnan luonteesta, yleiset toimintaperiaatteet, joilla hyvään yhteiskuntaan pyritään (Banks 2006, 6). Sosiaalityön arvot perustuvat yleisiin, modernin länsimaisen yhteiskunnan omaksumiin ihmistä ja yhteiskuntaa koskeviin arvoihin, kuten ihmisarvon kunnioittamiseen ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Arvot eivät sellaisenaan muodosta perustaa ammatilliselle toiminnalle, vaan muuntuvat toiminnan perusteiksi ammattikunnan määrittämässä eettisissä periaatteissa. Eettiset periaatteet ohjaavat arvojen mukaiseen toimintaan. (Raunio 2011, 27–28; Parrot 2010, 17.) Sosiaalityössä toimitaan erilaisissa vaikeissa elämäntilanteissa elävien ihmisten kanssa. Työntekijä joutuu päättämään toisten ihmisten elämästä. Tällöin arvot ja eettiset valinnat ohjaavat toimintaa. Toimintaohjeiden tarve vaikeissa valintatilanteissa on ollut yksi syy kehittää ammattieettistä ohjeistusta. Sosiaalityöhön on laadittu ensimmäiset ammattieettiset säännöt 1920-luvulla USA:ssa. Suomessa ensimmäiset eettiset ohjeet hyväksyttiin vuonna 1969. (Lingås 1993, 40.)

Eettinen keskustelu on liittynyt myös ammattikunnan järjestäytymiseen, ammatillisen aseman ja tehtävien määrittelyyn ja perusteluun. Sarah Banks (2006, 100) kirjoittaa, että sosiaalityön yhteiset eettiset periaatteet ylläpitävät sosiaalityön ammatillista asemaa ja identiteettiä ja osaltaan rajaavat sosiaalityön toiminta-alueita suhteessa muihin ammatteihin. Jim Ifen (2004, 116) mukaan ammatillistuneella ammatilla tulee olla omat eettiset sääntönsä. Sosiaalityöntekijöiden ammattieettiset ohjeet eivät eroa monien muiden ammattien ohjeistuksesta, mutta sosiaalityössä ollaan herkempiä ja tunnollisempia eettisille näkökulmille, koska työssä joudutaan jatkuvasti arvoristiriitojen ja vaikeiden moraalisten päätösten kanssa tekemisiin. Eettiset valinnat ovat osa sosiaalityöntekijän arkipäivää, mutta myös tärkeä osa ammatin omaa ammatillista kontrollia.

Sosiaalityön asema eri maissa on erilainen, mutta sosiaalityön kansainvälisillä eettisillä periaatteilla (IFSW 2004) on määritelty sosiaalityön yleismaailmalliset perusarvot. Lisäksi eri maissa on ammatijärjestöjen ylläpitämiä eettisiä ohjeita. Keskeiset ja yhteiset sosiaalityön arvot ovat ihmisoikeuksien ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, sosiaalisten oikeuksien, osallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistäminen. (Karvinen-Niinikoski 2010, 249.) Sosiaalityössä kysymyksiä oikeasta ja väärästä, vastuusta ja kohtuudesta joudutaan kä-

sittelemään jatkuvasti muuttuvissa tilanteissa. Sosiaalityöntekijä joutuu monesti tekemään päätöksiä, jotka eivät ole asiakkaalle mieluisia sekä valintoja ja kompromisseja siitä, kenen oikeudet asetuvat päätöstilanteessa etusijalle. Ammatillinen etiikka edellyttää kykyä pohtia ja kyseenalaistaa oman toiminnan ja päätöksenteon oikeudenmukaisuutta ja perusteita. Kenen etu laitetaan etusijalle, kenen näkökulmasta asioita katsellaan? Välittömän asiakastyön lisäksi tämä kriittisen arvioinnin velvoite ulottuu sosiaalityön toimintaorganisaatioiden ja yhteiskunnan toimintatapoihin. (Arki... 2005, 6; Banks 2006, 8–9; Hugman & Smith 1997, 9–11.)

Steven M. Shardlow (2009, 39–40) määrittelee sosiaalityön arvojen ja etiikan näkökulmista suppeimpana asiakaskohtaisen työn ammatillisen etiikan. Seuraavalla tasolla tarkastellaan sosiaalityön luonnetta ammatillisena toimintana, sitten sosiaalityön ja lainsäädännön suhteita, seuraavaksi sosiaalityön organisoitumisen vaikutuksia ja kaikkein laajimmin tarkasteltuna eettiset ja arvokysymykset näyttäytyvät sosiaalityön roolissa yhteiskunnallisena toimintana. Sosiaalityöntekijöiden arvoosaamiseen kuuluu tunnistaa yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutus sosiaalityöhön ja asiakkaiden tilanteisiin ja palveluihin ja myös reagoida niihin. Jos nämä laajemmat kehät jäävät tunnistamatta, eettinen ja asiakasta arvostava sosiaalityö jää vajaaksi. (Laitinen & Kemppainen 2010, 138.) Ammatilliset eettiset periaatteet velvoittavat sosiaalityöntekijöitä toimimaan niin, että tietoa yhteiskuntarakenteiden aiheuttamista sosiaalisista ongelmista raportoidaan poliittisille päätöksentekijöille ja palveluiden järjestämisestä päättävälle tahoille (Banks 2006, 11–14).

Normatiivisen perustan moniarvoisuus tuo sosiaalityölle omat haasteensa. Arvot voivat olla ristiriidassa keskenään. Lainsäädäntö sekä hallinnolliset ja organisatoriset reunaehdot saattavat aiheuttaa ristipaineita sosiaalityön eettisten periaatteiden kanssa. Jännitteitä voivat aiheuttaa asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja yhteiskunnan palveluiden saamisen perusteiden ristiriitaisuus, poliittisen päätösten tai työnantajan asettamat reunaehdot työlle, yhteiskunnalliset tekijät, jotka aiheuttavat eriarvoisuutta tai sosiaalityöhön ammattina liittyvät erilaiset roolit. Eettisten periaatteiden merkitys korostuu, kun julkisessa keskustelussa painotetaan talouden, tehokkuuden ja vaikuttavuuden arvoja. Arvoasetelmien tiedostaminen on sosiaalityön perusvaatimuksia. (Banks 2006, 11–14; Kotiranta & Mäntysaari 2008, 321.)

2.3 Aikuissosiaalityö käsitteenä

Aikuissosiaalityö ei ole yksiselitteisesti määritettyä toimintaa Suomessa. Sitä on tutkittu melko vähän, joskin kiinnostus sen määrittelyyn on lisääntynyt 2000-luvulla. (Mäntysaari 2006, 118; Jokinen & Juhila 2008a, 7; Kananaja 2007, 98; Liukko 2006, 13; Tuusa 2005, 83.) Aikuissosiaalityö nimikkeenäkin on vielä horjuva. Sen rinnalla käytetään termiä perussosiaalityö (Liukko 2009, 5; Karjalainen 2010, 198; Väisänen & Hämäläinen 2008, 10). Aikuissosiaalityön täsmällisen määritelmän puuttuessa toimintaa on hahmotettu muiden sosiaalityön osa-alueiden kautta. Anneli Pohjolan (2004, 66) mukaan laajempi aikuissosiaalityö erilaisten elämänongelmien ratkomiseksi on Suomessa jäänyt kehittymättä, koska perussosiaalityö on liitetty kapeasti vain toimeentulotuen myöntämiseen. Ikääntyneiden ja vammaisten kanssa tehtävää sosiaalityötä ei yleensä lueta aikuissosiaalityöhön (Raunio 2011a, 49). Myös lastensuojelun sosiaalityö rajautuu aikuissosiaalityön ulkopuolelle (Kananaja 2007, 98). Mikko Mäntysaari (2006, 117) toteaa, että se sosiaalityön osa, joka ei ole lastensuojelua, on aikuissosiaalityötä. Hänen mukaansa aikuissosiaalityö on jäänyt lastensuojelutyön varjoon. Aikuissosiaalityötä pidetään usein vähempiarvoisempana kuin lasten ja perheiden kanssa tehtävää työtä (Thompson 2002, 287; Raunio 2011a, 51;100–101).

Aikuissosiaalityön oma tehtäväalue on alkanut Suomessa täsmentyä 2000-luvulla kunnallisessa sosiaalitoimessa aikuisväestön parissa tehtäväksi lakisääteiseksi sosiaalityöksi, jota raamittaa sosiaalihuoltolaki ja sitä täydentävät asiakasryhmittäiset ja etuuskohtaiset lait (Juhila 2008a, 26). Käsite kytketään lähinnä toimeentulotukeen ja työhön erilaisten marginaaliryhmien kanssa (Väisänen & Hämäläinen 2008, 10). Käytän tässä tutkimuksessa käsitteitä aikuissosiaalityö tai aikuisväestön parissa tehtävä sosiaalityö synonyymeinä kuvaamaan sitä osaa sosiaalityöstä, jota on perinteisesti tehty kunnan sosiaalitoimessa toimeentulotukityöhön liittyen.

Aikuissosiaalityön käsite nousee elämänkaariajattelusta, missä palveluita tarjotaan ikäkausien mukaisesti. Lapsille, työikäiselle aikuisväestölle ja vanhusväestölle on omat palvelunsa. Myös sosiaalityö on yhä yleisemmin organisoitu ikävaiheiden mukaan. (Jokinen & Juhila 2008a, 7; Raunio 2011a, 49–50.) Toisaalta ikään perustuva määrittelykin nähdään puutteellisena. Sitä voidaan pitää lähinnä hallinnollisena jäsenyyksenä, se ei kerro mitään itse aikuissosiaalityön ominaislaadusta. (Väisänen & Hämäläinen 2008, 129.)

Aikuisten parissa tehdään sosiaalityötä aikuissosiaalityöksi vakiintunutta käsitettä laajemmin kunnallisessa sosiaalitoimessa. Käsitteen ulkopuolelle jäävät usein vammaistyö, maahanmuuttajatyö,

vankeinhoitotyö sekä mielenterveystyö. Päihdetyötä tehdään osana aikuissosiaalityötä tai siitä eriyttynä erityistyonä. Sosiaalityötä voidaan tehdä myös yhdennettynä työnä, jolloin sosiaalityöntekijät vastaavat asiakkaidensa avun tarpeesta kokonaisvaltaisesti. Aikuissosiaalityön käsitteen häilyvyyden vuoksi sen alle voidaan sijoittaa kuntien palveluorganisaatiossa hyvin erilaisia tehtäväkokonaisuuksia. (Raunio 2011a, 49–50; Väisänen & Hämäläinen 2008, 10–11.)

Kirsi Juhila (2008b, 45–46) määrittelee aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat vielä laajemmin lukien siihen mukaan kunnallisen perustoiminnan lisäksi moniammatillisissa erityissä julkisissa palveluissa, kuten terveydenhuollossa ja kriminaalihuollossa tehtävän sosiaalityön sekä muissa hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden, kuten diakoniatyön ja järjestöjen piirissä tehtävän sosiaalityön. Kuitenkin, kuten Kyösti Raunio (2000, 43; 2011, 42) toteaa, kunnallinen sosiaalitoimisto voidaan nähdä sosiaalityöntekijöiden ammatillisen asiantuntijuuden tyyssijana.

Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön määrittely on horjuvaa laajemminkin. Teoksessa Adams, Dominelli & Payne (2002) *Social Work, Themes, Issues and Critical Debates* on Neil Thompsonin (2002, 287–299) kirjoitus aikuisten parissa tehtävästä sosiaalityöstä (*Social Work with Adults*). Hänen määrittelynsä mukaan ”aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö”- termi kokoaa erityyppisten asiakasryhmien sosiaalityötä yhteen sateenvarjomaisena yläkäsitteenä. Työn piiriin kuuluvat kehitysvammaiset, vammautuneet, mielenterveysongelmaiset ja vanhukset. Kohderyhmä on varsin erilainen kuin suomalaisessa aikuissosiaalityössä, mutta aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö todetaan tärkeäksi ja ammattitaitoa vaativaksi työksi. Mielenkiintoista on, että teoksen kolmannessa painoksessa, joka on julkaistu vuonna 2009, kyseisen kirjoituksen oli korvannut kirjoitus, jonka otsikkona ovat aikuisten palvelut ja terveyteen liittyvä sosiaalityö (*Adult Services and Health-Related Social Work*) (Payne 2009, 320–337). Kirjoituksessa todetaan, että nämä kaksi osa-aluetta on yhdistetty, koska ne toimintoina palvelevat vammaisia tai sairaita henkilöitä. Palveluiden piiriin kuuluvat rajataan kuten aikaisemminkin, mutta kirjoituksessa kuvataan terveydenhuollon sosiaalityötä. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön määrittelyn horjuvuuden lisäksi tämä osoittaa, että aikuisten parissa tehtävää sosiaalityötä rajataan muualla kuin Suomessa pikemminkin työn kohteen kuin elämäntilanteen kautta. Työn kohteena ovat huono-osaisuutta tai avun tarvetta aiheuttavat tilanteet aikuisten elämässä, kuten riippuvuudet ja mielenterveysongelmat. Lastensuojelutyö on rajattu omaksi toiminnakseen, mutta ikääntyneiden kanssa tehtävä sosiaalityö liittyy osin aikuisten parissa tehtävään sosiaalityöhön. (Raunio 2011a, 46–48.)

2.4 Aikuissosiaalityö toimintana

Suomessa aikuissosiaalityön kehittämässä keskeistä on ollut toimeentulotuen käsittelyn eriyttäminen sosiaalityöstä. Eriyttäminen on perusteltua, mutta toimeentulotuen yhteys sosiaalityöhön on säilynyt. Aikuissosiaalityön liiallista irtaantumista perustoimeentulotukityöstä kritisoidaan. Sosiaalityöntekijöiden koetaan osallistuvan liian vähän toimeentulotuen tilannekohtaiseen harkintaan, jolloin asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita ei oteta huomioon. Toimeentulotuen luonne viimesijaisena taloudellisenä tukena, jonka tarkoituksena on turvata ihmisarvoisen elämän kannalta välttämätön toimeentulo, liittyy elämäntilanteisiin, joissa ei ole kysymys vain taloudellisesta etuudesta, vaan ihmisarvon turvaamisesta. Sosiaalityö toimeentulotukea saavien asiakkaiden kanssa ei ole vain etuuden laskennallista myöntämistä, vaan sillä on merkitystä yhteiskunnallisen eheyden ylläpitäjänä ja syrjäytymisen estäjänä. Aikuissosiaalityöllä on tärkeä rooli köyhien ihmisten parissa tehtävässä työssä, siksi sosiaalityön ei tulisi etäännyä liian kauas köyhistä ja kaikkein syrjäytyneimmistä ihmisistä. Työssä vaaditaan kokonaisnäkemystä asiakkaan elämäntilanteesta ja monipuolista ammatillista osaamista. (Juhila 2008b, 71; Karjalainen 2004, 131; Mäntysaari 2006, 117; Raunio 2011a, 51; Arajärvi 2002, 42–44.)

Toimeentulotukeen liittyvät tehtävät sisällytetään aikuissosiaalityöhön myös sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuosituksessa (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 40), jossa aikuisten sosiaalialan työllä tarkoitetaan 18 vuotta täyttäneiden palveluita. Keskeisiä ongelmia, joihin sosiaalityötä tarvitaan, ovat esimerkiksi toimeentulotulo-ongelmat, työttömyys, päihdeongelmat ja asunnottomuus. Jos toimeentulon ongelmat ratkeavat lyhytaikaisella tai tilapäisellä toimeentulotuen myöntämisellä, asia hoidetaan etuuskäsittelyn kautta. Muissa tilanteissa sosiaalityöntekijällä on kokonaisvastuu asiakkaan palvelutarpeen arvioinnista ja suunnitelman laatimisesta. Ammattirakennesuosituksessa toimeentulotukityö määritellään moniammatillisena prosessina, jota toteuttavat sosiaalityöntekijän ohella sosiaaliohjaaja ja etuuskäsittelijä (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 40; Liukko 2009, 28).

Aikuissosiaalityö yhdistetään toimeentulotukityöhön, mutta se on osittain irtaantunut tästä, ja sen oma sisällöllinen kehittäminen on alkanut. Viimeaikaisissa tutkimuksissa aikuissosiaalityön toiminnalliseen ja käsitteelliseen määrittelyyn on kiinnitetty huomiota (Väisänen & Hämäläinen 2008; Juhila 2008a; 2008,b), ammattikäytäntöjä ja menetelmiä on määritelty (Liukko 2009) ja työprosessin kulua on tehty näkyväksi (Niskala 2008). Tässä tutkimuksessa rajaan aikuissosiaalityö-käsitteen koskemaan sosiaalityön tehtäviä ja näen toimeentulotukityön siitä pääsääntöisesti erillisenä etuustyönä.

Asiakkaiden taloudelliseen tilanteeseen liittyvää, toimeentulotukityötä laajempaa sosiaalityötä on kutsuttu sosiaaliturvatyöksi (Liukonen & Lukman 2007, 66). Tällöin työhön liittyy asiakkaan taloudellisen tilanteen laajempaa kartoitusta, muiden sosiaaliturvaetuuksien saannin ehtojen selvittelyä ja esimerkiksi talous- ja velkaneuvontaan ohjaamista. Tämän tyyppistä työtä voidaan kutsua myös palveluohjaukseksi, joskin palvelunohjaus ulottuu taloudellista tilannetta laajempiin elämäntilanteisiin. Palveluohjauksessa asiakasta ohjataan ja neuvotaan tai hänelle järjestetään hänen elämäntilanteeseensa tarkoituksenmukaiset sosiaaliturvaetudet ja -palvelut. Työ lähtee asiakkaan yksilöllisestä palveluntarpeesta ja ylittää organisaatorajat. (Ala-Nikkola & Valokivi 1997, 24–26.)

Aikuissosiaalityön keskeisiä tehtäviä ovat asiakkaan elämäntilanteen selvittäminen ja palvelutarpeen arviointi, eli sosiaalityön selvitys ja arvio sekä suunnitelmallinen muutostyö, johon sisältyy päihdekuntoutus-, aktivointi- ja palvelusuunnitelmatyö (Juhila 2008a, 22–25; Talvensola ym. 2008, 39–43; Kuhalainen 2007, 22; Liukonen & Lukman 2007, 63–75). Asiakkaille tehtävällä sosiaalityön selvityksellä ja arviolla pyritään kartoittamaan yhdessä asiakkaan kanssa hänen kokonaiselämäntilanteensa ja olosuhteensa. Selvityksessä kiinnitetään huomiota asiakkaan vahvuuksiin, ongelmiin ja toimintaympäristöihin. Tilannearviossa analysoidaan elämäntilanne ja nostetaan esiin merkittävimmät seikat. Tilannearvio on asiakastyössä tavoitteenasettelun, suunnitelman tekemisen ja interventtioiden perusta. (Kuvaja ym. 2007, 3.) Asiakassuunnitelmien tekemisen tarkoituksena on jäsentää sosiaalityötä tavoitelähtöisesti ja vaiheittaisesti. Suunnitelmalla tehdään asiakkaalle näkyväksi se, mitä hän voi yhteiseltä työskentelyltä odottaa. (Rostila 2001, 16–17.) Suunnitelmallisuuteen sosiaalityössä velvoittaa lainsäädäntö. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) velvoittaa sosiaalityöntekijät ja työ- ja elinkeinohallinnon virkailijat tekemään yhdessä asiakkaan kanssa aktivointisuunnitelmia, joissa määritellään keinot ja palvelut, joilla asiakkaan työllistymistä tuetaan. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) velvoittaa tekemään palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muun vastaavan suunnitelman silloin, jos kyseessä ei ole tilapäinen ohjaus tai neuvonta. Päihdehuoltoasetus (653/1986) edellyttää tehtäväksi päihdekuntoutussuunnitelman asiakkaan kuntoutumisen tueksi.

Sosiaalitoimistoissa tehtävän aikuissosiaalityön tärkeänä tehtäväalueena on ollut 1990-luvun lopulta lähtien pitkäaikaistyöttömien ja nuorten aktivointi ja kuntouttaminen takaisin työelämään (Raunio 2011, 49; Kuivalainen ym. 2005, 68). Aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan liittyvä lainsäädäntö ja erilaiset yhteistoimintahankkeet 2000-luvun alussa lisäsivät monin tavoin kuntien sosiaalitoimen vastuuta ja tehtäviä pitkäaikaistyöttömien palveluissa (Tuusa 2005, 18; Piironen 2005, 162). Aktivointipolitiikka liittyy työllistämiseen. Siihen kuuluvat vastikkeellisuus ja yksilön sosiaalisten oikeuksi-

en rinnalle nousseet velvollisuudet yhteiskunnassa. Sosiaaliturvan saamisen vastikkeeksi työttömän tulee osallistua työhön tai työelämävalmiuksia kohentavaan toimintaan. (Helne 2003, 63.) Toimeentulon ongelmat nähdään aktivointipolitiikassa yksilön ongelmina ja sosiaalityöntekijöiden tulisi saada sosiaaliturvan varassa elävät pikaisesti takaisin työelämään ja vastaamaan siten omasta elämänsästä. Aktivoinnin vastikkeellisuus tulee sosiaalityöhön kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista. (1997/1412). Sen mukaan työllistymistä edistävien toimenpiteiden laiminlyönnistä seuraa asiakkaille sanktioita, joina sosiaalitoimessa käytetään toimeentulotuen perusosan alennusta. Sanktioiden käyttö ei sovi helposti sosiaalityön arvomaailmaan. Sosiaalityöntekijät joutuvat ristiriitaiseen tilanteeseen työelämään aktivoinnin vaatimuksen ollessa asiakkaan elämäntilanteen tai yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden vuoksi mahdoton tehtävä. (Juhila 2008b, 58–68; Liukko 2009, 64; Välimaa 2011, 84–85.)

Aktivointiin liittyvä sosiaalityö pyrkii kuntouttamaan asiakkaita työelämään. Osin tämän myötä kuntouttavan sosiaalityön toimintatapa on vahvistunut aikuissosiaalityön kentällä. Nykyisin se on laajentunut yhdeksi sosiaalityön perusorientaatioksi, eikä rajaudu pelkästään työttömien kanssa tehtävään työhön. (Liukko 2009, 24.) Kuntouttavan sosiaalityön tavoitteena on omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämäntilanteen edellytysten luominen, palauttaminen ja ylläpitäminen, syrjäytymisen ehkäisy, asiakkaiden myönteisten ja itsenäisten elämäntilanteiden sekä täysivältaisen kansalaisuuden tukeminen (Juhila 2008, 22–23; Tuusa 2005, 25; Karjalainen 2010, 203–210).

Työhön aktivoiva sosiaalityö on eriytyneissä kunnallisista sosiaalitoimistoista työvoiman palvelukeskuksiin, jotka ovat lähinnä kunnan ja työ- ja elinkeinotoimiston sekä jossain määrin Kansaneläkelaitoksen yhteisiä palvelupisteitä työttömille asiakkaille. Työelämään aktivoinnin ollessa vallitsevan yhteiskuntapolitiikan mukaista toimintaa, herää kysymys siitä, riittääkö voimavaroja pelkästään elämäntilanteen keskittävään aikuisten parissa tehtävään sosiaalityöhön, vai viekö työpolitiikan yhteydessä kehitettävä sosiaalityö kaikki voimavarat. (Karjalainen 2010, 201.) Eeva Liukko (2006, 17–18) toteaa, että huollollinen työ asiakkaiden kanssa, joiden kyvyt eivät enää yllä työmarkkinoille on jäämässä toisarvoiseksi työtehtäväksi. Ne sosiaalityön asiakkaat, jotka eivät kykene aktivoitumaan ja työllistymään, jäävät ilman tasokasta sosiaalityötä.

Aikuissosiaalityön toimintaympäristö, kuntien sosiaalitoimisto, on byrokraattinen ympäristö, jossa sosiaalityö on vahvasti sidoksissa lakisääteisiin ja hallinnollisiin tehtäviin sekä toimintatapoihin. Jos sosiaalityön nähdään keskittävän taloudellisen ahdingon käsittelyyn tai aktivointityöhön, asiakas elämäntilanteessaan jää usein kohtaamatta ja määrittelemättä. Sosiaalityön lähtökohta ei ole

kuitenkaan vain toimintaympäristö, vaan asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutus. Sosiaalityön byrokratiatyö tapahtuu julkisen hallinnon alimmilla tasoilla suorassa kontaktissa asiakkaaseen. Tällaista työtä voidaan kutsua katutason byrokratiaksi. Katutason byrokratiassa työssä ovat keskeisessä osassa hallinnolliset toimenpiteet ja asiakirjat, mutta myös asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutus on olennaista. (Lipsky 1980; Raunio 2011a, 170–171.)

Useissa tutkimuksissa nostetaan esiin sosiaalityön yksilökeskeisyys ongelmissa, joiden taustalla ovat yhteiskunnan rakenteelliset tekijät. Byrokratiatyön ja ammatillisen työn ristiriidoissa on keskeistä sosiaalityön julkilausuttujen periaatteiden ja toiminnan yhteiskunnallisten odotusten yhteensovittamisen haaste. Tämä sosiaalityöhön viranomaistyönä liittyvä tuen ja kontrollin dilemma nostaa ammatillisia haasteita työntekijän ja asiakkaan suhteisiin. (Mäntysaari 1991, 251; Pohjola 1994, 149–152; Eräsaari 1995, 266–288; Rostila 1997, 57; Juhila 2008b, 59; Jokinen 2008, 130–131.) Sosiaalityöntekijät kokevat ahdistusta erilaisten vaatimusten ristipaineissa. He kokevat tarvetta puolustautua ristiriitatilanteissa, missä työtä ohjaavat instituution sanelemat byrokratiatyön normit pikemminkin kuin sosiaalityön eettiset lähtökohdat ja asiakkaan elämä ja tarpeet. (Välimaa 2008, 191.)

Aikuisten parissa työtä tekevät sosiaalityöntekijät kokevat työnsä laajana ja vaikeasti kuvattavana. Työ näyttäytyy ristiriitaisena myös asiakkaille. Asiakkaiden tulee itse löytää aikuissosiaalityön palvelut, niitä ei markkinoida. Asiakkuuteen pääsyn kriteerit eivät ole selkeät, mikä voi vaikeuttaa asiakkaiden oikeuksien toteutumista. (Nummela 2011, 137–138.) Sosiaalityöntekijät toimivat lakien määrittämässä puitteissa, jolloin asiakkaiden toiveiden mukaiseen työhön ei aina ole mahdollisuuksia. Asiakkaat voivat kokea tämän negatiivisena vallan käyttönä. He eivät hahmota sosiaalityöhön liittyviä institutionaalisia reunaehtoja. (Krok 2008, 173.) Byrokratiatyön ja aktivointityön sosiaalityöhön tuomat jännitteet liittyvät sosiaalityön yhteiskunnalliseen tehtävään. Erilaiset yhteiskuntapoliittiset näkökulmat ja tehtäväksiannot määrittelevät, millaista sosiaalityötä voidaan toteuttaa kulloisessakin yhteiskunnallisessa tilanteessa (Kivipelto 2004, 351; Juhila 2006, 262).

3 Organisaatiot ja instituutiot

3.1 Organisaatio

Organisaatiot voi määritellä tietoisesti muotoilluiksi sosiaalisiksi järjestelmiksi, jotka tukevat ennalta asetettujen tavoitteiden saavuttamista. Sosiaalisina järjestelminä organisaatiot rakentuvat ihmisten ja ryhmien välisen vuorovaikutuksen kautta. Organisaatioiden sosiaaliset rakenteet, kuten työnjako ja hierarkia on rakennettu mahdollisimman toimivaksi. Organisaatioilla on selväpiirteiset rajat, jotka erottavat ne toisista organisaatioista ja laajemmasta taloudellisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta toimintaympäristöstä. Organisaatiolla on aina tarkoin määritelty tavoite, jonka se pyrkii saavuttamaan. (Peltonen 2010, 9–10; Salminen 2002, 16.) Organisaatioteorioiden myöhemmät virtaukset laajentavat määritelmää. Niissä organisaatorakenteet nähdään sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneina, rakenne voi olla myös epämuodollinen ja rajat organisaation ja sen ympäristön väliltä hajoavat niin, että jälkitemodernin ajan organisaatiomuodot muistuttavat enemmän verkostoja kuin selväpiirteisiä yksiköitä. Nykyaikaiselle organisaatioteorialle on ominaista, että organisaatioista ei ole yhtä yhteisesti jaettua teoreettista määritelmää, vaan joukko keskenään vaihtoehtoisia lähestymistapoja. (Peltonen 2010, 12–13.)

Organisaatioteoriat koostuvat käsitteellisistä ideoista ja viitekehyksistä, jotka jäsentävät eri tavoin organisaatioita, organisoitumista ja organisoimista. Klassinen organisaatioteoria kuvaa organisaatiot muodollisina rakenteellisina järjestelminä, kulttuurinen moderni teoria näkee organisaatiot kulttuurisina järjestelminä, rationaalisessa modernissa teoriassa organisaatiot kuvataan avoimiksi sosiaalisiksi rakennejärjestelmiksi, tulkinnallisessa organisaatioteoriassa organisaatiot ovat subjektiivisen merkityksenannon tuotteita, kriittinen teoria lähestyy organisaatioita yhteiskunnallisten ristiriitojen näyttämönä ja jälkimodernissa teoriassa kuvaillaan asiantuntijadiskurssien, itsestäänselvyyksien, tietämyksen ja vallan roolia sosiaalisten suhteiden muotoutumisessa. Eri teoriat voi nähdä sisäkkäisinä toisiaan täydentävinä näkökulmina. (Peltonen 2010, 17–24.)

Organisaatiot palvelevat erilaisia yhteiskunnallisia tarkoituksia. Eri tehtävistä vastaavia organisaatioita tulee ymmärtää ja kehittää niiden omista lähtökohdista. Yleisesti organisaatioiden tehtävät voidaan luokitella utilitaristisiksi, normatiivisiksi tai järjestystä tuottaviksi. Utilitaristiset organisaatiot ovat tuotannollisia ja taloudellista hyötyä tuottavia. Ne tuottavat käytännössä palveluita tai tavaroita, ja ne voivat olla yksityisessä tai julkisessa omistuksessa. Normatiiviset organisaatiot vastaavat

arvoista, kulttuurista ja hyväksyttävästä käyttäytymisestä. Niiden tehtävänä on kasvattaa ja sopeuttaa ihmiset erilaisiin rooleihin ja sopeuttaa heidät yhteiskuntaan tai tarjota yhteiskunnallista osallisuutta. Näitä ovat esimerkiksi poliittiset puolueet, kirkot ja kunnat. Pakkovaltaa yhteiskunnassa käyttäviä organisaatioita edustavat muun muassa poliisi ja vankilajärjestelmä. (Harisalo 2008, 30–31.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen kunnallisen sosiaalihuollon organisaatioon kuuluvaa aikuissosiaalityön tehtäväaluetta. Sosiaalityön perustehtävänä on yhteiskunnallisen osallisuuden lisääminen. Toisaalta sosiaalityöhön liittyy myös kontrollin tehtäviä. Aktiivisen sosiaalipolitiikan ja sitä kautta sosiaalityöhön tulleen aktivointivelvoitteen myötä sosiaalityöntekijä voi käyttää pakkovaltaa sanktiomalla toimeentulotuen perusosan alentamisella työstä tai aktiivitoimenpiteistä kieltäytyvää asiakasta. Aikuissosiaalityö sijoittuu tehtävänantonsa perusteella normatiivisiin ja osin myös pakkovaltaa käyttäviin julkisiin organisaatioihin.

Julkiset organisaatiot eroavat yksityisistä siinä, että ne ovat poliittisia, mistä syystä päätöksentekoprosessit perustuvat demokratiaan. Niiden toiminta perustuu poliittiseen päätöksentekoon, lainsäädäntöön ja ne tuottavat palveluita, eivätkä tähtää puhtaaseen voitontavoitteluun. Lisäksi ne ovat usein muodollisia ja byrokraattisia rakenteiltaan. Julkisten organisaatioiden hallinnon legalisoiminen erottaa ne yksityisen sektorin yritysorganisaatioista. (Salminen 2002, 17; Vartola 2004, 9, 63.) Julkisten organisaatioiden toimintaan liittyy valta ja vallankäytön teemat, joilla tarkoitetaan kykyä vaikuttaa toisen ihmisen toimintaan haluttuun suuntaan. Julkiseen valtiolliseen ja kunnalliseen hallintoon liittyvä vallankäyttö toteutuu poliittisen toiminnan lisäksi institutionaalisena valtana, jota käyttävät julkiset viranomaiset. (Salminen 2002, 18.)

3.2 Julkinen hallinto

Organisaatioita voidaan tarkastella myös hallinnon näkökulmasta. Julkinen hallinto muodostuu toiminnosta, jotka ovat tarpeellisia, kun jokin tehtävä edellyttää yhteistä toimintaa. Hallinto on organisoituneen toiminnan koordinoitua, jolla järjestetään palvelujen tuottamista ja siihen liittyen ohjataan ja johdetaan ihmisiä. Hallinto ymmärretään myös kyvyksi saada asiat tehdyksi. Julkinen hallinto kytkeytyy virastojen hallintaan, suuriin organisaatioihin ja byrokraattiseen toimintaan. Se on myös osa politiikan muotoilua ja toimeenpanoa. Toimeenpanovalta yhdistää hallintotoiminnan julkisiin tehtäviin. Osana oikeusjärjestelmää julkista hallintoa sitoo oikeus, joka sääntelee monin tavoin julkisen hallinnon rakenteita, päätöksentekoa ja virkamiesten toimintaa. Julkisen hallinnon

tehtäviin liittyvät viranomaisten toimivaltuudet. Tältä osin hallinto on myös julkisen vallan käyttöä. (Salminen 2002, 13; Salminen 2008, 12.)

Valtio ja kunnat toteuttavat demokraattisina julkishallinnon järjestelminä suomalaista sosiaalipoliittikkaa. Sosiaalityön taustalla vaikuttavat poliittiset ja hallinnolliset ratkaisut ja toimenpiteet, joilla yhteiskuntaa pyritään kehittämään oikeudenmukaiseksi ja sosiaalisesti tarkoituksenmukaiseksi. (Raunio 1995, 44.) Kunnallinen sosiaalihuolto palveluineen ja etuuksineen katsotaan yleisesti yhdeksi sosiaalipolitiikan osaksi (Kananoja, Niiranen & Jokiranta 2008, 24). Sosiaalityötä voi nimittää käytännön sosiaalipolitiikaksi, jossa sosiaalityöntekijän asiantuntemus kohdistuu sosiaaliturvan ehtojen ymmärtämiseen ja niiden asiakkaan tarpeisiin soveltamiseen (Toikko 2005, 225).

Valtion ja kuntien keskinäiset suhteet ovat vaihdelleet vuosikymmenien kuluessa kuntien omassa päätösvallasta olleista toimintatavoista keskitettyyn valtionohjaukseen ja nykyiseen kumppanuuteen perustuvaan malliin. (Kananoja ym. 2008, 9, 14; Harisalo, Aarrevaara, Stenvall & Virtanen 2007, 21.) Sosiaali- ja terveydenhuollossa toteutettiin Suomessa 1990-luvun alussa keskushallinnon muutos, jossa siirryttiin valtion keskusvirastojen kuntiin kohdentuneesta vahvasta lakeihin ja sitoviin normeihin perustuneesta ohjauksesta valtion puiteohjaukseen, jossa välineinä ovat tiedotus-, tutkimus- ja kehittämishankkeet, koulutus ja konsultoinnit. Valtion normi- ja resurssiohjaus kevenyi informaatio- ja ohjelmaohjaukseksi. Uudistuksessa korostui kuntien itsehallinto, jolla arvioitiin saavutettavan paremmin paikallisiin olosuhteisiin soveltuvia palveluita. Uuden ohjaustavan uskottiin varmistavan yhdenmukaisia normeja paremmin kansalaisten hyvinvointia muuttuvissa oloissa. Myös valtiosuusjärjestelmää muutettiin vuonna 1992 niin, että valtiosuuksia ei enää myönnetty korvamerkittynä tiettyihin palveluihin. Tavoitteena oli antaa kunnille mahdollisuus toteuttaa paikalliset tarpeet huomioon ottavaa palvelutuotantoa kunnissa. Muutoksen myötä hyvinvointipalvelujen tuotannon sääntely paikallistui ja kuntien oma valta lisääntyi. (Kananoja ym. 2008, 57–60; Julkunen 2001, 120.) Kuntalain (365/1995) mukaan kuntien tulee edistää asukkaiden hyvinvointia ja osallistumisen edellytyksiä. Kuntien vastuulla on järjestää ja rahoittaa peruspalvelut sekä velvollisuus vaikuttaa alueellaan myös sosiaalisten olojen kehittymiseen. (Kananoja ym. 2008, 9.)

Toinen suuri muutos, joka vaikutti kuntien palveluiden tuotantoon, oli uusi julkisjohtamisen malli (New Public Management, NPM). Julkisen hallinnon kasvua haluttiin supistaa ja muuttaa hallintoa yritysmäisemmäksi. Väitettiin, että julkinen hallinto on tehotonta, julkiset palvelut tuotetaan liian kalliisti, julkinen hallinto tuhlaa eikä ole tietoinen tuloksellisuudesta. (Vartola 2004, 110–111.)

Uudessa julkisjohtamisessa korostuu hallinnollinen valvonta. Toimintaa mitataan suoritusmittauksilla ja yksilöllisten työsuoritusten arvioinnilla. Tuottavuutta ja tehokkuutta korostetaan toiminnoissa. Hallintoa kevennetään. Julkisia palveluita yksityistetään ja palveluita kilpailutetaan. Asiakkaat muuttuvat palveluiden kuluttajiksi, jotka osaltaan kontrolloivat byrokraattista toimintaa. Toiminta ohjautuu markkinamekanismien logiikalla. Uuden julkisjohtamisen managerialismiin kuuluvat julkisten menojen leikkaukset, julkisten palveluiden markkinahakuisuus, pyrkimys saada aikaan enemmän vähemmällä resursseilla, muutosjohtaminen ja yrittäjäys. (esim. Exworthy & Halford 1999, 7; Salminen 2008, 76–78.)

Muutokseen liittyy myös privatisointi, joka tarkoittaa julkisesti hoidettujen tehtävien ja palveluiden siirtämistä takaisin perheille, yhteisöille ja muihin lähisuhteisiin. Kysymys on yksilön oman vastuun korostamisesta. Taustalla on individualismin vahvistuminen yhteiskunnassa. Yksilön asemaa halutaan korostaa vahvistamalla yksityistä palvelusektoria julkisten järjestelmien sijasta. Yksityisiä palveluita pidetään tehokkaampina, eivätkä ne byrokratisoidu kuten julkinen hallinto. Markkinointumisen myötä julkisen sektorin palvelutoimintaa ohjaa markkinaohjaus, eivät enää perinteisen hallinnon mukaiset oikeudenmukaisuus ja yhdenmukaisuus. Tuloksellisuuden on katsottu sivuuttavan vaikuttavuuden. (Salminen 2002, 156–163.) Ongelmallista on se, että yksityisten yritysten johtamisopit eivät ole suoraan siirrettävissä julkisiin organisaatioihin. Julkisen hallinnon vastuu veronmaksajille on erilainen kuin yritysjohtajan vastuu osakkeenomistajille. (Vartola 2004, 112.) Palveluiden oikeudenmukaisuutta ja virkamiesten eettisyyttä koskevat kysymykset siirtyvät syrjään taloudellisuutta koskevien arviointien tieltä (Salminen 2008, 78).

Uusi julkisjohtaminen pyrki purkamaan byrokratiaa, joka yhdistetään julkishallinnollisiin organisaatioihin. Byrokraattinen organisaatio on hierarkkinen, jolloin käskyt ja ohjeet kulkevat ylhäältä alaspäin niin kutsuttua virallista tietä pitkin. Toimijoiden suhteet rakentuvat selkeiden ja spesifien vastuualueiden mukaan. Julkisessa hallinnossa ovat käytössä virkavelvollisuudet ja ohjeet, jotka on säädetty laeilla, ohje- ja johtosäännöillä, kirjallisilla työjärjestyksillä ja muilla pysyväismääräyksillä. Byrokratialle on ominaista ehdoton lojaalisuus, joka varmistetaan virkamiesoikeudellisin sääöksin, kaiken toiminnan perustuminen lakiin, korkeatasoinen tekninen asiantuntemus ja erityinen virkamiesasema. (Weber 1972 Vartolan 2004, 131 muk.; Salminen 2002, 64.)

Byrokratiaan liitetään usein negatiivisia sisältöjä. Silloin se tarkoittaa hidasta, tehotonta, papereihin perustuvaa kasvotonta ja jäykkää hallintoa. Byrokraattinen hallinto ei luota kansalaiseen ja vaatii todistamaan asiat kirjallisena. Toisaalta byrokratiaan voidaan liittää myönteisiä näkökulmia. Se on

toimintaa, jossa virkamieskunta huolehtii yhteisestä edusta. Tällöin byrokraattinen toiminta käsitetään luotettavana, oikeusvarmana, ennakoitavissa olevana, vakaana ja läpinäkyvänä. Tämä myönteinen näkökulma on saanut kannatusta, kun yhteiskunnan tehtävät ovat lisääntyneet koulutuksen, kulttuurin ja sosiaali- ja terveystalouden alueella. Julkinen hallinto nähdään yhteisten asioiden hoitona, yhteiskunnallisten palvelujen tuottamisena ja yleisesti myönteisenä ilmiönä. (Vartola 2004, 9, 98.)

3.3 Uusinstitutionaalinen organisaatioteoria

Aikuissosiaalityö määritellään yhteiskunnalliseksi toiminnaksi, jota toteutetaan ammatillisissa ja institutionaalisissa käytännöissä (Juhila 2009, 50). Tässä tutkimuksessa tutkitaan sitä, miten kunnallinen aikuissosiaalityö on muotoutunut tai muotoutumassa ja miten institutionaaliset tekijät ovat vaikuttaneet kehityksen suuntaan. Tällöin tarkastellaan aikuissosiaalityön käytännön toimintamalleja, mutta myös sosiaalityön ammattisektoriin liittyviä organisoitumisen rakenteita ja sosiaalityötä ohjaavia ammatillisia ja muita sääntöjä ja normeja, kuten ammattietiikan, lainsäädännön ja ammatillisten toimintatapojen vaikutusta kehitysohjelmaan. Tällöin liikutaan organisaatiotutkimuksen instituutiokäsitteissä, jotka kuvaavat sitä, miten instituutiot vaikuttavat organisaatioiden muodollisiin rakenteisiin ja toimintatapoihin.

Instituution käsitteellä voidaan kuvata tarkastelunäkökulmasta riippuen hyvin erilaisia asioita. Instituutioksi voidaan määritellä poliittishallinnollinen toiminta, kuten oikeusjärjestelmä, sen toimeenpanossa tarvittavat hallintoelimet ja professiot tai julkishallinnolliset organisaatiot, kuten vankilat. Toisessa merkityksessä instituutioina pidetään symbolisesti ja kulttuurisesti määritettyjä käyttäytymis- ja ajattelumalleja. (Greenwood, Oliver, Sahlin & Suddaby 2008, 5.) Instituution määrittelyn kahtiajakoisuuden vuoksi ero organisaatioiden ja instituutioiden välillä on häilyvä. Instituution käsite liittyy usein yhteen organisaation käsitteen kanssa. Toisaalta useat tutkijat erottavat toiminnalle puitteita luovat instituutiot toimijaluonteen omaavista organisaatioista. (Rantama 2002, 53.)

Eri tieteenalojen näkemykset instituutioista painottuvat eri tavalla. Taloustieteellisen näkemyksen mukaan instituutioita ovat taloudelliseen toimintaan liittyvät säännöt ja tarkastelun kohteena on instituutioiden vaikutus liiketoiminnan kustannuksiin. Sosiologiassa on aiemmin pidetty instituutioina yhteisöllisiä laitoksia, kuten kirkkoa tai perhettä, mutta nykykäsityksen mukaan instituutioita ovat muodolliset säännöt, menettelyt, normit, symbolijärjestelmät ja moraalimallit. Tarkastelun

kohteena ovat instituutioiden syntyprosessit ja tavat, joilla ne vaikuttavat yksilöiden valintoihin ja mahdollisuuksiin. Poliitiikan tutkimuksessa instituutioina pidetään valtioon kuuluvia toimijoita ja organisaatioita, kuten hallitusta ja puolueita, lakeja tai organisaatorakenteisiin juurtuneita muodollisia tai epämuodollisia menettelyjä ja rutiineja tai tietoisesti synnytettyjä toimijoiden yhteistyötä ohjaavia sääntöjä ja sopimuksia. Tarkastelun kohteena ovat instituutioiden vakaus ja kyky hallita yhteiskuntaa, instituutioiden vaikutus organisaatioiden ja yksilöiden toimintaan tai instituutioiden kyky hallita strategisesti toimivien toimijoiden yhteistyötä. Organisaatiotutkimuksen piirissä näkemys instituutioista on alkanut organisaation muodollisten sääntöjen ja epämuodollisten toimintatapojen tutkimisesta ja kehittynyt organisaatioympäristön symbolisten ja kognitiivisten elementtien, kuten myyttien, rituaalien ja ideologioiden tutkimiseen. Esimerkkinä mainitaan ammattisektorille tyypilliset organisoitumisen muodot. Vanhemmassa organisaatiotutkimuksessa yleinen tarkastelukohde on organisaatioiden ja paikallisten yhteisöjen vuorovaikutuksessa ja yksilön toiminnan vaikutuksissa organisaation toimintaan. Uudemmassa organisaatiotutkimuksessa ollaan kiinnostuneita instituutioiden vaikutuksista organisaatioiden rakenteeseen ja toimintalogiikkaan. (Rantama 2002, 53–54.)

Toiminnallisesti instituutiot tuottavat käyttökelpoista tietoa siitä, miten saavutetaan asetettuja tavoitteita. Toisaalta ne vaikuttavat myös toimijoiden identiteettiin ja omakuvaan. Instituutiot ohjaavat ihmisten toimintaa määrittelemällä sitä, mitä pitäisi tehdä ja luomalla kuvaa siitä, mitä ihmiset voivat kuvitella tekevänsä. Olemassa olevat instituutiot muokkaavat institutionaalisia uudistuksia suunnittelevien näkemyksiä. Kollektiivisilla prosesseilla tulkitaan sosiaalista legitimaatiota ja pidetään sen pysyvyyttä yllä. Organisaatiot omaksuvat tällä tavalla tietyt institutionaaliset muodot ja toimintatavat sen perusteella, miten niitä arvostetaan laajemmassa kulttuurisessa ympäristössä. (Emt., 56–59.)

Tässä tutkimuksessa nojaudun W. Richard Scottin (2001, 48–49) uusinstitutionaalisen organisaatioteorian instituutiomäärittelyyn. Sen mukaan instituutiot ovat moninaisia kestäviä sosiaalisia rakenteita, jotka ovat muodostuneet symbolisista elementeistä, sosiaalisesta toiminnasta ja materiaalisista resursseista. Instituutiot ovat suhteellisen pysyviä ja siksi vastustuskykyisiä muutoksille. Niitä ylläpidetään ja siirretään sukupolvelta toiselle. Instituutiota ylläpidetään symbolisten järjestelmien, rutiinien ja ihmisten toiminnan ja kanssakäymisen kautta. Ne toimivat eri tasoilla maailmanlaajuisista systeemeistä paikalliseen kanssakäymiseen. Säännöt, normit ja kulttuuriset uskomukset ovat instituutioiden keskeisiä elementtejä, mutta myös yhteistoiminnallinen käyttäytyminen ja materiaa-

liset resurssit sisältyvät käsitteeseen. Instituutioiden tehtävänä on tuottaa pysyvyyttä, tarkoituksenmukaisuutta ja sosiaalisista järjestystä elämään.

Uusinstitutionaalinen organisaatioteoria alkoi ilmentyä organisaatiotutkimuksen alueella 1970 – 1980-luvuilla. Siinä voidaan hahmottaa kolme pääsuuntausta: rationaalisen valinnan koulukunta, historiallinen institutionalismi ja uusinstitutionaalinen organisaatioteoria. (Greenwood ym. 2008, 3; Scott 2001, 44, 91; Julkunen 2003, 23–27.) Keskeistä sille on korostaa instituutioita organisaatioita muodostavina ja ylläpitävinä voimina, legitimitietin tärkeyttä toiminnan ylläpitäjänä, institutionalisaatiota prosessina, jonka kautta toiminta omaksutaan ja vakiintuu, sekä toiminnan sosiaalisen hyväksyttävyyden hakemista samankaltaistumisen prosesseilla (Palmer, Biggart & Dick 2008, 741–745). Uusinstitutionalismissa kiinnitetään erityistä huomiota institutionaalisen käyttäytymisen kognitiiviseen perustaan. Institutionaalistuminen on prosessi, missä yhteiset toimintatavat ja velvollisuudet saavuttavat ohjeen kaltaisen aseman sosiaalisessa ajattelussa ja toiminnassa. Tällöin ne muodostuvat itsestään selviksi toimintatavoiksi, joita noudatetaan ajattelematta. (Scott 2001, 44; Phillips & Malhotra 2008, 706–707.) Uusinstitutionaalinen organisaatioteoria ei ole yksi teoria, vaan yhteinen teoreettinen kehys eri tavalla painottuneille lähestymistavoille. Kiistan aiheita ovat muun muassa, painottuvatko organisaatioiden kehityksessä muodolliset vai epämuodolliset säännöt sekä ohjaavatko toimintaa ensisijassa toimijoiden rationaaliset valinnat vai inhimillistä käyttäytymistä selittävät teorit. (Palmer ym. 2008, 740–760; Scott 2001, xix.)

W. Richard. Scott (2001) on muotoillut organisaatioteoreettisen analyttisen mallin, jossa yhdistetään eri tavoin painottuneita taloustieteen, politiikan tutkimuksen ja sosiologian näkemyksiä instituutioihin. Instituutiot muodostuvat sääntelevistä, normatiivisista ja kulttuuris-kognitiivisista elementeistä – pilareista, jotka ylläpitävät organisaatioissa toimintojen rakenteita ja pysyvyyttä. Instituutioiden kolme eri pilaria on esitetty seuraavassa kaaviossa.

Taulukko 2: Instituutioiden kolme pilaria (Scott 2001, 52; Rinne 2009, 56; Heiskala 2001, 52)

	Sääntelevä pilari	Normatiivinen pilari	Kulttuuris-kognitiivinen pilari
Noudattamisen peruste	Tarkoituksenmukaisuus	Sosiaalinen velvollisuus	Itsestäänselvyys, jaettu ymmärrys
Järjestyksen peruste	Ohjaavat säännöt	Sitovat odotukset	Omaksuttu ajattelutapa
Mekanismit	Pakko	Normatiivisuus	Jäljittely
Logiikka	Välineellisyys	Sopivaisuus	Oikeaoppisuus
Indikaattorit	Säännöt, lait, sanktiot	Hyväksytyt toimitavat, valtuutus	Yhteiset uskomukset, jaettu toimintalogiikka
Legitimiteetin peruste	Lakiin perustuva	Moraalinen hallinta	Ymmärrettävyys, tunnistettavuus, kulttuurinen tuki

Kaikki kolme pilaria ovat tärkeitä instituutioiden toiminnassa. Ne toimivat yhdessä, mutta jokainen niistä on itsenäinen siinä mielessä, että niiden toimintaperiaate, logiikka, ilmenemistavat ja legitimoinnin perusteet eroavat. Taloustieteilijät ovat mieltyneet sääntelevän pilarin periaatteisiin. Normatiivinen näkökanta liittyy sosiologian peruskäsitteisiin. Kulttuuris-kognitiivista lähestymistapaa suosivat ihmisen todellisuuden tulkinnallisuutta korostavat sosiologit ja antropologit. Elementit ovat yhtä aikaa läsnä organisaatioiden toiminnassa. Ne voidaan määritellä instituutioiden tutkimuksen kolmeksi näkökulmaksi, jotka täydentävät toisiaan ja painottuvat eri tavoin tutkimuksellisesta lähestymistavasta riippuen. (Scott 2001, 51–57.)

Rangaistuksen pelkoon perustuva pakko on sääntelevälle pilarille ominaista. Pakkovallan ilmene- mistä on usein lievennetty niin, että se näyttäytyy ohjeina, joko virallisina ohjeina tai lakeina taikka epämuodollisena käyttäytymistapojen ohjaamisena. Niiden noudattamista valvotaan ja noudattamatta jättämiseen liittyy sanktio, joka voi vaihdella yksilön kokemasta häpeästä muodolliseen tuomiois- tuimen asettamaan rangaistukseen. Sääntelevä pilari ilmenee käytännössä esimerkiksi yhdenmukai- seen toimintaan houkuttelevina kehittämisohjelmina, mutta sen yleisin ilmenemismuoto on hallin- tovalta, missä tietynlaiseen toimintaan pakottava valta on legitimoitu normatiivisesti siten, että se sekä tukee että rajoittaa vallan käyttöä. Sääntelevän pilarin toiminnot ohjaavat toimintaa ylhäältä alaspäin, ohjeilla, säännöillä ja sanktioilla. (Scott 2001, 52–53, 72.) Normatiiviseen pilariin voidaan sisällyttää julkisen vallan toimintamalli, institutionaaliset säännöt, kuten lait, määräykset ja kollektiiviset sopimukset sekä julkisella, yksityisellä ja kansalaissektorilla toteutettavat organisatoriset käytännöt ja järjestelyt (Heiskala 2003, 23).

Normatiivisessa pilarissa huomio kiinnitetään organisaatioiden sosiaaliseen elämään, arvoihin ja normeihin. Arvot ovat käsityksiä toivottavasta toiminnasta ja normit ilmaisevat hyväksytyjä keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Normit ovat arvojen ohjaamia sääntöjä, jotka pysyvät voimassa yhteisöllisen paineen vuoksi ja siksi, että toimijat ovat ne sosialisatiossa sisäistäneet. Osa arvoista ja normeista on yleisiä ja yhteisiä, jotkut koskevat vain rajattua kohderyhmää. Tällöin on kyse rooleista. Rooleihin voidaan liittää epämuodollisia odotuksia hyväksytystä toiminnasta. Rooli voi olla myös muodollinen organisaation toimintaan liittyvä tehtävä, jolloin siihen liittyvät määritellyt oikeudet ja vastuut. Ammatteihin liittyvä valta on luonteeltaan normatiivista. Normatiiviset systeemit sääntelevät ja rajoittavat sosiaalista käyttäytymistä, mutta samalla ne rakentavat sitä. Ne muotoilevat oikeuksia ja etuoikeuksia sekä ja vastuita ja velvollisuuksia. Sisäistettyjä arvoja ja normeja noudatetaan ilman valvontaakin. (Scott 2001, 54–55.)

Kulttuuris-kognitiivisessa pilarissa huomio kiinnittyy toimintatapojen sisäistämisen keinoihin, siihen miten toimintakulttuuri syntyy yksilöiden ja toimintaympäristöjen vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisesti välitettyjen yhteisten merkitysten konstruoina. Symbolit, etenkin kieli, vaikuttavat siihen, miten asioiden merkityksiä muotoillaan. Merkitykset syntyvät vuorovaikutuksen tuloksena ja selittävät todellisuutta ajallisesti ja paikallisesti orientoituen. Kaikki instituutiot ovat merkitysten kerrostumia. Normatiivinen ja sääntelevä toiminta saavat ilmaisunsa suoraan puheen ja toiminnan kautta, kulttuuris-kognitiivisessa näkökulmassa maailma näyttäytyy toimintaan osallistuneiden tulkintojen kautta. (Scott 2001, 57–58.) Näkökulma kuvaa tapoja, joilla toiminta organisoituu toimintaan osallistuvien mielessä merkitykselliseksi, järjelliseksi ilmiöksi (Peltonen 2010, 155).

Palvelutuotantonsa tai muun tehtävänsä perusteella samalla alalle sijoittuvat organisaatiot ja niihin liittyvät yhteistyökumppanuudet, kilpailu, rahoituskanavat ja säännökset muodostavat organisaatiokentän. Kenttää sitoo yhteen vastuu samankaltaisista palveluista, jaettu kulttuuris-kognitiivisten tai normatiivisten seikkojen olemassaolo tai yhteinen toimintaa sääntelevä systeemi. Esimerkkeinä organisaatiokentästä voivat toimia sairaalat tai yliopistot. (Di Maggio & Powell 1991, 64; Scott 2001, 83–84.) Tässä tutkimuksessa katson aikuissosiaalityön toimivan yhteisellä organisaatiokentällä. Aikuissosiaalityö toimii valtakunnanlaajuisesti lukuisissa kunnissa, joissa sitä on organisoitu jossain määrin eri tavoin, mutta sillä on vastuu lainsäädännöllisistä yhteisistä tehtävistä ja sitä sitovat yhteen sosiaalityön normatiiviset ja kulttuuris-kognitiiviset tekijät.

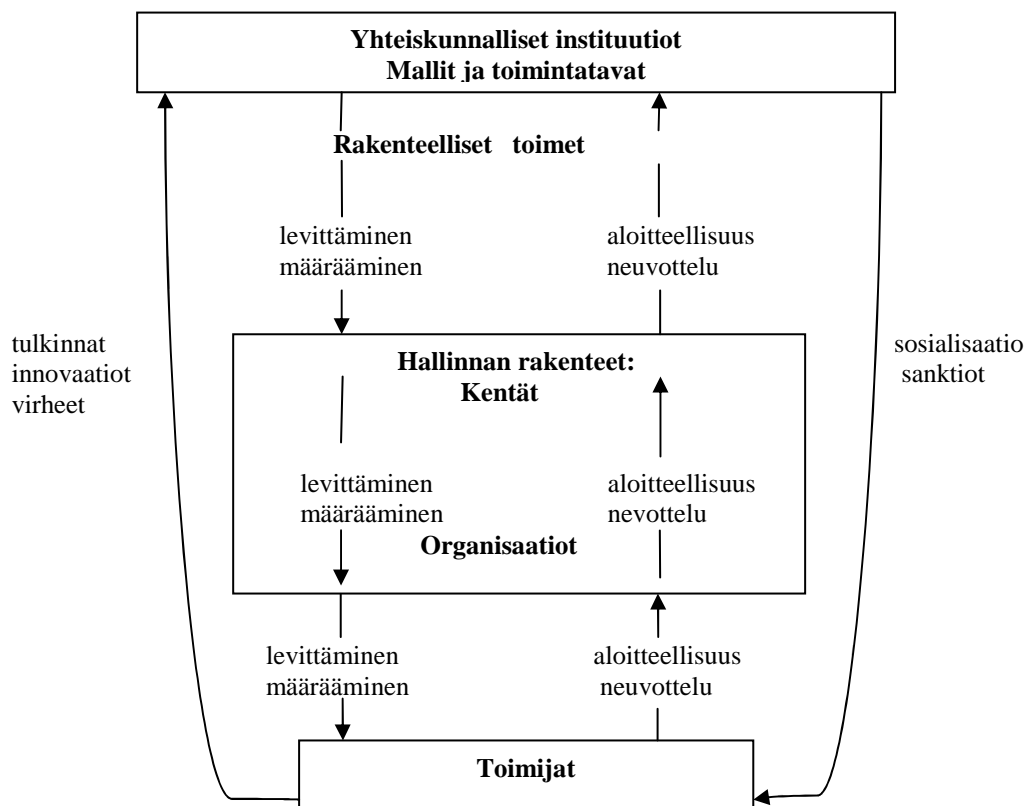
Samalla alalla toimivat organisaatiot kehittyvät usein toiminnoiltaan samankaltaisiksi. Tähän on katsottu vaikuttavan sen, että ne ottavat käyttöönsä yhdenmukaista teknologiaa, mutta sen lisäksi

toimintaa mukautetaan sen mukaan, mitä yhteiskunnan oletetaan odottavan toiminnalta. Tätä yhdenmukaiseen toimintaan johtavaa prosessia kutsutaan institutionaaliseksi isomorfismiksi. Samankaltaistumista aiheuttaa se, että pyritään varmistamaan institutionaalinen olemassaolon oikeutus – legitimizeetti, kun kilpaillaan resursseista, asiakkaista ja poliittisesta vallasta. Tätä kehitystä edesauttavat julkisen vallan ja professioiden vaikutusvalta. Samankaltaisuuden mukanaan tuoma legitimizeetti tuo organisaatiolle olemassaolon ja jatkuvuuden turvaa ja vakautta, joskaan se ei aina johda tehokkaampaan toimintaan. (Di Maggio & Powell 1991, 64; Boxenbaum & Jonsson 2008, 78; Scott 2001, 153.) Mitä enemmän organisaatiot mukautuvat yhteisiin toimintamalleihin, sitä syvemmin ne institutionalisoituvat (Boxenbaum & Jonsson 2008, 78). Institutionalisoituminen tarkoittaa prosessia, missä asiat aletaan ottaa ja toimintaa toteuttaa kyseenalaistamattomana itsestäänselvyytenä (Greenfood ym. 2008, 15). Uusinstitutionalismissa organisaatioiden selviytymisen ja menestyksen katsotaan johtuvan pikemminkin legitimizeetistä kuin tehokkuudesta (Thornton & Ocasio 2008, 100).

Paul J. DiMaggion ja Walter W. Powellin (1991, 63–66) mukaan samankaltaistuminen tapahtuu kolmen mekanismin avulla, joita ovat pakottava (coersive), jäljittelevä (mimetic) ja normatiivinen (normatic) samankaltaistuminen. Pakottava samankaltaistuminen syntyy muodollisesta tai epämuodollisesta toisten organisaatioiden aiheuttamasta paineesta, koska organisaatiot ovat riippuvaisia yhteiskunnan kulttuurisista odotuksista. Pakottava samankaltaistuminen voi ilmetä pakkona, suositteluna tai houkutteluna yhteisiin toimintatapoihin. Käytännössä tämä ilmenee lakeina tai viranomaisten sitovina ohjeina, mutta myös epäsuorasti, kuten työpaikalla vaadittuina käyttäytymiskoodina. Myös poliittiset ja muut sidosryhmät voivat toimia samankaltaistumiseen pakottavina. Nykyisin myös taloudellisen tehokkuuden vaatimus ja siihen liittyvät arviointimenetelmät voidaan nähdä samankaltaistumista aiheuttavina mekanismeina. Jäljittelevää isomorfismia syntyy erityisesti organisaatioiden reaktioista epävarmuuteen. Epävarmuutta voivat aiheuttaa epävakaa toimintaympäristö tai epäselvät toimintatavat ja päämäärät. Organisaatiot tavoittelevat legitimaatiota toiminnalleen matkimalla muita hyväksi havaittuja tai luultuja toimintamalleja. Mallit voivat siirtyä myös konsulttien kautta tai, kun pyritään levittämään esimerkiksi projektitoiminnan tuloksia laajempaan käyttöön. Kolmannen, normatiivisen samankaltaistumisen mekanismin synnyttää muodollinen koulutus, korkeakoulutettujen asiantuntijoiden tuottama ammattikäytännön kognitiivinen perusta. Vastaavasti toimivat ammattien muodolliset pätevyys- ja koulutusvaatimukset. Normatiivista samankaltaistumista tapahtuu myös ammattilaisten verkostoitumisen myötä, jota kautta erilaiset hyvät käytännöt leviävät. (Di Maggio & Powell 1991, 67–71.)

Vaikka instituutiot ylläpitävät pysyvyyttä, ne ovat ihmisten luomuksia ja voivat muuttua. Erilaiset ulkoapäin tulevat muutokset voivat vaikuttaa toimintoihin äkillisesti. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tietoteknologian kehitys tai hallinnolliset ja poliittiset muutosprosessit. (Scott 2001, 187.) Muutosta voivat aiheuttaa sisäiset kriisit. Esimerkiksi eriarvoisuus yhteiskunnassa lisääntyy niin, että jotkut tahot alkavat vaatia muutosta toimintaan. Myös innovaatiot muuttavat toimintaa. Keksitään jotain, joka uudistaa toimintaa. (Heiskala 2003, 24.) W. Richard Scottin (2001, 195–197) mukaan organisaatioiden institutionaalinen muutos tapahtuu samanaikaisesti ylhäältä alaspäin ja alhaalta ylöspäin toteutuvana prosessina, jossa vaikuttavat yhtä aikaa monet eri toiminnan tasot: yksilöt, organisaatiot, organisaatiokentät, valtiot ja kansainvälinen toiminta. Tässä muutoksessa sääntelevä, normatiivinen ja kulttuuris-kognitiivinen prosessi yhdistyvät monimutkaisissa ja muuttuvissa prosesseissa. Muutosprosessissa kulkevat sisäkkäin sekä käytännöllinen että poliittis-hallinnollinen taso. Käytännön tasolla toteutetaan annetun ohjeistuksen sekä vallitsevien normien ja sääntöjen mukaan toimintaa ja edesautetaan muutosta, kun taas poliittishallinnollinen toiminta määrittelee muutoksen suunnan. Sosiaaliset toiminnot ja rakenteet toimivat yhdessä rajoittaen ja vahvistaen toistensa toimintaa, siksi muutosprosesseja tulee tarkastella kaikkien tasojen näkökulmasta. Seuraavassa kuviossa on esitetty institutionaalisen muutoksen prosessit.

Kuva 1: Institutionaalisen muutoksen prosessit (Scott 2011, 195; Rinne 2009, 65)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen aikuissosiaalityötä organisoituneena toimintana, johon institutionaaliset mekanismit vaikuttavat. Kolme erilaista institutionaalisen toiminnan pilaria toimivat näkökulmina, joiden kautta katselen aikuissosiaalityötä. Tarkastelen sitä, millaisia institutionaalisia aikuissosiaalityön toimintaa tukevia elementtejä on löydettävissä. Toisensuuntaisenkin kehitys on mahdollinen. Institutionaalinen toiminta voi heiketä tai hävitä prosesseissa, missä lakeja tai ohjeita ei noudateta, toiminnan normatiivinen perusta ohenee tai kulttuuriset uskomukset hiipuvat ja toimintaa aletaan yhä laajemmin kyseenalaistaa. (Scott 2001, 182.)

4 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksellinen lähestymistapa

Tutkimuksellani halusin löytää vastauksia siihen, minkälaista toimintaa aikuissosiaalityö on hanke-raporttien kuvaamana ja miten toimintaympäristö vaikuttaa aikuissosiaalityön kehittymiseen. Pääkysymystä täsmentäviä kysymyksiä ovat seuraavat: Minkälaiset institutionaaliset tekijät vaikuttavat aikuissosiaalityöhön? Miten ne vaikuttavat? Vahvistavatko vai estävätkö ne aikuissosiaalityön ammatillisia ja eettisiä lähtökohtia?

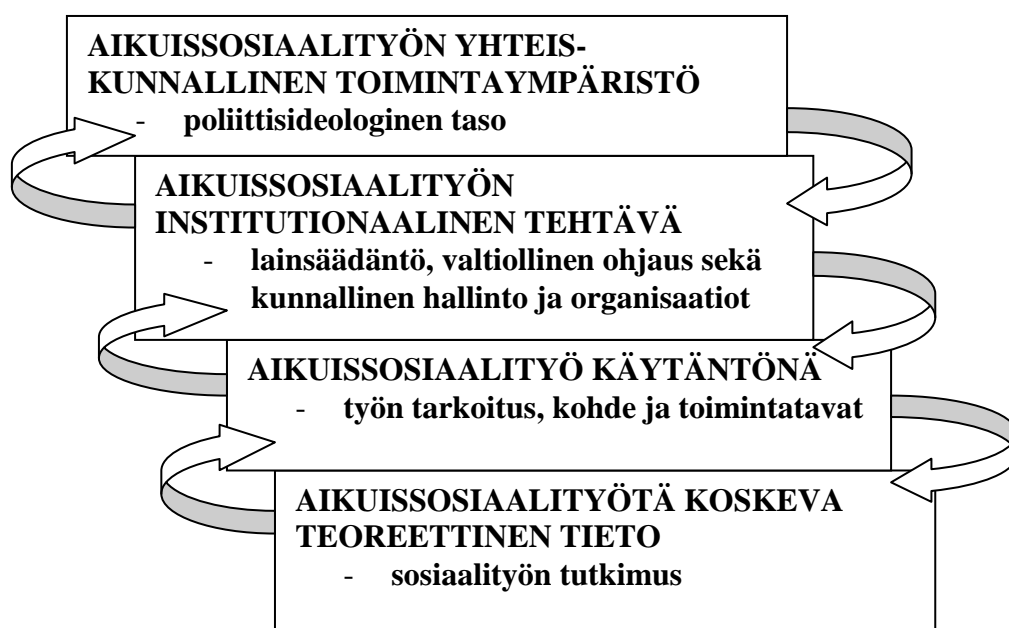
Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä toimivassa uusinstitutionaalisessa organisaatioteoriassa yhdistyy erilaisia organisaatioteoreettisia näkemyksiä. Tästä syystä tutkimuksellinen lähestymistapa sisältää myös erilaisia tieteenfilosofisia näkökulmia. Sääntelevä näkökulma edustaa lähinnä organisaatioiden ilmirakenteiden tutkimisen näkökulmaa ja sillä on yhtymäkohtia klassiseen organisaatioteoriaan, joka perustuu empiriiseen tieteenfilosofiaan. Normatiivinen ja kulttuuris-kognitiivinen näkökulma tuovat mukaan tulkinnallisia ja konstruktivistisia tieteenfilosofisia ulottuvuuksia. (Scott 2001, 61–69; Peltonen 2010, 19–21.) Scottin (2001) näkemys instituutioiden rakentumisesta edustaa epistemologista pluralismia, eikä siten tue minkään tyyppisen tiedon monopoliasemaa (Greenfood ym. 2008, 32; Phillips & Malhotra 2008, 710).

Institutionaaliset prosessit, jotka muovaavat organisaatioita, ovat sosiaalisesti vuorovaikutuksessa rakentuneita. Uusinstitutionaalisessa organisaatioteoriassa, etenkin siinä korostuvassa näkemyksessä instituutioiden kognitiivisesta luonteesta, instituutiot nähdään sosiaalisina konstruktioina, jotka muodostuvat sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Lähestymistavassa voi nähdä paljon yhtymäkohtia sosiaaliseen konstruktionismiin. (Scott 2001, 62–66; Phillips & Malhotra 2008, 713–714.)

Sosiaalisessa konstruktionismissa todellisuus ja sen ilmiöt muodostuvat jatkuvassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kulloinkin vallitsevassa tilanteessa ja kontekstissa. Kun toiminta toistuu tarpeeksi kauan, se totunnaistuu, tavanomaistuu. Sosiaalisessa kanssakäymisessä tavanomaisiksi muodostuvat toiminnot saavat yhteisesti hyväksytyyn merkityksen ja muuttuvat toimijoiden tulkitsemaksi yhteiseksi todellisuudeksi – instituutioiksi. Kun instituutioihin kiinnittyvät merkitykset saavuttavat riittävästi yhteistä luottamusta, toiminta legitimoituu ja siirtyy sosialisaaion kautta seuraaville sukupolville. (Berger & Luckmann 1994, 65–76.) Muodollinen organisaatio tehtävänjakoineen on esimerkki pitkälle institutionaalituneesta todellisuudesta (Peltonen 2010, 129).

Sosiaalinen konstruktionismi korostuu myös sosiaalityön tutkijoiden ja teoreetikoiden näkemyksissä, joihin tutkimuksessani keskeisesti nojaudun. Malcolm Payne (2005, 3-4, 15–18) määrittelee sosiaalityön sosiaalisesti rakentuneena toimintana. Sosiaalityö rakentuu yhteisten käytäntöjen kautta, joissa työntekijät, asiakkaat ja toimintaympäristö vaikuttavat toisiinsa ja tulkintoihin sosiaalityön olemuksesta. Sosiaalityö on aina osa ympäröivää yhteiskuntaa, jopa niin, että sitä on vaikea määrittellä irrallaan siitä ajallisesta ja sosiaalisesta kontekstista, jossa sosiaalityötä tarkastellaan. Ei ole yhtä oikeaa tapaa määrittellä asioita, vaan kilpailevat näkemykset ja erilaiset toimintaympäristöt ja -kulttuurit pitävät määritelmät ja teorit liikkeessä ja neuvoteltavina. Vastaavasti Kirsi Juhilan (2006, 258 – 262) mukaan erilaiset ja toistensa kanssa kamppailevat hyvinvointivaltiodiskurssit määrittävät sosiaalityön arjen käytäntöjä ja sosiaalityön yhteiskunnallisia tehtäviä. Se, millainen poliittis-hallinnollinen käytäntö yhteiskunnassa kulloinkin vallitsee, määrittää sosiaalityötä toimintana. Kun sosiaalityössä toimeenpannaan näitä käytäntöjä, tullaan samalla – tiedostamatta tai tietoisesti – määrittäneeksi sosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää ja asiakkaan asemaa.

Aikuissosiaalityön käsitän ilmiönä, joka muodostuu yhteiskunnallisesta toimintaympäristöstä ja yhteiskunnan aikuissosiaalityölle asettamista institutionaalisista tehtävistä, aikuissosiaalityön ammatillisista käytännöistä ja tutkimukseen perustuvasta teoreettisesta tiedosta. Nämä kaikki vaikuttavat toisiinsa. Sosiaalityön tehtävänä on vaikuttaa yksittäiseen asiakkaaseen tai asiakasryhmiin keskittyvän työn lisäksi yhteisöihin ja yhteiskuntaan. (Raunio 2011, 75, 197; Sipilä 1996, 77; Juhila 2008b, 48, 75; Payne 1996, 2). Katson kulloisenkin yhteiskunnallisen tilanteen vaikuttavan sosiaalityön kehittymiseen, mutta sosiaalityössä ei vain toteuteta kritiikittömästi institutionaalista tehtävää, vaan sosiaalityö pyrkii – tai ainakin sen tulisi pyrkiä – vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Tällöin sosiaalityöhön institutionaalisenä toimintana liittyy jatkuva muutos, joka kulkee sekä ylhäältä alas että alhaalta ylöspäin. Sosiaalityö toimii yhteiskunnan sille määrittämien tehtävien mukaan, mutta tuottaa asiakastyössä kertynyttä tietoa yhteiskunnallisten toimintojen kansalaisvaikutuksista toimintaa ohjaavalle tasolle takaisin, pyrkien näin muuttamaan vallitsevia olosuhteita ja samalla myös omaa tehtäväkenttäänsä. Lähestyn tutkimuksessa aikuissosiaalityötä ilmiönä seuraavan kaavion mukaisesti.

Kuva 2: Aikuissosiaalityö ilmiönä

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa nimenomaan aikuisväestön parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden työstä. Hankeraporteissa tarkastellaan aikuissosiaalityötä laajasti siten, että se käsittää myös sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneiden ja toimeentulotuen etuskäsittelyssä työskentelevien tehtävät. Näkökulmani tässä tutkimuksessa painottuu sosiaalityöntekijöiden tekemään sosiaalityöhön. Sosiaalityöntekijän työllä tarkoitan sosiaalityöntekijän yliopistokoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimintaa, joka perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon, ammatillis-tieteelliseen osaamiseen ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin. Sosiaalityöllä vahvistetaan hyvinvointia edistäviä olosuhteita, yhteisöjen toimivuutta sekä yksilöiden toimintakykyisyyttä. Työ on yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilannearviointiin ja ratkaisuprosesseihin perustuvaa kokonaisvaltaista muutostyötä, joka tukee ihmisten selviytymistä. (Sosnet 2011.)

5 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

5.1 Hankeraportit tutkimusaineistona

Tutkimusaineistona ovat neljän seudullisen aikuissosiaalityön kehittämishankkeen yhdeksän hankeraporttia. Niiden valinnan perusteluina olivat aikuissosiaalityöhön kohdentumisen lisäksi ajallinen rajausta ja sosiaalialan osaamiskeskusten toimiminen raporttien julkaisijana. Ajallisella rajaamisella pyrin saamaan käsiini viimeisintä keskustelua aikuissosiaalityöstä. Raporttien julkaisu ajoittuu vuosille 2007 – 2009. Vastaavasti osaamiskeskusten julkaisemien raporttien valinta perustui osaamiskeskusten tehtävään. Osaamiskeskukset muodostavat koko maan kattavan tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueellisen verkoston. Sosiaalialan osaamiskeskusten laissa määriteltyinä tehtävinä ovat muun muassa kehittää ja välittää sosiaalialan osaamista ja asiantuntemusta, turvata perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen ja käytännön työn monipuolinen yhteys ja toteuttaa tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoimintaa. (Laki sosiaalialan kehittämistoiminnasta 1230/2001.) Tämä tehtävä luo yhdenmukaisuutta myös aikuissosiaalityön kehittämiseen ja siitä raportointiin.

Hankeraportit ovat hankkeiden väli- ja loppuraportteja ja sisällöllisesti ne kuvaavat hankkeiden toteutusta, aikuissosiaalityön nykytilaa ja tavoiteltua parempaa tapaa tehdä aikuissosiaalityötä. Tutkimusaineistona ovat seuraavat raportit, joista käytän jatkossa nimitystä hankeraportit. Raportin jälkeen olen sulkuihin laittanut ilmaisun, jolla viittaaan tekstissä kyseiseen raporttiin.

Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Socom: Aikuissosiaalityön kehittämishanke (2006 – 2008), johon osallistuivat Imatran, Kotkan, Kouvolan, Kuusankosken ja Lappeenrannan kaupungit. Hanke tuotti yhden raportin:

1. Kotro, Helena (2008) Aikuissosiaalityön areenat. Kehittämishankkeen loppuraportti.

Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Socom. (Aikuissosiaalityön areenat)

Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy: Tampereen aikuissosiaalityön seutukehittäjähanke (2006 – 2007) ja Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishanke AKSELI (2007 – 2009), joihin osallistuivat Tampereen, Nokian ja Ylöjärven kaupungit sekä Kangasalan, Lempäälän, Pirkkalan ja Vesilahden kunnat. Hankkeet tuottivat kolme raporttia:

2. Kuhalainen, Anni (2007) Tampereen kaupunkiseudun seutukehittäjähanke. Aikuissosiaalityön loppuraportti (5/2006 – 6/2007). (Seutukehittäjä)
3. Europaeus, Maarit & Koivisto, Outi (2009) Aikuissosiaalityön kehittämisen hankekuvaus Tampereen seutukunnassa. Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishankkeen AKSELI:n loppuraportti. Osa I. (6/2007 – 10 /2009). (Akseli I)
4. Europaeus, Maarit & Koivisto, Outi (2009) Aikuissosiaalityön helmet Tampereen seutukunnassa. Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishankkeen AKSELI:n loppuraportti. Osa II. (6/2007 – 10 /2009). (Akseli II)

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Koske: Keski-Suomen maakunnan aikuissosiaalityön kehittämishanke (2007 – 2009). Hankkeeseen osallistuivat seuraavat kunnat: Hankasalmi, Jyväskylä, Jyväskylän maalaiskunta, Jämsä, Jämsänkoski, Kannonkoski, Keuruu, Kinnula, Kivijärvi, Kyyjärvi, Laukaa, Muurame, Pihtipudas, Pylkönmäki, Saarijärvi, Viitasaari ja Äänekoski. Hanke tuotti kolme raporttia:

5. Närhi, Kati; Karjalainen, Juhani & Valppu-Vanhanen Anne (2008) Aikuissosiaalityötä paikantamassa – alkukartoitus aikuissosiaalityön kehittämishankkeeseen osallistuvien kuntien aikuissosiaalityön resursseista, rakenteesta ja epäkohdista Keski-Suomen maakunnassa. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Koske. Raportteja 12. (Aikuissosiaalityötä paikantamassa)
6. Talvensola, Sivi; Närhi, Kati; Karjalainen, Juhani & Valppu-Vanhanen Anne (2008) Aikuissosiaalityön arki, Aikuissosiaalityön alan ammattilaisten työ ja tehtävät Keski-Suomen maakunnassa. Keski-Suomen osaamiskeskus Koske. Raportteja 14. (Aikuissosiaalityön arki)
7. Närhi, Kati; Talvensola, Sivi; Valppu-Vanhanen Anne & Karjalainen, Juhani (2009) Aikuissosiaalityö muutoksessa? Keski-Suomen maakunnallisen aikuissosiaalityön hankkeen loppuraportti. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Koske. Raportteja 22. (Aikuissosiaalityö muutoksessa)

Länsi- ja Keski-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Sosiaalitaito Oy. Kuumakuntien (Järvenpää, Kerava, Mäntsälä, Nurmijärvi, Pornainen ja Tuusula) sekä Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityön kehittämishanke Aikuissosiaalityö vaikuttavaksi ja laadukkaaksi Keski-Uudellamaalla (2007 – 2009) tuotti kaksi raporttia:

8. Raivio, Helka & Rantasalmi, Soile (2008) Aikuissosiaalityö yhdenmukaiseksi Keski-Uudellamaalla. Mitä teimme ja mitä on vielä edessä? Aikuissosiaalityö laadukkaaksi ja vaikuttavaksi Keski-Uudellamaalla – kehittämishankkeen väliraportti. (Kuumakunnat I)
9. Raivio, Helka (2009) Kuumakuntien ja Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityön kehittämishanke 2007 – 2009. Loppuraportti (Kuumakunnat II)

Hankkeisiin osallistuneita kuntia on yhteensä 37. Alueellisesti kunnat sijoittuvat Keski-Suomeen, Kymenlaaksoon, Hämeeseen ja Uudellemaalle. Aineistossa ei ole edustettuna alueellisesti koko Suomi, koska kehittämishankkeita ei ole toteutettu koko Suomessa ja toisaalta tutkimusaineiston ajallisen rajauksen vuoksi jotkut hankkeet jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. Aikuissosiaalityön kehittämistyötä on tehty laajemmin kuin tutkimuksen kohteena olevissa hankkeissa. Helsingissä on tehty mittavaa aikuissosiaalityön kehittämistyötä, jonka raportointi on tapahtunut pääosin 2000-luvun alussa. Eeva Liukko (2009) on kuvannut helsinkiläistä aikuissosiaalityötä ja sen kehittämistyötä lisensiaatintyössään Perussosiaalityön mahdollisuuksia. Pohjois-Karjalassa toteutetussa sosiaalityön kehittämishankkeessa (2003 – 2005) kehitettiin perusturvaan ja kuntouttavaan työotteeseen liittyvää aikuisten parissa tehtävää sosiaalityötä. (Jämsén, 2006).

Maantieteellisesti mukana on suuria ja pieniä kaupunkeja sekä maalaiskuntia. Tilastokeskuksen tilastollisen kuntaryhmitelmän mukaan vuonna 2010 Suomessa oli 214 maaseutumaista kuntaa, 66 taajaan asuttua ja 62 kaupunkimaista kuntaa. Tutkimushetkellä hankkeisiin osallistuneista kunnista 18 oli kaupunkimaista, 7 taajaan asuttua ja 12 maaseutumaista kuntaa. (Tilastokeskus, 2011.) Osa kunnista on tutkimuksen raportoinnin jälkeen yhdistynyt osaksi jotakin kaupunkikuntaa. Vaikka aineisto ei kuvaa suomalaisen aikuissosiaalityön kokonaistilannetta, kuvaa se suuntaa-antavasti sitä, millaista suomalaisen aikuissosiaalityön nykytilanne on erisuuruisilla paikkakunnilla pääkaupunki-seudun ulkopuolella.

Havaitsin hankeraportit hyvin monitasoisiksi asiakirjoiksi. Niissä kuuluu hankkeisiin osallistuneiden kuntien aikuissosiaalityön työntekijöiden ääni, hankeraporttien kirjoittajien ääni ja osana raportointia myös laajempi tieteellinen ja aikalaiskeskustelu aikuissosiaalityön paikasta suomalaisessa sosiaalihuollossa. Kun tutkitaan kehittämishankkeiden raportteja, on pidettävä mielessä niiden erityisluonne. Hankkeita on käytetty työmuotoina erityisesti silloin, kun on ollut kysymys vaikeasta ja ongelmallisesta tehtävästä. Ne ovat määräaikaista ja niillä on rajattu tarkoitus, tavoite ja tehtäväkonnaisuus. Hankkeet luovat yleensä uutta ja hakevat muutosta. Ne ikään kuin kyseenalaistavat organisaatioiden olemassa olevaa toimintaa, siksi hanketoiminnan ja olemassa olevan toiminnan välil-

le syntyy usein jännitteitä. Siitä huolimatta hankkeiden tuottamat toimintamallit tulisi voida vakiinnuttaa osaksi normaalia käytäntöä hanketoiminnan päättyessä. (Jalava & Virtanen 1995, 163; Viirikorpi 2000, 6–9.) Ongelmallista on usein yksittäisten kehittämishankkeiden ja organisaatioissa vallitsevien hallintokulttuurien toimintojen jäsentyminen uudelleenlaiseksi toiminnaksi. Hanketta voidaan luonnehtia mielikuvaksi asioiden tilasta, joka aiotaan saavuttaa. (Rantala & Sulkunen 2006, 7.) Kehittämishankkeet antavat mahdollisuuden poiketa rutiineista. Julkisen palvelutuotannon organisaatiot eivät voi tehdä vapaasti valintoja toimintansa suunnista (Kaasalainen 1995, 57).

Tutkimukseni ei ole arviointitutkimus, jossa arvioisin hankkeiden toimintaa ja saavutuksia, vaan käytän hankeraporttien tekstejä tutkimuksessani aikuissosiaalityön toiminnan ja sen ympäristön kuvaajana. Vaikka ristiriita aikuissosiaalityön todellisuuden ja aikuissosiaalityön kehittämisraporttien kuvaaman työn välillä voi olla suuri, on niillä yhteinen toimintakonteksti, kunnallinen sosiaalityö, joka ohjaa osaltaan toimintaa. Siksi hankkeiden kuvaamassa sosiaalityössä on vahva yhtymäkohta käytännössä toteutuvaan sosiaalityöhön. (Liukko 2009, 43–44.)

5.2 Tutkimusmenetelmä ja analyysi

Tutkimuksen aikaisemmissa luvuissa aikuissosiaalityötä on eritelty ilmiönä teoreettisesti, aikalaiskeskusteluun ja alan kirjallisuuteen nojautuen. Selvitys jää yleiselle tasolle eikä kuvaa sitä, millaista aikuissosiaalityö käytännössä on hankekunnissa. Mielestäni tämä kuvaus oli tärkeää saada esiin. Etsin tekstiä teemoitteleamalla hankeraporteista kuvauksia aikuissosiaalityön käytännöistä. Teemoittelussa käytin analyysikehiköinä Kyösti Raunion (2011, 68) määrittelyä sosiaalityön ammatillisen tekemisen konkreettisista osatekijöistä ja Eeva Liukon (2009, 29–40) määrittelyä sosiaalityön ammattikäytännöistä. Hain tekstistä aikuissosiaalityön määritelmiä, aikuissosiaalityön käytäntöjen kuvauksia ja työn kohderyhmärajoituksia sekä aikuissosiaalityön toimintaympäristön kuvauksia. Erittelin myös hankkeiden tavoitteenasettelua. Kun on kysymys kehittämishankkeista, tavoitteiden määrittäminen tuo esiin asioita, joihin ei olla tyytyväisiä ja, joissa odotetaan toisenlaista toimintaa ja toisaalta myös yhteiskunnallisesti asetettuja kehittämistavoitteita. Teemoittelun toteutin aineistolähtöisenä raportointina käyttäen muita lähteitä varmistamaan hankeraporteista nousevia tulkintojani. Tavoitteena oli kuvata sitä, miltä aikuissosiaalityö toimintana käytännössä näyttää, millaiset ovat se toiminnan reunaehdot ja miten sitä on käsitteenä määritelty. Kuvaus kentällä toteutuvasta sosiaalityöstä ei jäsennä sitä teoreettisesti, mutta arkisten työkäytäntöjen tarkastelu luo pohjaa käsitteen teoreettiselle haltuunotolle (Väisänen & Hämäläinen 2008, 90).

Toinen tutkimuksen osio kohdistuu aikuissosiaalityöhön institutionaalisen toiminnan näkökulmasta. Tämän osion toteutin teorialähtöisenä sisällönanalyysinä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 113–116), jossa keskeisenä analyysia ohjaavana teoriana ovat W. Richard Scottin (2001, 52, 195) kuvaamat organisaattorista toimintaa ylläpitävät instituutio-näkökulmat ja ylhäältä alaspäin ja alhaalta ylöspäin suuntautuvat instituutioiden rakentamisen ja muuttamisen prosessit.

Sisällönanalyysi on tutkimusmetodi, jolla pyritään tekemään päätelmiä erityisesti kirjalliseen muotoon saatetusta tutkimusmateriaalista. Siinä etsitään tekstin merkityksiä. (Eskola & Suoranta 2000, 11; Tuomi & Sarajärvi 2009, 104.) Tekstianalyysissä luodaan selkeyttä aineistoon, jotta sen perusteella voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineiston analyysia ohjaa aikaisempi viitekehys, joka voi olla teoria tai käsitejärjestelmä. Tutkimuksessa kuvaillaan tämä malli, ja sen mukaan luodaan analyysikehikko. Analyysikehikko voidaan määrittää systemaattiseksi ideoiden ja teorioiden hahmotelmiksi, jotka helpottavat ilmiön tarkastelua. Analyysiyksiköt muotoutuvat aineistosta kehikon käsitteiden mukaisesti. (Eskola & Suoranta 2000, 99, 153–157; Tuomi & Sarajärvi 2009, 113.) Tarkoitukseni ei ollut kuitenkaan testata teoriaa deduktiivisen päättelytavan mukaisesti, vaan etsiä uusia ajatusuria käyttämällä organisaatioteoreettista tietoa ohjaamassa analyysia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97). Tutkimuksen lähtökohtana oli, että organisaatioteoreettisten käsitteiden avulla voidaan ymmärtää aikuissosiaalityön kehitystä ja toiminnan uudelleen muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä.

Muodostin analyysikehikon kolmen institutionaalista toimintaa kuvaavan pilarin näkökulmasta: aikuissosiaalityötä institutionaalisesti muovaavista sääntelevistä, normatiivisista ja kulttuuris-kognitiivisista elementeistä (Scott 2001, 52). Kun etsin näitä näkökantoja tekstistä, kiinnitin huomioni nimenomaan kyseistä näkökulmaa osoittavaan eli indikaattori-näkökulmaan. Säänteleviä tekijöitä olivat esimerkiksi aikuissosiaalityön organisoinnin säännöt, rakenteet tai johtamisen tavat ja perustelut. Normatiiviset näkökulmat ilmenivät arvoihin ja normeihin liittyvinä ilmauksina. Näitä olivat kuvaukset aikuissosiaalityön toivotusta toimintatavasta ja kuvaukset niiden saavuttamisen keinoista ja yleisesti aikuissosiaalityön ammatilliset arvot ja normit. Kulttuuris-kognitiivista näkökulmaa osoittivat kuvaukset siitä, miten ammatillinen tieto ja osaaminen rakentuvat ja muodostuvat osaksi aikuissosiaalityön identiteettiä ja kulttuuria. Seuraavassa kaaviossa on kuvattu analyysikehikko.

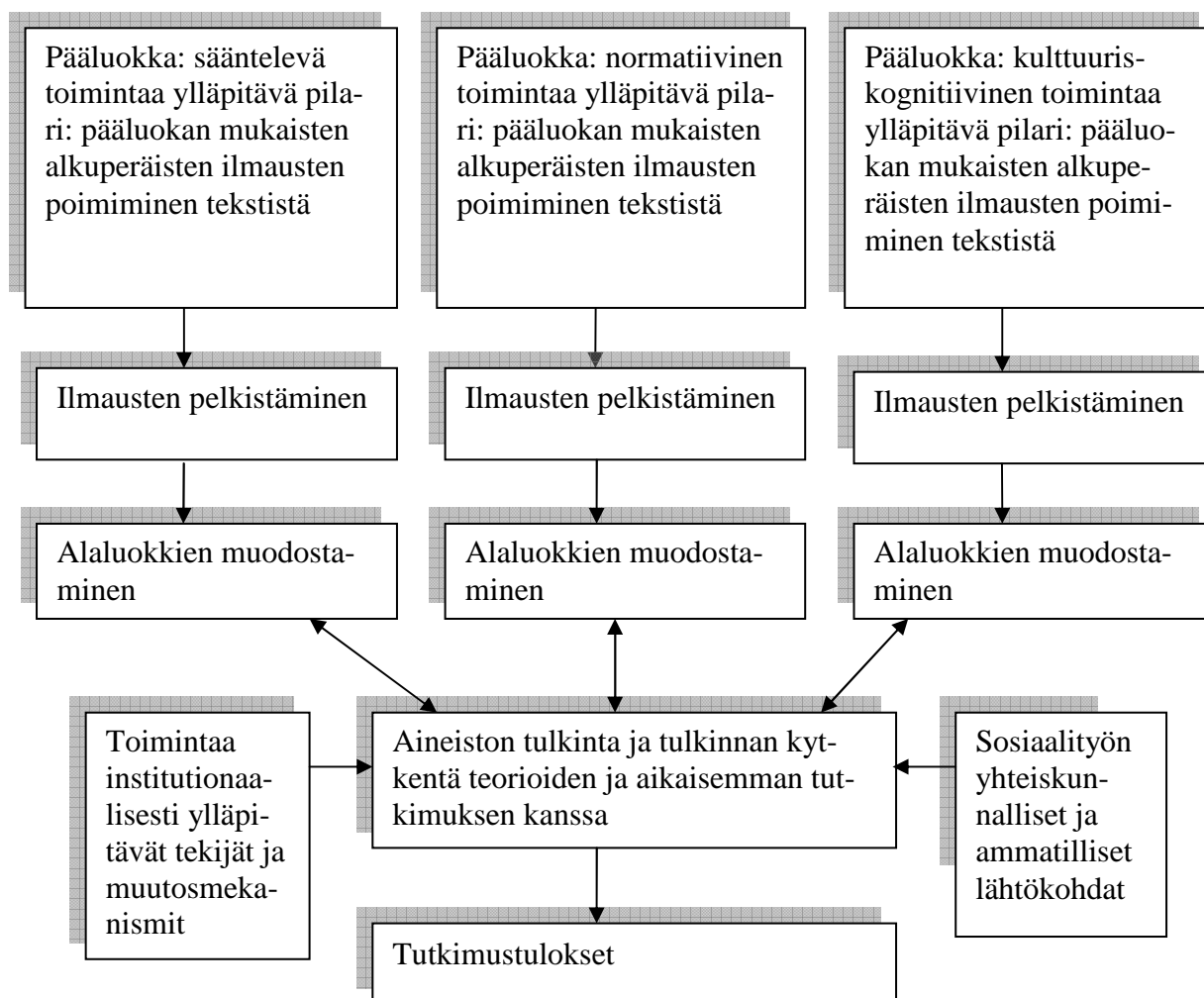
Taulukko 3: Analyysikehikko Scottia (2001, 52) mukaillen

	Aikuissosiaalityötä sääntelevä pilari	Aikuissosiaalityön normatiivinen pilari	Aikuissosiaalityön kulttuuris-kognitiivinen pilari
Indikaattorit yleisellä tasolla	Säännöt, lait, sanktiot	Hyväksytyt toimintatavat	Yhteiset uskomukset, jaettu toimintalogiikka
Indikaattorit aikuissosiaalityössä	Aikuissosiaalityön organisoinnin mallit ja rakenteet, lainsäädäntö ja ohjeet	Kuvaukset aikuissosiaalityön toivotuista toimintatavoista Sosiaalityön eettisten lähtökohtien ilmeneminen teksteissä	Jaettu näkemys aikuissosiaalityöstä Toiminnan säilyttämisen ja uusintamisen tavat

Käsittelin tutkimusmateriaalin hankeraporttien tekstejä kokonaisuutena, en lähtenyt erittelemään eri hankkeiden raporttien sisältöä erikseen. Analyysi eteni siten, että ensin luin tekstin kokonaisuutena saadakseni kokonaisnäemyksen tutkimusaineistosta. Tämän jälkeen poimin systemaattisesti tekstistä kokonaisia ilmauksia toimintaa institutionaalisesti ylläpitävistä mekanismeista analyysikehikon kolmen pääotsikon näkökulman mukaisesti, jotka olivat analyysin kolme pääluokkaa. Tällä ensimmäisellä analyysikierröksellä alun perin 781 sivua käsittänyt tutkimusaineisto supistui 106 sivuun. Tässä vaiheessa tutkimusaineisto koostui kolmen pääluokan alle sijoittuneista alkuperäisistä ilmauksista.

Toisella analyysikierröksellä käsittelin kutakin pääteemaa omana aineistonaan ja pelkistin alkupe- räiset ilmaukset, jonka jälkeen yhdistin niitä samanlaisuuksien mukaan. Näin syntyi kunkin pilarin pääluokan alle alaluokkia. (Eskola 2010, 192; Tuomi & Sarajärvi 2009, 114.) Näin nostin esiin vakiintuneita toimintamalleja, sääntöjä, normeja ja kulttuurisia ajatusmalleja, jotka määrittävät aikuissosiaalityötä institutionaalisenä toimintana. Institutionalisoitumista kannattelevat pilarit tuottavat tietoa myös toiminnan vakiintuneisuudesta ja muutosmekanismeista. (Rinne 2009, 69.) Aineiston tulkinnallisessa analyysissä kulkevat toisena juonteena sosiaalityön yhteiskunnalliset orientaatiot ja ammatilliset käytännöt, joihin organisaatioteoreettisia lähtökohtia peilataan. Tulkintavaiheessa palasin teoriakirjallisuuteen etsimään teksteistä nouseville teemoille yksilökohtaisempia teoreettisia näkökulmia. Tässä lopullisessa tulkintavaiheessa analysoin aineiston abduktiivisesti siten, että siinä vuorottelivat aineisto ja valmiit käsitelmällit (Tuomi & Sarajärvi 2006, 99). Tutkimusraporttiin valitsin aineistonäytteet niin, että ne kuvaavat yleisellä tasolla useampien hankkeiden näkemyksiä, vaik-

ka ovat tietyn hankkeen tekstiä. Esimerkkejä analyysin suorittamisen yksityiskohtaisesta tavasta on tutkimuksen liitteenä. Seuraavassa kaaviossa analyysitapa on esitetty yleisellä tasolla.

Kuva 3: Aineiston analyysi

Tutkimuksellinen asetelma muodostui haastavan laajaksi. Marketta Rajavaara (1994, 49) toteaa, että organisaatioteorioiden hyödyntäminen tutkimuksessa on haasteellista, koska alue on monitieteinen, monimuotoinen ja käsitteellisesti hajanainen. Juha Vartola (2004, 52) kuvaa yleistä organisaatioteoriaa joukkona yleistyksiä yleisestä psykologiasta yleiseen politologiaan ja sosiologiaan havainnollistettuna erityisessä organisaation kontekstissa. Koin W. Richard Scottin (2001, 52) luokittelun analyysityökaluna kuitenkin sellaisena moninäkökulmaisena organisaatiotiedon jäsentäjänä, johon perustuen tutkimusta voisi suorittaa. Pelkästään yhden näkökulman mukainen tarkastelu olisi voinut tuoda yksityiskohtaisempaa tietoa, mutta koska kaikki kolme näkökulmaa ovat yhtä aikaa mukana muotoilemassa institutionaalista toimintaa (Scott, 2001, 51), olisin menettänyt kokonaisnä-

kökulman aikuissosiaalityötä rakenteistavista tekijöistä. Vaikka organisaatioteoreettiset eri lähestymistavat poikkeavat toisistaan taustaoletuksiltaan, ne voidaan nähdä rinnakkaisina katsantokantoina samasta organisatorisesta todellisuudesta. Tällöin niitä voi käyttää saman tutkimuksen sisällä esimerkiksi vertaillen, käyttämällä niitä peräkkäin tai asettaen ne keskustelemaan keskenään. (Peltonen 2010, 229.)

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan yleisesti validiteetin ja reliabiliteetin käsitteillä. Validiteetti kuvaa sitä, miten hyvin tutkimus kuvaa tutkittavaa ilmiötä. Kysymys on siitä, ovatko tutkimuksen tuottamat käsitteet ilmiötä kuvaavia ja aineiston perustelemia, onko tieto tuotettu pätevästi ja pätekö tieto tutkimuskohteeseen. Reliabiliteetti tarkoittaa mittauksen tarkkuutta, joka tarkoittaa laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysin tarkkuutta ja johdonmukaisuutta. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2011, 130–132.) Olen pyrkinyt kuvaamaan ja perustelevaan tutkimukselliset valintani mahdollisimman tarkkaan. Laadullisessa tutkimuksessa korostuu luotettavuuden osoittamisessa tutkimusprosessin läpinäkyvyys. Tutkijan tulee kertoa yksityiskohtaisesti, miten aineisto on koottu ja analysoitu. Tällöin ratkaisujen, menetelmien ja tulkintojensa osuvuus näyttää mahdollisimman selvästi miten tutkimus on tehty. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 141; Eskola & Suoranta 2008, 210.)

Tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa tulee kiinnittää huomiota myös tutkijan puolueettomuuteen. Tutkimuksessa tulee pyrkiä mahdollisimman puolueettomaan aineiston analyysiin, niin että siihen ei vaikuta tutkijan oma kehys, kuten oma ammatti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136). Olen tutkimuksessani osa tutkimuskohdetta. Työskentelen aikuissosiaalityössä, joten minulla on kokemusta tutkittavasta aiheesta. Tällöin on vaarana se, että aiheesta olemassa oleva vahva esiyymmärrys ohjaa tutkimusta omien ennakko-olettamusten mukaisesti (Ronkainen ym. 2011, 71). Oma kokemusta ei voi kokonaan sivuuttaa tutkimusta tehdessä, se tuottaa omanlaistaan esiyymmärrystä tutkimuskohteeseen, joka toisaalta myös auttaa ilmiön ymmärtämistä. Välttääkseni oman kokemukseni liiallista ohjaavuutta en lähtenyt aineistolähtöiseen analyysiin, vaan valitsin tutkimusta ohjaavaksi kehikoksi organisaatioteoreettisen viitekehyksen, jonka avulla hain ja sain etäisyyttä arkikokemuksiini aiheesta.

6 Aikuissosiaalityö kehittämishankkeiden kuvaamana

Tässä luvussa kuvaan aikuissosiaalityötä käytännön toimintana, siten kuin se ilmenee hankeraporteissa. Käytän mukautetusti Kyösti Raunion (2011, 68) määrittelyä sosiaalityön ammatillisen tekemisen konkreettisista osatekijöistä kuvauksen runkona. Hankkeiden tavoitteenasettelu ja niissä tuotetut aikuissosiaalityön määritelmät kuvaavat yleisemmällä tasolla työn perusteita. Toiseksi tarkastelen sitä, miten hankkeet rajasivat aikuissosiaalityön suorittajan. Kolmantena näkökulmana on aikuissosiaalityön kohteen määrittäminen hankeraporteissa ja viimeiseksi erittelen aikuissosiaalityötä käytännön tekemisenä erilaisten käytössä olevien työmenetelmien kautta.

Taulukko 4: Aikuissosiaalityö käytännön toimintana (Raunio 2001, 68)

Aikuissosiaalityön ammatillisen käytännön ulottuvuudet	
Aikuissosiaalityön tekemisen perusteet	Millä perusteella? Mitä tavoitellaan? Arvot, etiikka, tieto ja yhteiskunnallinen tehtävä.
Aikuissosiaalityön suorittaja	Kuka tekee?
Aikuissosiaalityön kohde	Kenelle?
Aikuissosiaalityön menetelmät ja työmuodot	Miten?

6.1 Aikuissosiaalityön ammatillisen toiminnan perustelut

Hankkeiden tavoitteet ja aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen toimintaympäristön kuvaukset kertovat siitä, miten aikuissosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä on hahmoteltu ja mitä aikuissosiaalityöllä ajatellaan tavoiteltavan. Tavoitteenasettelussa ilmenevät myös aikuissosiaalityössä tärkeimmiksi kehittämisen kohteiksi koetut osa-alueet. Kehittämistoiminnalla pyritään toimintatapojen tai menetelmien parantamiseen. Kehittämistyöhön liittyy ideaaleja kuvia uudesta toimintamallista, joiden taustalla on aina myös arvoja. (Seppänen-Järvelä 1999, 59.)

Hankkeiden tavoitteenasetteluja ohjasi rahoittajatahona valtakunnallinen Sosiaalialan kehittämishanke (2003 – 2007) (2006). Siinä keskeinen kehittämiskohde oli sosiaalialan henkilöstön kelpoisuusvaatimussäännösten uusiminen ja sosiaalialan eri henkilöstöryhmien työnjaon täsmentäminen. Sosiaalityön neuvottelukunta on sosiaalialan kehittämishankkeeseen liittyen linjannut raportissaan Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015-toimenpideohjelma (Karjalainen & Sarvimäki,

2005) sosiaalityön valtakunnallisia kehittämissuuntia. Niitä ovat sosiaalityön työorientaatioiden kehittäminen osaamisperustaksi, sosiaalityön rakenteiden ja organisoinnin muuttaminen sosiaalityön osaamista ja asiakkaiden tarpeita vastaaviksi, asiakkaiden osallisuuden ja sosiaalityön eettisyyden vahvistaminen sekä sosiaalityön koulutuksen ja tutkimuksen suuntaaminen alan perustutkimukseen sekä vastaamaan nopeasti kehittyviin yhteiskunnallisiin muutoksiin.

Kaikissa hankkeissa kehittämistyön tavoitteeksi asetettiin aikuissosiaalityön sisällöllinen ja menetelmällinen kehittäminen sekä aikuissosiaalityössä käytettävien käsitteiden määrittely. Menetelmälliseen kehittämiseen liittyen tärkeää oli myös työn dokumentoinnin kehittäminen. Seudullisilla hankkeilla haettiin aikuissosiaalityön käytäntöjen yhdenmukaistamista ja sitä kautta asiakkaiden yhdenmukaista, tasa-arvoista ja vaikuttavampaa palvelua. Aikuissosiaalityöhön osallistuvien eri ammattikuntien tehtäväkuvien määrittely ja kehittäminen, etenkin liittyen toimeentulotukityöhön, oli myös tavoitteena. Pääasiassa hankkeet keskittyivät aikuissosiaalityön itseymmärryksen lisäämiseen, mutta myös laajempia tavoitteita oli. Ajatuksena oli, että paremmin jäsenetyt palvelut lisäävät palvelun laatua, asiakastyön vaikuttavuutta ja asiakaslähtöisyyttä. Tavoitteena oli myös aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen roolin kirkastaminen ja aikuissosiaalityön imagon vahvistaminen. (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Akseli I-II.)

Hankkeiden tavoitteissa oli painottumista henkilöstön ammatti- ja tehtävärakenteiden määrittelyyn sekä työn menetelmälliseen kehittämiseen, eli siihen, kuka tekee ja miten. Tässä mielessä hankkeiden näkökulmaa voi pitää perinteisenä. Sosiaalityön tarkastelujen kohteena ovat yleisesti olleet etuudet, palvelut, järjestelmät ja työntekijöiden toiminta (Pohjola 2010, 19). Päivi Rinne (2009, 128–156) on tutkinut vuosina 1990 – 2000 toteutettuja sosiaalialan projekteja. Niissä sosiaalityöntekijän työ sosiaalitoimistoissa erottui ammatillisen osaamisen kehittämisen painopisteenä. 1990-luvulla kehittämisen painopisteenä oli sosiaalityön asiantuntijuuden tekeminen näkyväksi. 2000-luvulla projektikirjoituksissa näkökulma siirtyi asiakasprosessin tarkasteluun. Sosiaalityön menetelmällisen profiilin tarkastelussa nousivat esiin suunnitelmalliset ja sosiaalityön prosessia mallintavat työtoteet. Aikuissosiaalityön hankkeet ovat jatkaneet asiakasprosessien mallintamisen tiellä, mutta uutena näkökulmana mukaan on tullut sosiaalialan työn ammattirakenteen tarkastelu.

Hankkeiden tavoitteita perusteltiin raporteissa sosiaalityön toimintaympäristön muutoksilla. Ne ilmenivät kolmena eri teemana. Ensimmäinen näistä on yhteiskuntapolitiikan muutos, jossa on siirrytty universaalista hyvinvointivaltiosta yksilön vastuuta korostavaan yhteiskuntaan. Suunnanmuutos on johtanut sosiaalityön asiakkaiden vastuuttamiseen ja aktivoivaan sosiaalipolitiikkaan. Aktii-

visen sosiaalipolitiikan velvoitteina sosiaalityölle on tullut vahvempia kontrolli- ja sanktiointitehtäviä. (Kuumakunnat I – II; Aikuissosiaalityö muutoksessa.) Muutos on tuonut mukanaan myös uusliberalistisiin arvoihin perustuvan uuden julkisjohtamisen mallin. Se on tuonut sosiaalityöhön tehokkuusajattelun, uudenlaiset palveluiden järjestämistavat ja toimintojen priorisoinnin (Aikuissosiaalityötä paikantamassa). Toiseksi sosiaalityön tehtävä- ja ammattirakenneuudistus, sosiaaliohjaajien ammattikunnan mukaantulo ja toimeentulotukityön siirtyminen pääosin kirjalliseen käsittelyyn, ovat koskettaneet keskeisesti aikuissosiaalityötä (Kuumakunnat I – II; Aikuissosiaalityö muutoksessa; Akseli I-II; Aikuissosiaalityön areenat). Kolmanneksi köyhyyden ja siihen liittyvien sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien yleistyminen näkyvät aikuissosiaalityössä. Ongelmat syvenevät ja monimuotoistuvat ja väestö polarisoituu menestyjiin ja epäonnistujiin. (Aikuissosiaalityön areenat; Aikuissosiaalityö muutoksessa; Kuumakunnat II; Akseli II.) Kaikkien näiden tekijöiden koettiin edellyttävän aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön uudelleen määrittelyä.

Aikuissosiaalityön käsitettä ja toimintaa määrittelivät hankeraporteissa sekä hankkeet vetäjät että hankkeeseen osallistuneet työntekijät. Hankkeiden vetäjät ovat yleisimmin viitanneet Arja Jokisen ja Kirsi Juhlan (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa-teoksen aikuissosiaalityön määrittelyihin, joista seuraavana on yksi esimerkki.

Aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö paikannetaan yleensä kuntien sosiaalitoimistossa tehtävään työhön, jolloin sosiaalityöntekijöiden tehtäviksi määrittyvät asiakkaan ohjaus, neuvonta ja tukeminen elämän ongelmatilanteissa. Aikuisikäisten asiakkaiden ongelmat liittyvät useimmiten toimeentuloon, työttömyyteen tai elämänhallinnan vaikeuksiin, kuten päihteisiin ja asunnottomuuteen. (Juhila 2008a; Välimaa 2008a; Väisänen & Hämäläinen 2008.) (Aikuissosiaalityö muutoksessa)

Yleisesti todettiin, että hankkeiden aloitusvaiheessa aikuissosiaalityö oli työntekijöille käsitteenä epämääräinen. Myös Raija Väisänen ja Juha Hämäläinen (2008, 90) toteavat, että aikuissosiaalityön käsitteellinen määrittely ei ole vielä täsmentynyt käytännön työssä. Aikuissosiaalityön toimintatavat ovat erilaisia kuntien koon, aikuissosiaalityön organisointimallin ja ammattirakenteen osalta, mutta työssä on samanlaisuutta, koska työtä määrittävät lainsäädännölliset tehtävät ja sidonnaisuus kuntaorganisaation toimintakulttuuriin.

Hankkeisiin osallistuneiden työntekijöiden itse luomien määritelmien voisi ajatella kuvaavan toteutettavan työn todellista tilaa. Siksi kiinnitin niihin erityistä huomiota.

Funktio: Aikuissosiaalityö on yksilön tai perheen kanssa tehtävää lakisääteistä asiakastyötä, jonka tavoitteen on muutos asiakkaan elämänhallinnan parantamiseksi ja ongelmien ennaltaehkäisy. Aikuissosiaalityön tarkoituksena on tukea asiakasta ylläpitämään ja parantamaan arkipäivän selviytymistä, taloudellista toimeentuloa sekä oman ympäristön vuorovaikutussuhteita. Yhdessä asiakkaan kanssa tehtävä sosiaalityön suunnitelman avulla asiakasta tuetaan omien voimavarojen löytämisessä sekä kohdentumisessa.

Sisältö: Aikuissosiaalityöhön sisältyy sosiaaliturvatyötä, kriisityötä, päihde ja mielen-terveystyötä, vanhus- ja vammaistyötä, maahanmuuttajatyötä, ennalta ehkäisevää lastensuojelutyötä sekä työllistymistä ja kouluttautumista, asumista ja kuntoutumista tukevaa toimintaa sekä yleiseen sosiaaliturvaan liittyvää ohjausta ja neuvontaa.

Välineet: Aikuissosiaalityön välineinä ovat asiakastapaamiset, palvelu- ja hoitosuunnitelmat, verkostotyö, välitystilipalvelut, sosiaalinen luototus, kuntouttava työtoiminta, eläkeselvittelyt sekä toimeentulotuki. (Kuumakunnat I-II.)

Aikuissosiaalityö on suunnitelmallista, tavoitteellista, pitkäjänteistä ja moniammatillista työtä taloudellisen ja/tai sosiaalisen tuen ja palvelun tarpeessa olevien asiakkaiden kokonaisvaltaisen kuntoutumisen ja elämäntilanteen edistämiseksi. (Akseli II.)

Määritelmien mukaan aikuissosiaalityön asiakkuus edellyttää yksilöllistä ongelmatilannetta, jolloin työn tavoitteena on vaikeuksia lieventävä ja poistava työ. Määritelmissä korostuu menetelmällisesti suunnitelmallinen asiakastyö, jonka tavoitteena on parantaa vaikeassa elämäntilanteessa olevien asiakkaiden taloudellista ja arkipäivän selviytymistä. Hankkeen määritelmät mukailivat valtakunnallista aikuissosiaalityön määrittelyn tapaa. Sosiaalityön määritelmät muodostuivat kolmesta elementistä: ongelmasta, tavoitteesta ja välineistä. Aikuissosiaalityö määrittyy suunnitelmallisena työnä, joka perustuu huolelliseen tilanteen arviointiin, sen pohjalta asetettuihin muutostavoitteisiin ja tavoitteen saavuttamiseksi tarpeellisten välineiden valintaan. (Juhila 2008a, 17.)

Hankeraporttien määritelmissä puhutaan yksilökohtaisesta sosiaalityöstä, sosiaalityön rakenteellinen näkökulma puuttuu. Tämä on yleistä sosiaalityön määrittelyissä (Kivipelto 2004, 353; Juhila 2008, 17). Rakenteellinen ja yhteisöihin kohdistuva työ nähdään kuitenkin normaalina osana suomalaista sosiaalityötä (Kananoja 2010, 141; Karjalainen & Sarvimäki 2005,12). Muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa sen edellytetään olevan yhä vahvemmin mukana sosiaalityöntekijän työssä (Jokinen & Juhila 2008, 288; Laitinen & Kemppainen 2010, 144; Roivainen 2008, 253, Juhila 2008b, 75–77.)

Hankeraporteissa todettiin määritelmien kuvaavan todellisen arkityön sijasta ideaalista toimintamallia. Ihanteellisessa tilanteessa toimeentulotukityö olisi suurelta osin eriytetty sosiaalityöstä ja sosiaalityössä käsiteltäisiin vain ehkäisevää tai yksilöllistä harkintaa vaativaa täydentävää toimeentulotukea. Sosiaalityöntekijät keskittyisivät intensiiviseen, muutokseen tähtäävään sosiaalityöhön (Kuumakunnat II.) Työssä keskityttäisiin aikuisten elämän erityisiin kysymyksiin. Tavoitteena olisi

huono-osaisuuden vähentäminen ja lähtökohtana asiakkaan tilanne ja tavoitteet. Työ olisi pitkäjänteistä, prosessinomaista, suunnitelmallista, tavoitteellista sekä asiakkaan tilannearvioon perustuvaa. Työ olisi sekä huoltavaa, kuntouttavaa että sosiaalista muutostyötä sisältäen tukea, neuvontaa, palveluohjausta ja palveluverkoston koordinoitua. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.) Hankkeiden myötä tiedetään, mitä aikuissosiaalityö voisi olla tai mitä sen tulisi olla, mutta arjen työssä on liian vähän tilaa suunnitelmalliselle ja tavoitteelliselle sosiaalityölle (Akseli I).

Outi Välimaan (2011, 145) mukaan aikuisten sosiaalityössä sosiaalityöntekijät käyttävät paljon ”pitäisi”-puhetta, joka rakentuu ristiriidasta tällä hetkellä tehtävän sosiaalityön ja sen sosiaalityön välille, jota sosiaalityöntekijät itse ammattietiikkansa mukaisesti haluaisivat tehdä ja jota he myös näkevät aikuisasiakkaiden elämäntilanteen vaativan. Hän tulkitsee tässä nousevan esiin jännitteen, joka syntyy kunnallisen sosiaalitoimen instituution tämänhetkisten reunaehtojen salliman sosiaalityön ja ideaalin, hyvän ammattietiikan mukaisen sosiaalityön välille.

Esteet työn ihannemallin mukaisen työn toteuttamiselle painoutuivat hankeraporteissa työn ulkoisiin tekijöihin. Työntekijät kokivat työn niukan resursoinnin johtuvan ylemmän johdon arvostuksen puutteesta aikuissosiaalityötä kohtaan. Työntekijöillä oli liian suuren työmäärän vuoksi työssään jatkuva kiire, työ oli pakkotahtista ja itsensä joutui hajottamaan liian moniin tehtäviin. Työtä ei ollut organisoitu työntekijöiden koulutuksellisen osaamisen mukaisesti ja työ oli toimeentulotukipainotteista. Lisäksi kuntien muut sosiaalisen tuen sekä aktivointia ja työllistymistä edistävät palvelut olivat puutteellisia ja riittämättömiä. (Aikuissosiaalityön areenat; Aikuissosiaalityö muutoksessa; Akseli; Tampereen seutukehittäjä.) Aktivointityön velvoitteet ja toimeentulotukityö koettiin muuta sosiaalityötä dominoivana. Myös asiakkaiden elämäntilanteet koettiin liian haasteellisina aktivointityön yleisiin tavoitteisiin nähden. Työn huonon resursoinnin ja viimesijaisen luonteen vuoksi sekä asiakkaiden että aikuissosiaalityön koettiin olevan vaarassa marginalisoitua. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Hankeraporttien kuvaamassa aikuissosiaalityössä voi tunnistaa aikaisempien tutkimusten esiin nostamia epäkohtia. Sosiaalityöntekijät kokevat työn reunaehdot, kuten lainsäädännön ja ohjeistuksen sekä ajalliset resurssit työhön liittyvinä tekijöinä, jotka muovaavat liikaa arkityön mahdollisuuksia toteuttaa sosiaalityön omista lähtökohdista lähtevää sosiaalityötä. (Kivipelto 2006, 353; Närhi 2003, 49; Välimaa 2011, 126–131.) Jatkuva kiire, suuret asiakasmäärät ja resurssien puute ovat tosiasia sosiaalitoimistoissa (Karvinen-Niinikoski, Salonen, Meltti, Yliruka, Tapola-Haapola & Björkheim 2003, 19).

Hankkeisiin osallistuneet työntekijät viittasivat työn sisällöllisiin esteisiin harvemmin. Sen sijaan hankkeiden toteuttamisen myötä hanketyöntekijät havaitsivat työn sisällöllisinä esteinä aikuissosiaalityön puutteelliset työmenetelmät ja välineet. Suunnitelmallisen, systemaattisen ja prosessinomaisen aikuissosiaalityön sisällöllinen jäsentymättömyys oli ilmeistä. Myös työn kirjaaminen oli sekalaista ja asiakastietojärjestelmät erilaisia, eivätkä ne tukeneet sosiaalityön dokumentaatiota. (Aikuissosiaalityön areenat; Aikuissosiaalityö muutoksessa.) Dokumentointimenetelmien kirjavuus on ymmärrettävää, koska sosiaalityön käsitteet ja termistö ovat Suomessa vakiintumattomia. Asiakastyötä tekeviltä sosiaalityöntekijöiltä on puuttunut tehtävissään valtakunnallinen yhtenäisyys, josta syystä myöskään asiakastietojärjestelmissä ei ole tunnistettu aikuissosiaalityön tarpeita. (Kärki 2007, 13–14.)

6.2 Aikuissosiaalityön suorittaja

Kysymys siitä, kuka tekee aikuissosiaalityötä, osoittautui moniselitteiseksi. Hankkeet nojautuivat sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalihuollon ammatillisen tehtävärakennesuosituksen (Sarvimäki & Siltaniemi 2007) määrittelyihin. Siinä aikuisten palvelut kuvataan moniammatillisena prosessina, jossa sosiaalityöntekijöille, sosiaaliohjaajille (sosionomi AMK) ja etuuskäsittelijöille on määritelty omat vastualueensa. Raportissa käytetään termejä aikuisten palvelut ja yli 18-vuotiaan väestön sosiaalipalvelut. Tämä määrittely on hankkeissa muuttunut niin, että aikuisten palvelut on korvautunut termillä aikuissosiaalityö. Esimerkiksi Akseli-hankkeessa todetaan, että aikuissosiaalityö on nähty sosiaali- ja terveysministeriön suosituksen mukaisesti kolmikantaisena siten, että aikuissosiaalityön onnistuneessa toteutuksessa ovat mukana sosiaalityöntekijä, sosiaaliohjaaja ja etuuskäsittelijä. (Akseli II, 5.)

Hankeraporttien aikuissosiaalityön määritelmässä käytetään käsitettä moniammatillinen yhteistyö kahdessa merkityksessä. Sosiaalitoimen ulkopuolisten yhteistyötahojen kanssa tehtävän työn lisäksi yhteistyötä tehdään eri ammattiryhmien kesken sosiaalitoimistossa (Kuumakunnat I-II; Aikuissosiaalityö muutoksessa; Akseli II). Tällä tarkoitetaan toimistotyöntekijöiden, sosiaaliohjaajien ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyötä aikuisten palveluissa ja etenkin toimeentulotukityössä. Kaikissa hankeraporteissa aikuissosiaalityön toimintaan liittyivät nämä kaikki ammattiryhmät, joskin eri kunnissa eri tavoin painottuneina. Hankeraporteissa ymmärrettiin käsite aikuissosiaalityö yläkäsitteeksi koskemaan kaikkien näiden kolmen ammattikunnan yhteistä asiakastyötä. Tässä merkityksessä käytettynä aikuissosiaalityötä kuvataan hallinnollisena toimintana. Toisaalta käsitettä käytettiin myös kuvaamaan vain sosiaalityöntekijän työtä, jolloin sillä tarkoitettiin sosiaalityöntekijän työtä ammatillisena

käytäntönä, ammattina. Tämä tuo esiin aikuissosiaalityön käsitteen määrittelyn vaikeutta ja jäsenymättömyyttä. Jorma Sipilä (1996, 57–60) on todennut, että sanan sosiaalityö käyttötapoja on monia, eikä näin ollen ole mahdollista luoda määritelmää, joka sopisi kaikkiin tarkoituksiin. Sosiaalityö voidaan käsittää yhteiskunnallisena tai hallinnollisena osajärjestelmänä yhtä hyvin kuin ammattina, ammatillisena tai yhteiskunnallisena käytäntönä tai tieteenalana. Myös aikuissosiaalityö-käsitettä voi käyttää monessa eri merkityksessä.

Aikuissosiaalityön määrittelyn epäselvyys ilmenee kehittämishankkeissa, mutta se kuvaa hyvin tilannetta myös käytännössä työmarkkinoilla. Ritva Liukonen ja Leena Lukman (2007, 63–67) ovat pyrkineet täsmentämään aikuissosiaalityön käsitettä helsinkiläisessä toimintaympäristössä. Sosiaaliohjaajien työstä puhutaan sosiaaliohjauksena ja sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalityöntekijän yliopistokoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimintaa, joka perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon, ammatillis-tieteelliseen osaamiseen ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin. Termin aikuisten sosiaalityö alle määrittyy kuitenkin sekä sosiaalityöntekijän että sosiaaliohjaajan työtehtäviä, minkä Liukonen ja Lukman toteavat olevan käsitteellisesti ristiriitaista.

Hankkeet arvioivat onnistuneensa aikuissosiaalityöhön osallistuvien eri ammattikuntien tehtäväkuvi- en selkiinnyttämisessä. Työntekijäpalautteen mukaan tehtävärakenteet selkiintyivät työntekijöille käsitteellisesti. Sen sijaan tehtävärakenteiden selkiinnyttäminen ei juuri tuonut muutosta konkreettiseen työhön työyhteisöissä. (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Kuumakunnat II.) Tämä olisi edellyttänyt työntekijäresurssien uudelleen tarkastelua ja lisäämistä niin, että työtehtävät jaettaisiin ottaen huomioon työntekijöiden osaamis- ja koulutustausta. Siksi tehtäväkuvaukset aikuissosiaalityön määritelmien ohella jäivät jossain määrin ideaalisiksi.

Sosiaalityöntekijöiden, sosiaaliohjaajien ja etuuskäsittelijöiden epäselvä tai epätarkoituksenmukainen työnkuva vaikeuttaa työn kehittämistä. (Aikuissosiaalityön areenat; Aikuissosiaalityö muutoksessa; Kuumakunnat II; Akseli II; Tampereen seutukehittäjä.) Kunnissa oli hyvin erilainen resursointi. Joissakin kunnissa ei ollut lainkaan etuuskäsittelijöitä, taikka sosiaaliohjaajia tai työntekijöiden vaihtuvuus oli suurta (Kuumakunnat; Akseli I; Aikuissosiaalityö muutoksessa). Sosiaalityöntekijäpulan vuoksi sosiaalityöntekijöiden tehtävissä oli sosiaaliohjaajia määräaikaisten työntekijöinä, jopa niin, että aikuissosiaalityö nähtiin sosiaaliohjaajavetoisena työnä. Tällaisessa tilanteessa tarkoituksenmukaisen työnjaon synnyttäminen sosiaalityön ja -ohjauksen välille on haastavaa. (Kuumakunnat II; Aikuissosiaalityön areenat.) Muodollisesti pätevienkin sosiaalityöntekijöiden työ painottui toimeentulotukeen, mikä ei vastaa koulutuksen tuottamaa osaamista (Aikuissosiaalityö muutoksessa). Työn-

tekijöiden vaihtuessa ja pysyvien työntekijöiden puuttuessa aika ja resurssit kohdentuvat päivittäisestä toiminnasta suoriutumiseen, eikä aikaa työn kriittiselle tarkastelulle tai kehittämiseen ole (Kivipelto 2006, 50).

6.3 Aikuissosiaalityön kohde

Hankkeissa työn kohde määriteltiin pääsääntöisesti asiakkaiden ongelmien perusteella tai lakisääteisten toimintavelvoitteiden kautta. Sosiaalityön asiakkuuteen tullaan yleensä toimeentulotuen tarpeen myötä. Sen lisäksi aikuisiän ongelmat liittyivät useimmiten työttömyyteen, päihiteisiin ja asunnottomuuteen. Aikuissosiaalityössä asioivat taloudellisessa ahdingossa tai muusta syystä vaikeassa elämäntilanteessa olevat, riippuvuus- ja mielenterveysongelmaiset, maahanmuuttajat sekä rikoksen tekijät. Asumiseen liittyvät ongelmat olivat asiakkailta yleisiä. Työn kohteena ovat yleisesti luonnehdittuna yhteiskunnassa huono-osaisiksi tai köyhiksi määritellyt ihmiset (Aikuissosiaalityön areenat). Nuorten asiakkaiden määrä aikuissosiaalityössä on merkittävä. Alle 25-vuotiaiden työttömien asiakkaiden todettiin olevan erityisessä asemassa sosiaalitoimessa lakisääteisen aktivointivaroituksen vuoksi. Opiskelupaikkakunnilla asiakkaina olivat myös opiskelevat nuoret, joiden opiskelut olivat pitkittyneet usein mielenterveydellisistä syistä (Akseli II).

Asiakkaiden kuvaaminen ongelmakielen kautta on yleistä hankekuntia laajemminkin kuntien Internet-sivujen aikuissosiaalityön määritelmien mukaan (Juhila 2008a, 18). Sosiaalityön toimintaympäristö vaikuttaa asiakasnäkökulman valintaan. Valinta tehdään sosiaalityötä toteuttavan organisaation palvelurakenteen mukaisesti. (Pohjola 2010, 34.) Aikuissosiaalityön organisatorinen ympäristö suosii ongelmanmäärittelyn kautta syntyvää asiakkuutta, koska kunnallinen aikuissosiaalityö on sidottu lakisääteisiin tehtäviin. Keskeisiä työssä ovat toimeentulotukeen, päihdehuoltoon ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyvät lait ja lisäksi asumiseen ja mielenterveyteen liittyvät tehtävät. (Juhila 2008a, 25.) Lainsäädäntö on luotu turvaamaan apua poikkeuksellisissa elämäntilanteissa, joten lainsäädäntö ohjaa työntekijöitä määrittämään työtään asiakkailta olevien ongelmien kautta.

Toimeentulotuen määräävyys aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden työssä oli kaikissa hankereporteissa yhteisesti havaittu teema. Lisäksi yhdennetyssä sosiaalityössä lastensuojelun työ vei ajan aikuisten parissa tehtävältä työltä. Jos työ oli eriytettyä, lastensuojelun sosiaalityö koettiin resurssienjaossa voittavana osapuolena (Aikuissosiaalityö muutoksessa). Myös asiakkaat hahmottivat aikuissosiaalityön toimeentulotukityönä. Asiakkailta ei ollut näkemystä sosiaalityöstä toimeentulotuen takana (Kuumakunnat II; Akseli II).

Yleisesti voidaan todeta, että asiakasanalyysijä ei hankkeissa tehty, vaan tieto asiakkuuksista oli tuotettu hankkeisiin osallistuvien työntekijöiden kokemustiedon kautta. Poikkeuksena tästä oli Kotkan kaupunki, joka toteutti aikuissosiaalityön asiakaskartoituksen. Sen mukaan asiakkaista 74 % oli vaila työpaikkaa. Asiakkaat olivat pääsääntöisesti yksin asuvia. Yksihuoltajaperheitä oli 15 % asiakkaista ja joka neljäs asiakas oli alle 25-vuotias. Fyysiset, psyykkiset ja päihteiden käyttöön liittyvät terveysongelmat olivat yleisiä. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Tulos myötäilee varsin hyvin valtakunnallisia tilastoja. Koska aikuissosiaalityön asiakkuutta määrittelee vahvasti toimeentulotuki, voidaan yleiskuvausta aikuissosiaalityön asiakasrakenteesta saada Stakesin valtakunnallisista toimeentulotukitilastoista. Vuonna 2009 toimeentulotukea myönnettiin yhteensä 238 755 kotitaloudelle ja 377 688 henkilölle. Suomen väestöstä 7 % sai toimeentulotukea. Nuorten määrä toimeentulotuen asiakkaista on merkittävä. Nuorten aikuisten (18–29-vuotiaat) ikäluokka käsitti 27 % kaikista toimeentulotukea saavista kotitalouksista. Työikäisiä (30–64-vuotiaat) oli 44 % asiakkaista. Toimeentulotukea saaneista kotitalouksista 71 % oli yksinäisen henkilön kotitalouksia, joista miesten osuus oli 61 %. Yksinäiset miehet ovat yleisin toimeentulotukea saava asiakasryhmä. Lapsiperheiden osuus oli kaikista toimeentulotukea saaneista kotitalouksista 22 %, joista yksihuoltajien muodostamien kotitalouksien osuus oli yli puolet (55 %). Merkittävää on, että toimeentulotukea saa joka neljäs yksihuoltajaperhe Suomessa. Työttömyys on keskeisin toimeentulotuen saamisen peruste. Työttömyysaste oli vuonna 2009 koko maassa keskimäärin 8 %, mutta työttömien osuus marraskuussa toimeentulotukea saavista ja työvoimaan kuuluvista oli 89 %. (THL, 2011.)

6.4 Sosiaalityöntekijöiden työmuodot ja -menetelmät aikuissosiaalityössä

Pääsääntöisesti hankekunnissa tehtiin eriytettyä työtä, jolloin aikuisten parissa tehtävä työ oli organisoitu erillisenä toimintona. Yhdennetyssä työssä sosiaalityöntekijä hoitaa asiakkaansa kaiken sosiaalityön.

Sosiaalityöntekijöille oli tavanomaista määritellä aikuissosiaalityötä asiakkaiden ongelmien lisäksi työmenetelmien perusteella (Aikuissosiaalityön areenat). Hankeraporteissa olikin suhteellisen laajasti kuvattu aikuissosiaalityön työmuotoja ja menetelmiä. Ne eivät ole selkeästi hahmottuva toiminta-

kenttä. Työmuodoista ja -menetelmistä puhutaan hankeraporteissa jäsentymättömästi termeillä menetelmät, tehtävät, sisällöt, työvälineet, välineet, orientaatiot, toiminnot, tehtäväalueet, työtteet ja työtehtävät. Sosiaalityön sisältö ja välineet sekoittuivat. Esimerkiksi toimeentulotuki saatettiin mainita keskeisimmäksi aikuissosiaalityön sisällöksi sekä myös tärkeimmäksi työvälineeksi (Kuumakunnat II). Orientaationa voitiin mainita kuntouttava sosiaalityö (Aikuissosiaalityö muutoksessa) tai tuki, kontrolli, ennaltaehkäisy ja korjaava työ (Kuumakunnat).

Raporteissa esitetty rönsyilevä kuvaus vaati käyttämään jonkinmoista työvälinettä jäsentämään tietoa. Eeva Liukko (2006, 10) on määritellyt sosiaalityön ammattikäytännöt vakiintuneiksi ja osin yhdessä sovituiksi työtavoiksi ja ammatillisten käytäntöjen ja menetelmien kokonaisuudeksi, jonka mukaan ammattikunta pitää hyväksyttävänä toimia suhteessa kohteena olevaan ilmiöön. Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasot Eeva Liukko (2009, 29–30; 39–40) hahmottaa joustavana verkostomaisena kenttänä, jota käytän mukailen omassa analyysissäni. Hän lukee mukaan myös työtaidon, joita en tässä yhteydessä ota mukaan erittelyyn. Seuraavassa taulukossa on kuvattu sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasot.

Taulukko 5: Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasot (Liukko 2009).

Yhteiskunnallinen orientaatio	Sosiaalityöntekijöiden käsitys sosiaalityön yhteiskunnallisesta tehtävästä
Työorientaatio	Sosiaalityötä konkreettisesti ohjaava strateginen linjaus, esimerkiksi kuntouttava sosiaalityö tai rakenteellinen sosiaalityö
Työprosessi	Systemaattinen asiakastyön käytäntö
Työmenetelmä	Sosiaalityöntekijän asiakastyössä toteuttama vuorovaikutuksellinen, tietoinen toimintatapa
Työväline	Konkreettiset apuvälineet, kuten haastattelulomake
Interventio	Yhteiskunnallisesti delegoitu oikeus ja velvollisuus puuttua asiakkaan elämään

Yhteiskunnallinen orientaatio kuvaa aikuissosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää. Aikuissosiaalityöhön vaikuttavana yhteiskunnallisena orientaationa hankeraporteista ilmeni aktiivisen sosiaalipolitiikan mukanaan tuoma yksilöä vastuuttava kontrolli- ja liittämistehtävä (Juhila 2006, 49–69). Toimeentulotukityöhön liittyvä yksilökohtainen sosiaalityö oli toinen yleinen tapa kuvata työtä. Sen liittyy vahvasti huollolliseen orientaatioon, jota Kirsi Juhila (2006, 151–70) nimittää huolenpitosuhteek-

si. Sille on ominaista vastikkeeton huolenpito kaikkein heikoimmassa asemassa olevista kansalaisista. Kaikissa hankeraporteissa käytiin keskustelua kontrolli- ja liittämisorientaation ja huollollisen orientaation ristiriitaisuudesta käytännön työssä. Työntekijät kokivat, että yhteiskunnallisen keskustelun ja johtajien arvostuksen kohteena oli ainoastaan aktivointityö, jolloin huollollinen työ jää toisarvoiseen asemaan. Siksi sosiaalityössä tuli aktivoida piti sellaisiakin asiakkaita, joiden osalta työelämään takaisin kuntoutuminen ei ollut realistinen tavoite.

Eeva Liukko (2009, 24) käsittää työorientaatioilla toiminnan perusteita, sosiaalityötä ohjaavia käytännönläheisiä linjauksia, jotka täsmentävät sosiaalityön toteuttamisen tapaa ja asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhteen luonnetta. Näitä ovat kuntouttavan sosiaalityön, yhteisötyön, rakenteellisen sosiaalityön sekä ennaltaehkäisy- ja varhaisen puuttumisen sekä huolenpidon ja aktivoinnin orientaatiot. Hankeraporteissa tuotiin esiin kuntouttava sosiaalityö ja ennaltaehkäisevä työ (Aikuissosiaalityö muutoksessa). Työorientaation omaisesti käytettiin myös aktivoivaa, korjaavaa ja suunnitelmallista sosiaalityötä (Kuumakunnat). Nämä voidaan kuitenkin liittää kuntouttavan sosiaalityön käsitteen alle (Karjalainen 2010, 205), joskin Eeva Liukko (2009, 109) määrittelee aktivoivan työn omaksi orientaatiokseen. Myös huollollinen asiakastyön työorientaatio tuotiin esiin (Akseli II, Aikuissosiaalityö muutoksessa), jolloin työn tavoitteena ei ollut aktiivinen muutos asiakkaan elämässä, vaan tavoitteena oli pitää ihmiset kiinni ihmisarvoisessa elämässä. (Juhila 2006, 200; Liukko 2009, 109; Liukonen & Lukman 2007, 66.)

Vaikka hankkeiden aikuissosiaalityön määritelmiin eivät sisältyneet työorientaatioina yhteisötason ja rakenteellinen sosiaalityö, hankeraporttien teksteissä ne käsitettiin sosiaalityöntekijöiden tehtäviksi. Sosiaalityöntekijä kokoaa ja raportoi asiakastyössä syntyvän tiedon sosiaalisen raportoinnin keinoin. Sosiaalityöntekijä tuo asiantuntijuutensa osaksi työyhteisöjä ja verkostoja sekä toimii sosiaalisten näkökulmien analysoijana ja esiintuojana kunnallisessa päätöksenteossa ja palvelujärjestelmien kehittämisessä sekä hyvinvointipoliittisissa ohjelmissa. (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Akseli II; Kuumakunnat II.) Konkreettisenä toimintana tämä tehtävänasettelu ei kuitenkaan toteudu. Sosiaalityöntekijät kokivat tehtäväalueen vieraaksi ja liittivät toiminnan sosiaalityön hiljaiseen tietoon, joka jää sosiaalityöntekijöille eikä raportoidu eteenpäin (Aikuissosiaalityön areenat; Kuumakunnat).

Aikuissosiaalityölle toivottavimpana työprosessina esitettiin kaikissa hankeraporteissa suunnitelmallisuus siihen liittyvine dokumentaatioineen. Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijän työ kuvattiin prosessina, jossa keskeisiä elementtejä olivat asiakasprosessin hallinta ja ohjaus, asiakkaan tilanteen yksilöllinen arviointi ja sosiaalityön suunnitelman laatiminen sekä sen seuraaminen ja arviointi yhdessä

asiakkaan ja lähipiirin kanssa, suunniteltujen palvelujen organisointi ja päätöksenteko sekä muutostyössä tarvittavan verkoston kokoaminen ja ylläpitäminen. (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Akseli II.)

Hankkeissa todettiin, että työntekijätasolla valmiudet suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen työhön ovat olemassa, mutta suunnitelmallisuus ja dokumentointi eivät kuuluneet täydessä laajuudessa sosiaalityöntekijöiden arkiseen työhön (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Kuumakunnat II). Suunnitelmallisuudella tarkoitetaan kohdennettua ja tavoitteellista toimintaa, jonka apuvälineenä suunnitelmallisen työn dokumentaatio toimii (Aikuissosiaalityön areenat). Hankkeissa kehitettiin työprosessimallinnuksia ja dokumentaatiivälineinä ainakin asiakkaan tilannearviolomake ja asiakassuunnitelmalomake tukemaan suunnitelmallista työtä. Työtavan käyttöönotto kuitenkin vaihteli. Kaikki sosiaalityöntekijät eivät käyttäneet laadittuja lomakkeita työssään. Usein syyksi mainittiin kiire. Toimeentulotukityö vei ajan suunnitelmalliselta työltä. (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Kuumakunnat II.) Toisaalta toimeentulotukityöhön tottuneet työntekijät eivät aina mieltäneet suunnitelmallisen työn ideaa ja välttivät siksi dokumentaation käyttöönottoa (Kuumakunnat II). Yhdenmukaisen dokumentaation kehittäminen herätti keskustelua. Koettiin, että lomakkeet ja tarkat kirjauskäytännöt jakavat ja valikoivat tietoa siten, että ne eivät välttämättä kuvaa asiakkaan todellisuutta (Aikuissosiaalityön areenat). Toisaalta dokumentointia käyttäneet työntekijät kokivat työn muuttuneen kokonaisvaltaisemmaksi, suunnitelmalliseksi ja asiakasta osallistavaksi (Aikuissosiaalityö muutoksessa; Kuumakunnat II). Asiakkaat kokivat suunnitelmallisen työn osallistavana. Yhdessä käyty keskustelu oli tasaveroista ja monipuolista ja asiakkaiden asiaan suhtauduttiin vakavasti ja syvällisemmin. (Kuumakunnat II: Akseli II.)

Myös muita yksittäisiä työmenetelmiä voi tunnistaa hankkeissa laajasti. Sosiaalityöntekijöiden kuvaamat työmenetelmät olivat kuitenkin eriytymättömiä ja vaihtelivat päivittäisen arkityön toimintojen jäsentämisestä sosiaalityön yleisperiaatteisiin. Menetelminä hankkeissa mainittiin moniammatillinen, psykososiaalinen, dialoginen ja verkostotyö, voimavara- ja ratkaisukeskeiset työmenetelmät, tavoitteellinen vuorovaikutustaitoja vaativa korjaava työ, palveluohjaus, aktivointi ja työllistämistyö, asiakaskohtainen yksilötyö, suunnitelmallinen työ, neuvottelut, haastattelut, konsultaatiot, muutostyö, palveluohjaus, asiakkaan osallistaminen, päihdetyö, sosiaaliturvatyö, kriisityö sekä ohjaus ja neuvonta. Menetelmäksi Eeva Liukko (2009, 30) määrittelee sosiaalityöntekijän asiakastyössään toteuttaman vuorovaikutuksellisen ja tietoisien toiminnan, joka on siirrettävissä toiseen asiakastilanteeseen ja työyhteisöön. Sosiaalityössä on yleistä määritellä menetelmiä yksilökohtaisena työnä, ratkaisu- ja voi-

mavarakeskeisenä työnä tai verkostojen kanssa työskentelynä (Karvinen-Niinikoski ym. 2003, 80). Viime aikoina esiin on noussut vahvasti aktivointityö (Liukko 2009, 110).

Työvälineinä Eeva Liukko (2009, 37) pitää työn konkreettisia apuvälineitä, kuten haastattelulomaketta, sosiaalityön teknistä osaamista, kuten tietynlaisen haastattelutekniikan käyttöä ja palvelujärjestelmän palvelua, johon asiakas voidaan ohjata. Konkreettisina apuvälineinä mainittiin kaikissa hankeraporteissa arviointi- ja suunnitelmalomakkeet ja työn dokumentointi asiakastietojärjestelmään. Apuvälineenä voi pitää myös hallinnollisia päätöksiä (Kuumakunnat II, Akseli II). Teknistä osaamista edustivat motivoiva haastattelu, tulevaisuuden muistelu, huolen harmaa vyöhyke, a-apukortit, työparityö sekä toimeentulotuen myöntämiskäytännöt, välitystili sekä eläkeselvittelyt. Palveluiden käyttö palvelee sosiaalityön kannalta välineenä saavuttaa asetetut tavoitteet, vaikka palvelun tuottaa muu taho (Liukko 2009, 37). Yleisimmin aikuissosiaalityössä käytetään hankeraporttien mukaan päihde- ja mielenterveyspalveluita, kuntouttavaa työtoimintaa, TE-toimistojen ja Kelan palveluita, asumiseen ja kriminaalihuoltoon liittyviä palveluita sekä sosiaalista luototusta.

Interventiota voi laajan tulkinnan mukaan pitää sosiaalityöntekijän tekemänä yksittäisenä toimenpiteenä ja toimintona tai suppean tulkinnan mukaan sosiaalityön valta- ja vastuukysymyksiin liittyvänä oikeutena ja velvollisuutena puuttua toisen ihmisen elämään, jolloin kyse ei ole aina vapaaehtoisesta asiakkuudesta (Liukko 2009, 36; Niemelä & Hämäläinen 1993, 162). Jälkimmäisessä merkityksessä hankeraporteissa nousivat esiin aktivointipolitiikan mukanaan tuomat asiakkaan vastuuttamisen keinot sanktioineen.

7 Institutionaalisia näkökulmia aikuissosiaalityöhön

7.1 Aikuissosiaalityö sääntöjen muokkaamana järjestelmänä

Sääntelevän pilarin näkökulman mukaan aikuissosiaalityö ymmärretään vakaana muodollisten ja epämuodollisten sääntöjen muokkaamana toimintajärjestelmänä. Toiminnan toteutumista tukee valvonta ja sanktiointi. Muutokset tapahtuvat ennen kaikkea hallinnollisin keinoin ylhäältä alaspäin. (Scott 2001, 54.) Toiminnan muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat yhteiskunnalliset linjaukset, kunnalliset organisatoriset käytännöt sekä lait, määräykset ja kollektiiviset sopimukset (Heiskala 2003, 23). Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia säänteleviä tekijöitä löytyi hankeraporteista seuraavan taulukon mukaisesti.

Taulukko 6: Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia säänteleviä tekijöitä

Yhteiskunnalliset poliittisideologiset suuntaukset	Uusliberalistinen yhteiskuntapolitiikka Aktivointipolitiikka Uusi julkisjohtaminen
Paikallishallinto	Sosiaalihuollon organisointimallit kunnissa Sosiaalihuollon resursointi
Lait, ohjeet, kollektiiviset sopimukset	Asiakkaiden palveluita sääntelevät lait Sosiaalityötä sääntelevät lait ja ohjeet

Aikuissosiaalityötä ohjaavat yhteiskunnalliset suuntaukset

Uusliberalistinen yhteiskuntapolitiikka, aktivointipolitiikka ja uusi julkisjohtaminen tunnistettiin hankeraporteissa yhteiskunnallisina aikuissosiaalityön toimintaan vaikuttavina muutossuuntina. Nämä muutokset kietoutuvat toisiinsa ja vaikuttavat vahvasti aikuissosiaalityöntekijöiden työhön.

Uusliberalistinen yhteiskuntapolitiikka alkoi vahvistua Suomessa 1990-luvun laman jälkeen. Siihen liittyy valtion sääntelyn vähentäminen ja markkinamekanismien toiminnan laajeneminen yhteiskunnassa. (Kantola 2006, 13.) Uusliberalismissa kannetaan huolta sosiaalipolitiikan haitallisista vaikutuksista talouden menestykseen. Sen mukaan yhteiskunnan ylläpitämä sosiaaliturva passivoi ja heikentää talouskasvua. Uusliberalismissa sitoudutaan markkinoihin ja uskotaan lähinnä rahaan ainoana kannustimena. Julkisen sosiaaliturvan tulee rajoittua vain perusturvaan, kansalaisilla tulee olla vapaus valita itse palvelunsa. Yksilöiden oma vastuu hyvinvointinsa ylläpidossa korostuu. (Raunio 1995, 224–225.) Uusliberalismi on ilmennyt sosiaalietuuksien karsimisena, palveluiden yksityistämisenä ja aktiivisen sosiaalipolitiikan nousuna (Helne 2003, 57).

Aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan liittyy sosiaaliturvan vastikkeellisuus, johon olennaisena osana kuuluvat velvoittavat ja sanktoidut työhön tai toimenpiteisiin osoittamiset. Aktivointi liittyy työttömien työllistymisen edistämiseen ja sen tavoitteena nähdään työllisyyden paraneminen ja sitä kautta syrjäytymisen ehkäisy. Aktiivinen sosiaalipolitiikka laajentaa sanktioinnin työvoimapolitiikan ohella viimesijaiseen sosiaaliturvaan. Työtön voi menettää työttömyysturvansa ja hänen toimeentulotuen tasoaan voidaan laskea, jos hän kieltäytyy työstä tai työmarkkinakelpoisuutta kohentavista toimenpiteistä. Kuntia on aktivoitu vastaamaan paremmin pitkäaikaistyöttömien työllistämistoimista siirtämällä pitkäaikaistyöttömien niin kutsutun passiivisen työmarkkinatuen rahoitusvastuuta kunnille. (Lahti 2007, 195–201.)

Kolmantena raporteissa ilmenivät uuden julkisjohtamisen vaikutukset, joihin yhdistyy oppi managerialismista, missä painottuvat yksityisen sektorin johtamistavat. Tavoitteena ovat tulokset, suorituskyvyn kehittäminen ja aikaansaannokset. Myös hyvinvointipalveluiden tulee olla tuottavia ja tehokkaita. Näiden velvoitteiden saavuttamiseksi toimintoja mitataan, standardoidaan ja arvioidaan. Työn tulokset nähdään suoritteina, joita kontrolloidaan. Kilpailuttamista lisätään ja julkisia resursseja käytetään entistä kurinalaisemmin, joten menoja leikataan ja kustannuksia karsitaan. On saattava enemmän aikaan pienemmillä panoksilla. (Salminen 2008, 89.)

Asiakkaiden aktivointi sekä siihen liittyvät suunnitelmat ja sanktioinnit kuuluvat sosiaalityöntekijöiden tehtäviin. Hankeraporteissa sosiaalityöntekijät yhdistivät aktivoinnin uuden julkisjohtamisen tuloksellisuusvaatimukseen. Sosiaalityöntekijöiden tulee osoittaa työnsä tuloksia asiakkaiden aktivoimisella. Aktivoitu asiakas siirtyy pois toimeentulotukiasiakkuudesta tai ainakin passiiviselta työmarkkinatuelta aktiiviselle työmarkkinatuelle, jolloin kunnan toimeentulotuen menot pienenevät. Sosiaalityöntekijät kokivat taloudellisten päämäärien ohjaavan tehokkuuden nimessä työtään, jolloin asiakkaan todelliset tarpeet ja sosiaalityön ammattitaito niihin vastaamiseksi jäivät toissijaisiksi.

NPM:n tavoitteet vaativat siis sosiaalityöntekijältä taloudellisesti tehokkaita toimenpiteitä. Toimenpiteitä valvotaan erilaisilla suoritteilla, jotka heijastavat mm. aikuissosiaalityöhön liittyvää lainsäädäntöä. Aikuissosiaalityötä koskettavat uudet lait ja ohjeet esim. laki kuntouttavasta työtoiminnasta ja työmarkkinauudistukseen liittyvä lainsäädäntö ovat pakottaneet sosiaalityöntekijän muuttamaan työtään toimenpidekeskeisempään suuntaan. [...] Toimenpidekeskeisyys ja taloudellisen tehokkuuden vaatimukset pienentävät sosiaalityön mahdollisuutta toimia ammattityön tavoitteiden mukaisesti. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Uusi julkisjohtaminen supistaa professionaalista tietoa, harkintaa ja kontrollia ja tuo tilalle tulos-, kustannus- ja vaikuttavuusvastuuta. Uusi hallintokulttuuri suuntaa uudelleen palveluita ja määrittää uudella tavalla palveluiden kohderyhmiä, koska vaikuttavuuden osoittamisen velvoite ohjaa priorisoimaan asiakkaita, joilla panos-tuotossuhde on edullinen. (Julkunen 2006, 98.) Hankeraporteissa tunnistettiin tämä aikuissosiaalityöntekijöiden työssä.

Uudet aktivointityövälineet edellyttävät kuntien sosiaalityöntekijöiltä uudenlaista asiakasvalikointia. Työllistämiseen tähtäviä toimenpiteitä on tarjolla rajoitetusti, jolloin niiden kohdentaminen edellyttää asiakkaiden jaottelua ja luokittelua toimenpiteitä tarvitseviin, niistä hyötyviin ja niiden ulkopuolelle jääviin. (Kuumakunnat II.)

Uusi julkisjohtamisen malli ei välttämättä sovellu julkiseen palvelutuotantoon. Siinä ei kiinnitetä huomiota eettisiin ja laillisiin näkökohtiin, jotka ovat olennainen elementti julkisessa palvelutuotannossa. Tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja henkilöstön demokraattiset osallistumismahdollisuudet siihen, mitä se on tekemässä, tuntuu sivuutetun. (Vartola 2004, 234.) Aktivointipolitiikan mukanaan tuomat tehtävät tuntuivat sosiaalityöntekijöistä ulkoapäin annetuilta ja sosiaalityöhön pakotetuilta.

Myös 2000-luvun aktiivisen sosiaalipolitiikan sidoksisuus työvoimapolitiikkaan on asettanut kuntien sosiaalityön tilanteeseen, jossa sosiaalityön tavoitteet, työvälineet ja orientaatiot poikkeavat osin suurestikin sosiaalityölle perinteisesti mielletyistä työta-voista ja työn kohteesta. Painopiste on siirtynyt sosiaalihuollossa aiemmasta perusoikeuksien takaamisesta työllistämistä tukeviin toimintoihin. (Akseli II.)

Mikko Mäntysaari (1991, 259) toteaa, että sosiaalityöntekijöiden työssään kohtaamat ristiriidat aiheutuvat sosiaalihuollon yhteiskunnallisten tehtävien ja sosiaalityön eettisten periaatteiden välisestä ristiriidasta. Ristiriitaa luovat nimenomaan yhteiskuntapolitiikan ideologiset perustelut. Aktivointipolitiikka ja uusi julkisjohtaminen tehokkuusvaatimuksineen vaativat aikuissosiaalityöltä toimintoja, joissa aktivoituvat yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja asiakkaiden sosiaalisten oikeuksien näkökulmat.

Työntekijät löytävät itsensä usein aktivointityössä ”puun ja kuoren” välistä. Yhtäällä on paineet aktivoivan sosiaalipolitiikan sanktioiden ja instituutioiden vaatimusten suunnasta ja toisaalta työntekijät näkevät päivittäin asiakkaiden tarpeista ja sosiaalityön omista eettisistä periaatteista nousevia aktivointityön toisin tekemisen suuntia. Eri suunnista tulevat vaatimukset ja paineet voivat asettua ristiriitaiseksi toisiinsa nähden. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Laillisuuden, oikeusvarmuuden, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteet ovat edelleen tärkeitä näkökulmia julkisessa palvelutuotannossa. Tämä todentuu erityisen selvästi sosiaalityössä, jossa työn eettiset lähtökohdat korostuvat. (Vartola 2004, 235.) Siksi asiakkaiden tarpeet tulisi voida kohdata aikuissosiaalityössä yksilöllisinä ja tasavertaisina, ei niin, että huomiota saavat vain ne työmuodot, jotka vastaavat vallitsevaan yhteiskuntapoliittiseen näkökulmaan.

Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvu yhdistetään uusliberaalin markkinatalouden mekanismeihin. Asiakkaiden oikeus sosiaalityön palveluihin korostuu taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kasvaessa Suomessa. Tuloerot rikkaimman ja köyhimmän kansanosan välillä ovat kasvaneet nopeasti. Perusturva- ja vähimmäisetuudet sosiaaliturvassa ovat jääneet jälkeen reaaliensiodien kehityksestä. Tuloköyhyysmittarin mukaan köyhyys kääntyi Suomessa nousuun 1990-luvun puolivälissä. Jos köyhiksi luetaan taloudet, joiden käytettävissä olevat tulot ovat alle 60 % väestön medianituloista, Suomessa on köyhiä noin 700 000. Pienituloisuus ennakoii myös muita hyvinvointivaajeita. (Julkunen 2006, 219–227; Hetemäki 2011, 31; Sosiaalihuollon... 2010, 44.) Köyhyyden ja huono-osaisuuden lisääntyminen näkyvät sosiaalityössä.

Huono-osaisuudella tarkoitetaan jotain köyhyyttä laajempaa. Tällöin viitataan esimerkiksi hyvinvoinnin erilaisiin vajeisiin tai sen puutetta aiheuttaviin tekijöihin, kuten pitkäaikaistyöttömyyteen tai terveysongelmiin. Huono-osaisuus voidaan siten nähdä yläkäsitteenä, joka sisältää myös köyhyyden ulottuvuudet. Aikuissosiaalityön näkökulmasta merkityksellistä on, että huono-osaisuus kasaantuu [...] ja paikantuu nykyisin yhä selvemmin pitkäaikaistyttömiin ja muihin väestöryhmiin, joiden köyhyysriski on kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana [...]. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Taloudellista tehokkuutta ja yksilöiden omaan vastuuta korostava yhteiskunnallinen ideologia pyrkii ohjaamaan aikuissosiaalityötä toteuttamaan vain niitä työmuotoja, jotka vastaavat tähän ideologiseen ajatteluun – eli aktivoimaan kansalaisia työelämään tuottaviksi yhteiskunnan jäseniksi. Se ei ole aikuissosiaalityölle riittävä lähestymistapa, kun yhä useammat kansalaiset tarvitsevat apua pelkästään elämän perustarpeiden ylläpitämisessä, johon vastaa huolenpitoon perustuva sosiaalityö, eikä aktivointityö.

Aikuissosiaalityön paikallishallinnolliset puitteet

Kunnilla on perustuslailliseen itsehallintoon perustuen omat päämääränsä, tavoitteensa ja niitä toteuttavat strategiansa. Kuntien omassa päätösvallassa on harkita, minkälainen strateginen ote kunnan sosiaalipolitiikkaan on paikallisten olosuhteiden kannalta tarkoituksenmukainen. Näkökulman valinta vaikuttaa siihen millaisiin voimavaroihin panostetaan. (Kananaja ym. 2008, 36–37, 139.)

Kuntien tulee kuntalain perusteella edistää kuntalaisten hyvinvointia. Julkisessa hyvinvointivastuussa on tähdellistä huolehtia kuntalaisten toimeentulosta, hoivasta ja hoidosta riskitilanteissa (Julku-nen 2006, 18). Kunnan strategisten sosiaalipoliittisten tavoitteiden tulisi ohjata aikuissosiaalityötä. Tällaisia näkökulmia ei hankeraporteista löytynyt. Tämä on kuntastrategioille tavanomaista. Anita Sipilä (2008, 78) toteaa, että sosiaalityöltä puuttuvat paikalliset sosiaalityön kokonaisnäkemystä jäsentävät strategiat. Strategisen tavoitteiden puuttuessa aikuissosiaalityön tilanne yhdistettiin han-keraporteissa yleisesti kuntien taloudellisiin voimavaroihin tai pikemminkin näiden riittämättömyy-teen. Kunnalliseen sosiaalipolitiikkaan osoitetut voimavarat ilmenevät kuntien budjettikirjoista, joiden asettamat reunaehdot koettiin aikuissosiaalityössä tiukkoina ja työtä rajoittavina.

Julkiset palvelut, joihin aikuissosiaalityökin kuuluu, asettuvat suunnitelmassa osaksi taloutta. Tavoitteeksi muotoillaan Kuuma:n ”julkisten palvelujen uudistaminen kilpai-lukykyisiksi kustannustehokkaasti tuottavuutta nostaen ja laatua parantaen”. (Kuuma-kunnat II.)

Kuntaryhmästä riippumatta koetaan, että työskentelyorganisaatioissa ajatellaan liian kustannuslähtöisesti eikä työntekijöiden käytettävissä olevien voimavarojen riittävyy-destä huolehdi organisaatioissa. Lisäksi kaikissa kuntaryhmissä useampi vastaaja kokee taloudellis-hallinnollisten reunaehtojen estävän eettisesti kestävien ratkaisujen tekemistä [...]. (Aikuissosiaalityön arki.)

Kuntien taloudellinen tiukkuus heijastui sosiaalityöhön myös välillisesti toista kautta. Aikuissosiaa-lityössä tunnistettiin kuntien muut palvelupuutteet, jotka osaltaan vaikuttivat aikuissosiaalityöhön viimesijaisena palveluna suhteessa muihin sosiaalipalveluihin. Sosiaalityön asiakkaat ovat ihmisiä, jotka ovat syrjäytyneet yhteiskunnan ensisijaisista palveluista. (Raunio 2011a, 29).

Huonoimmin kunnissa huomioitiin työntekijöiden arvioiden mukaan moniongelmaiset, asunnottomat sekä päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivät asiakkaat. Kyseisille asiakasryhmille suunnattujen sosiaalipalvelujen järjestäminen myös koettiin erityisen vaikeaksi. Sosiaalipalvelun puutteina mainittiin tyypillisimmin resurssipula sekä hoi-topaikkojen ja asumispalvelujen vähäisyys. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Ensisijaiset palvelut voivat valikoida asiakkaitaan, mitä aikuissosiaalityö ei voi tehdä. Kun asiak-kaat eivät saa tarvitsemiaan ensisijaisia palveluita, he jäävät tai palaavat aikuissosiaalityön piiriin.

Ensisijaisissa palveluissa on mahdollista valikoida asiakkaita erilaisilla kriteereillä. Tämä johtaa siihen, että viimesijaiset palvelut ottavat vastaan kaikki asiakkaat, mutta samalla työntekijät ovat huolissaan ammattityönsä laadusta. (Aikuissosiaalityö muu-toksessa.)

Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (2007, 166, 170) kuvaavat poiskäännyttämisenä toimintaa, jossa viranomaiset siirtävät askel askelelta korkeamman vaikeusasteen ongelmat muiden ratkaistavaksi ja vastattavaksi. Asiakkaiden ensisijaisten palveluiden toimimattomuus johtaa siihen, että asiakkaat ohjataan aikuissosiaalityöhön, missä taas ei ole välineitä, joilla autettaisiin asiakkaita elämässään eteenpäin. Siksi joudutaan tyytymään asiakkaiden perustarpeista huolehtimiseen. Aikuissosiaalityöstä ja toimeentulotuesta muodostuu asiakkaille viimeinen pysäkki palveluverkossa.

Koska varsinaisiin yhteiskunnasta ja osallistumisesta syrjäyttämisen ensisijaisiin syihin esimerkiksi sosiaaliturvan heikentyneeseen tasoon tai vaikeasti työllistyvien palvelujen riittävyyteen, ei ole pystytty kattavasti vaikuttamaan, palveluja tarvitsevat kansalliset putoavat usein sosiaalitoimen aikuissosiaalityön viimesijaisiin palveluihin. Se työ on tällä hetkellä lähinnä korjaavaa rahanjakopolitiikkaa ja akuuttia kriisien paikailua, koska aikuissosiaalityöllä ei ole riittäviä resursseja syihin puuttumiseen tai edes niiden nostamiseen yleiseen keskusteluun. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Taloudelliset ja hallinnolliset reunaehdot koettiin sellaisina asioina, joihin sosiaalityöntekijöillä ei ollut mahdollista vaikuttaa. Syyksi huonoon resursointiin mainittiin usein aikuissosiaalityön huono hallinnointi ja johtaminen, jotka koettiin osoituksena arvostuksen puutteesta.

Sosiaalityöntekijät pitivät vaikutusmahdollisuuksiaan [...] heikkoina suhteessa työn puitteisiin, resursointiin ja kehittämiskäytäntöihin. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Työn huonosta organisoinnista mainittiin yhteensä yhdeksän kertaa, ja se on epäselvän työnjaon kanssa eniten ongelmia aiheuttava tekijä. Arvostuksen puute esiintyi vastauksissa kuusi kertaa. Sen koetaan olevan huonon tai puutteellisen johtamisen tulos: ”Esimiestason haluttomuus puuttua epäkohtiin on ongelma. Todetaan vain, että lisäresursseja ei saada.” (Aikuissosiaalityön arki.)

Sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan epäkohdat olisivat korjattavissa paremmalla organisoinnilla, tehtävärakenteilla, vahvemalla johtamisella ja tehtävien suorittamiseksi tarvittavien työntekijäresurssien turvaamisella.

Työntekijöiden mukaan epäkohdat tulisi korjata organisoimalla työnjakoa ja tehtävärakennetta selkeämmiksi sekä lisäämällä henkilöstöä. Tekijöiksi, jotka nähdään estävän epäkohtien korjaamisen, nostetaan johtamisen kysymykset, henkilöstövaje sekä sen kääntöpuoli eli liian suuri työmäärä suhteessa työntekijäresursseihin. (Aikuissosiaalityön arki.)

Työntekijät peräänkuuluttavat epäselvissä tilanteissa ylhäältä organisaation johdon ohjeita, vahvempaa työn johtamista ja ammatillisten rajojen asettamista. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Sosiaalityöntekijöiden mielestä johtamisen puutteet johtuivat pitkälti johtajien puutteellisista taidoista. Taustalla voivat olla myös laajemmat byrokraattisen organisaation rakenteisiin liittyvät tekijät, jotka asettavat johtamistoiminnalle rajansa. Julkinen hallinto on paljolti perinteinen byrokraattinen organisaatio, jonka toimintaa ohjaavat lait ja hallinnolliset ohjeet. Siksi julkiset palvelut ovat valtaosaltaan ylhäältä, hallinnosta alaspäin asiakkaille tarjottuja palveluita. Byrokraattinen toiminta ei voi saavuttaa enempää kuin mitä sen rakenteet ja sille asetetut toimintasäännöt ja resurssit sallivat. Muutostarpeiden edessä se on melko voimaton, koska byrokraattiset rakenteet muuttuvat hitaasti. Ihmisten ongelmat kelpaavat ongelmiksi vain, jos ne ovat byrokratian toimintaohjeiden mukaiset. (Vartola 2004, 100–101.)

Johtamiseen liittyvänä kysymyksenä ilmeni myös se, että johto ei tunne aikuissosiaalityötä ja sen tarpeita.

Hankkeen aikana tehdyn kehittämistyön ja havaintojen perusteella voi todeta, että yksi syy aikuissosiaalityön haastavaan tilaan liittyy sosiaalijohdon sitoutumiseen suhteessa aikuissosiaalityöhön. Hankkeen aikana se oli hyvin vaihtelevaa, eikä aikuissosiaalityön problematiikkaa ja sisältöjä näytetty tuntevan välttämättä kovinkaan hyvin, tai esimiesjohdolla ei ollut aikaa työn perusteelliseen organisointiin mm. oman asiakastyön vuoksi tai jonkin muun syyn vuoksi. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Tätä voi selittää se, että aikuissosiaalityö on uusi toimintamuoto sosiaalityön kentällä ja sen lainsäädännöllinen ja organisatorinen paikka ovat vielä osin selkiintymättömiä (Juhila 2008b, 85; Väisänen & Hämäläinen 2008, 92–93). Tällöin voi käydä niin, että aikuissosiaalityöstä vastaavalla johtajalla ei ole kykyä muodostaa omia visioitaan aikuissosiaalityön tulevaisuudesta ja tarpeista, jolloin hän ajautuu pelkästään tekniseen johtamiseen. Johtaminen muuttuu tällöin päivittäisjohtamiseksi, jossa edetään asia asialta vain välttämättömyydet varmistaen. (Salminen 2002, 106.)

Aikuissosiaalityön konkreettiseen organisointiin osana kuntien sosiaalihuoltoa kytkeytyivät ammattirakenteen mukanaan tuomat muutokset toimeentulotuen palveluissa ja sosiaalityön asiakasryhmittäinen erikoistuminen.

Tarve aikuissosiaalityön tarkempaan määrittelyyn on aktualisoitunut sosiaalityön organisoinnissa tapahtuneissa ja tapahtuvissa muutoksissa, joista päällimmäisinä voidaan pitää toimeentulotukityön siirtymistä yhä enenevässä määrin kirjallisten hakemusten perusteella tehtäväksi etuuskäsittelytyöksi ja sosionomi AMK-tutkinnon suorittaneiden sosiaaliohjaajien nousua kolmanneksi työntekijäryhmäksi sosiaalityöntekijöiden ja etuuskanslistien väliin. (Kuumakunnat II.)

Eri ammattikuntien mukanaolo toimeentulotukityössä vaihteli hankeraporttien mukaan kunnittain. Kunnissa ei ollut yhtenäistä hallinnollista tapaa organisoida aikuissosiaalityötä. Ammattikuntien tehtävärakenteiden määrittely oli vajavaista ja, vaikka ne oli määritelty, toimintaa ei ollut resursoitu niiden mukaisesti. Tehtävärakenteissa painottui lakisääteisenä velvoittavana tehtävänä toimeentulotuen organisointi, joka ajoi sosiaalityön muiden tarpeiden ohi resursoinnissa.

Työntekijäryhmien työnjaon katsottiin määrittyvän ensisijaisesti organisaation ja resurssien kautta. Toissijaisesti työnjakoa määrittävät asiakkaiden tarpeet (Kuumakunnat I).

Kunnallisen sosiaalityön työn organisointiin liittyvä ajankohtainen kysymys on myös palveluiden järjestämistapa työn kohderyhmän mukaisesti. Sosiaalityössä on tapahtunut viime vuosina eriytymiskehitystä siten, että sitä organisoidaan aikaisemman aluepohjaisesti tapahtuneen yhdenmisen sosiaalityön sijasta ilmiöpohjaisesti tai ikä- ja väestöryhmäpohjaisesti (Juhila 2008b, 83–89). Alueellisessa yhdenmetyssä työssä työntekijä hoitaa oman alueensa väestön sosiaalityön kokonaisuudessaan. Ilmiöperusteisessa työssä työ kohdennetaan sosiaalisten ongelmien mukaan ja ikäperusteisessa työssä ikäryhmien mukaan nk. elämänkaarimallina. (Roivainen 2008, 258–260.) Kehitys näkyi myös hankekunnissa. Suurimmassa osassa kuntia tehtiin elämänkaarimallin mukaista eriytettyä työtä (Kuumakunnat II; Aikuissosiaalityön arki; Akseli II).

Elämänkaarimallin ikävaiheittaisessa organisoinnissa lapsiin kohdentuvan lapsi- ja perhesosiaalityön ja vanhuksiin kohdentuvan vanhussosiaalityön palvelut erottuvat selvästi toisistaan. Näiden väliin jäävät aikuisten palvelut. Aikuisuuteen kuuluvat aktiivinen työnteko ja vastuullinen kansalaisuus. Aikuissosiaalityön tyypillinen asiakas, työtön aikuinen, ei täytä näitä kriteereitä ja hän on riippuvainen yhteiskunnan taloudellisesta tuesta. Lasten ja vanhusten avun ja huolenpidon tarve on hyväksyttävää, sen sijaan aikuisten avun tarve poikkeavaa ja se tulkitaan helposti avun tarvitsijan vastuuttomuutena. (Juhila 2008b, 83–94.) Tämä ajattelumalli ohjaa myös palveluiden poliittisen päätöksenteon kautta tapahtuvaa resursointia. Kun avun tarve katsotaan itse aiheutetuksi vaikeudeksi, se herättää negatiivisia tunteita auttamishalun sijaan. Tällöin resursointikin jää helposti vähäisemmäksi. (Ahokas, Passini & Pirttilä-Backman 2005, 131.) Yhteiskunnallisissa palveluiden priorisoinneissa on tyypillisesti asetettu lapset, vanukset ja vammaiset etusijalle. Vähiten tärkeinä on pidetty muun muassa päihdehuoltoa ja muita harkinnanvaraisia palveluita. Tärkeimmiksi määritellään myös palvelut, joihin liittyy muita tiukempia lakisääteisiä velvoitteita. (Niemi 2008, 125.)

Hallinto on haluttujen asiantilojen saavuttamisen ja ylläpitämisen väline (Vartola 2004, 99; Salminen 2008, 11). Aikuissosiaalityö ei ole hankeraporttien kuvauksen mukaan kovin selkeästi hallinnoitua toimintaa kunnissa.

Työntekijät kertovat mm. aikuissosiaalityön näkymättömyydestä, lastensuojelun ensisijaisuudesta sekä asiakkaiden ja työntekijöiden äänen kuulumattomuudesta. Keskusteluaineiston perusteella voi väittää, että aikuissosiaalityössä koetaan tunnustusvajetta. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Tilanteen voisi tulkita siten, että aikuissosiaalityö ei näyttäyty kunnallishallinnossa niin tärkeänä toimintana, että siihen haluttaisiin laajemmin panostaa. Aikuissosiaalityön palvelut, jos puhutaan nimenomaan sosiaalityöstä, ei toimeentulotuesta, eivät ole kysyntälähtöisiä palveluita (Kananen ym. 2008, 161). Aikuissosiaalityö ei ole palvelua, johon hakeutuminen perustuisi asiakkaan omaan motivaatioon, vaan sosiaalityö on asioihin puuttumista poikkeuksellisissa ja ongelmallisissa olosuhteissa (Raunio 2011, 59). Hankeraporteista ilmeni, että asiakkaat eivät tunnista aikuissosiaalityötä sosiaalitoimiston palveluna.

Kyselyn vastauksista kuvastui, että asiakkailla ei ollut näkemystä sosiaalityöstä toimeentulotuen takana (Kuumakunnat II).

Haastatellut kokivat, että he hakevat sosiaalitoimistosta pääasiassa rahallista apua. He eivät edes tienneet, voiko toimistosta saada muuta apua (Akseli II).

Kuntalaisten palvelukysyntäkään ei näin luo paineita hallinnolle ja poliittiselle päätöksenteolle järjestää aikuissosiaalityön palveluita nykyistä laajempina.

Aikuissosiaalityötä ohjaava lainsäädäntö ja ohjeet

Sosiaalihuoltolaki ja siihen liittyvät palvelu- ja etuuskohtaiset lait

Asiakkaiden palveluita ja etuuksia ohjaava lainsäädäntö määrittelee käytännön työtä kahdella tavalla. Yhtäältä lainsäädäntö sääntelee työtä määräämällä palveluiden ja etuuskosten sisällöstä ja rajoista ja toisaalta se antaa hallinnollisen toimivallan työntekijöille. Kun sosiaalityöntekijät hoitavat julkiseen hallintoon kuuluvia tehtäviä, heitä sitovat yleiset hallinnon menettelymuodot ja sosiaalihuollon hallinnonalaan liittyvät eriytyneet säädökset. (Salminen 2002, 14).

Sosiaalihuoltolaissa (710/1982) ja sitä täydentävissä asiakasryhmittäisissä ja etuuskohtaisissa erityislaeissa määritellään kunnan järjestämisvastuulla olevat sosiaalihuollolliset tehtävät. Kunnan

toimielimet delegoivat tehtävät ja toimivallan alaisilleen viranhaltijoille. Tämän perusteella useita sosiaalihuoltolain mukaisia tehtäviä toteuttavat sosiaalityöntekijät. Sosiaalihuoltolain ja sitä täydentävän erityislainsäädännön mukaisia sosiaalityöhön liittyviä tehtäviä ovat toimeentulotuki, ohjaus ja neuvonta, sosiaalityö sekä päihdehuolto, asumispalvelut ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyvät tehtävät.

Sosiaalihuoltolaki ja sitä täydentävät asiakasryhmittäiset ja etuuskohtaiset erityislait ovat yleisluonteisia siinä mielessä, että niissä ei erikseen säädetä sosiaalityöntekijän täsmällisistä tehtävistä, lukuun ottamatta asiakkaan tahdonvastaisen huollon päätöksiä ja lastensuojelulakia (417/2007), jossa tietyt lastensuojelun tehtävät on määrätty sosiaalityöntekijän muodollisen pätevyyden omaaville viranhaltijoille. Hankeraporteissa ne ilmenivät aikuissosiaalityötä ohjaavana kehikkona.

Samalla sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön tehtävien ytimeksi näyttivät muodostuvan lakisääteiset tehtäväkokonaisuudet, kuten toimeentulotukityö, kuntouttavan työtoiminnan palvelut, sosiaalihuoltolain mukaiset asumispalvelut sekä päihdetyö. Näiden elementtien kietoutuminen kunnallisen aikuissosiaalityön ytimeksi ei ole yllätys. Onhan kunnallisen sosiaalityön toiminta tiukasti sidottu tiettyihin lakisääteisiin tehtäviin. (Aikuissosiaalityön arki.)

Asiakkaiden palveluita koskevat lait legitimoivat sosiaalihuollon institutionaalisen tehtävän yhteiskunnassa ja turvaavat palvelut asiakkaille kuntien järjestämisvastuun kautta. Aikuissosiaalityön legitimaatioperusteena ne eivät toimi, koska lainsäädäntö ei määrää mitään toimintoja nimenomaan aikuisten palvelujen sosiaalityöntekijän työksi.

Sosiaalihuoltolaissa todetaan, että jokaisen kunnan käytettävissä tulee olla sellaisen asiakastyöhön osallistuvan viranhaltijan palveluja, jolla on sosiaalityöntekijän ammatillinen kelpoisuus. Sosiaalityö määritellään laissa sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaksi ohjaukseksi, neuvonaksi ja sosiaalisten ongelmien selvittämiseksi sekä muiksi tukitoimiksi, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Lisäksi sosiaalihuoltoasetuksessa (607/1983) määritellään sosiaalityön toteuttamistavaksi yksilö-, perhe- ja yhdyskuntatyö sekä hallinnollinen sosiaalityö ja muut tarpeelliset menetelmät. Sosiaalityö määritellään näin kunnalliseksi sosiaalihuollolliseksi palveluksi, mutta laki ei määritä yksityiskohtaisesti sitä, millä koulutuksella sosiaalityötä voi tehdä. Lain mukaan sosiaalityötä tekee sosiaalihuollon ammatillinen henkilöstö.

Toimiessaan lakisääteisissä tehtävissä aikuissosiaalityölle muodostuu kaksinainen tehtävä. Työntekijät organisoivat palveluita ja etuuksia asiakkaidensa käyttöön muodostaen niistä asiakkaidensa yksilöllisiin tarpeisiin soveltuvan kokonaisuuden. Tällöin lakisääteinen palvelukehikko on sosiaalityön väline. Toisaalta sosiaalityö itsessään on yhteiskunnan väline toteuttaa hyvinvointipolitiikkaa (Kananoja 2004, 24). Jos aikuissosiaalityön työpanos hyvinvointipoliittisessa mielessä käytetään pääasiassa toimeentulotukityöhön, jää sosiaalityön hyvinvointipoliittinen tehtävä hyvin ohueksi.

Esimerkiksi sosiaalityöntekijöistä 70 prosenttia tekee perustoimeentulotukityötä asiakastapaamisissa päivittäin. [...] Työ keskittyy lähes täysin toimeentulotuen ympärille ja aikuissosiaalityön varsinaiset sisällölliset tehtävät, kuten työttömien aktivointi, päihde- ja mielenterveystyö sekä kuntouttava työtoiminta jäävät perustyössä toimeentulotukeen verrattuna huomattavasti vähäisemmiksi. (Aikuissosiaalityön arki.)

Sosiaalihuoltolainsäädännöstä ei löydy säännöstä, joka legitimoisi ainoastaan sosiaalityöntekijälle oikeuden toimia tietyissä sosiaalihuollon tehtävissä aikuisten palveluissa. Siellä ei ole aikuissosiaalityötä koskevaa puitelainsäädäntöä lainkaan, vastaavasti kuten lastensuojelulaki määrittää lastensuojelua tai vammaispalvelulaki vammaisten parissa tehtävää sosiaalityötä. Nämä lait antavat toiminnalle vahvan institutionaalisen legitimitetin. Aikuissosiaalityöltä puuttuu sosiaalityön toimintamuotona lakiin perustuva legitimitetti, eikä se ole näin saanut vahvaa institutionaalista asemaa palveluiden kentässä. Tällöin etenkin taloudellisesti tiukkoina aikoina sen työpanos ohjautuu helposti vahvemmin lainsäädännöllä ohjattujen tehtävien hoitamiseen ja sen oma perustehtävä uhkaa jäädä syrjään.

Suomessa on meneillään sosiaalihuoltolain uudistus, jossa otetaan kantaa myös aikuissosiaalityön asemaan. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän (Sosiaalihuollon lainsäädännön...2010, 55) mukaan aikuissosiaalityötä tulee kehittää ja sen roolia elämänhallinnan edistäjänä ja työllistymisen ja kouluttautumisen tukena tulee vahvistaa. Lisäksi päihdehuolto ja mielenterveyspalveluja ohjaavan sääntelyn vaikutusta työikäisten ongelmiin vastaamiseen on arvioitava. Työikäisten osalta tarkistukset koskevat siten ainakin päihdehuoltolakia ja kuntouttavasta työtoiminnasta, toimeentulotuesta ja sosiaalisesta luototuksesta annettuja lakeja. Nähtäväksi jää minkälaiseen asemaan uusi lainsäädäntö asettaa aikuissosiaalityön.

Suunnitelmallisuuden velvoittava lainsäädäntö

Keskeinen aikuissosiaalityöhön liittyvä lainsäädännön edellyttämä tehtävä on suunnitelmallisuus työssä. Tämä velvoite on säädetty sosiaalihuollon asiakaslaissa (812/2000), joka velvoittaa palvelu-

ja hoito- tai kuntoutussuunnitelman laatimiseen, jollei kyseessä ole tilapäinen ohjaus ja neuvonta. Päihdehuoltoasetus (63/1986) edellyttää palveluiden järjestämisen yhteydessä laadittavaa päihdekuntoutussuunnitelmaa. Aktivointisuunnitelma tulee laatia kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) perusteella tukemaan asiakkaan työllistymistä, ja toimeentulotuen perusosan alentamiseen liittyvän suunnitelman tekemiseen velvoittaa toimeentulotukilaki (1412/1997).

Suunnitelmallisuudella pyritään parantamaan asiakkaan saamaa palvelua. Ilmari Rostila (2001, 35) on kuvannut sosiaalityötä tavoitteellisenä ongelmanratkaisutyönä, jota ohjaa tavoitelähtöinen systemaattisuus ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittu työn tavoitteenasettelu, jonka pohjana on yhteinen toimintasuunnitelma ja tavoitesopimus. Asiakkaan kannalta myönteisesti vaikuttava palvelu varmistetaan toimivalla asiakasprosessilla, joka lähtee asiakkaan palvelutarpeen arvioinnista, on suunniteltu yhdessä asiakkaan ja palvelua toteuttavien ammattihenkilöiden kesken ja jonka vaikuttavuutta arvioidaan. Myös sosiaalihuollon ammattirakennesuositus kuvaa sosiaalityötä suunnitelmallisena prosessina, joka voidaan jakaa asian vireille tuloon, palvelutarpeen arviointiin, palvelusuunnitelmaan, päätöksiin, toimenpiteisiin ja palveluihin, vaikutusten arviointiin ja asiakkuuden päättämiseen. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 22–23).

Suunnitelmallinen työote oli hankeraporteissa keskeinen keskustelunaihe. Kaikissa hankkeissa kehitettiin suunnitelmallista työprosessia ja siihen liittyvää dokumentaatiota. Sosiaalityön dokumentoinnin tarpeet ja tavat liittyvät suunnitelmakeskusteluun. Suunnitelmallisuuden todettiin tukevan sosiaalityön jäsentymistä.

Sosiaalityöntekijälle työn organisointi tarkoittaa puolestaan selkeitä tavoitteita ja suunnitelmallisuutta, joiden avulla pyritään vähentämään työn kaaosmaisuuutta. Edellä käsitelty dokumentointi on tärkeä työn organisoinnin väline ja tähtää juuri selkeisiin tavoitteisiin ja suunnitelmallisuuteen. (Aikuissosiaalityön arki.)

Suunnitelmallinen työ ja toimiva työympäristö ovat perusedellytys aikuissosiaalityön henkilöstön jaksamisen ja työhyvinvoinnin turvaamiselle. Niiden varaan rakentuvat pitkälti myös hyvät työn tulokset ja aikuissosiaalityön vaikuttavuus. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Siitä huolimatta suunnitelmallisuus ei ollut vallitseva työmuoto aikuissosiaalityössä. Hankkeissa tuotettujen toimintaohjeiden ja dokumentaatiolomakkeiden käyttäminen jäi pitkälti yksittäisten työntekijöiden harkintaan.

Vain hieman alle 40 % sosiaalityöntekijöistä laatii asiakassuunnitelmia päivittäin tai viikoittain, vaikka suunnitelmallisuus liittyy erityisesti sosiaalityöntekijöiden ammatti-kuvaan (Aikuissosiaalityö muutoksessa).

Hanke tuotti dokumentointiin selkeät ohjeet, joiden noudattaminen on työntekijäkohtaista (Akseli II).

Keskeinen suunnitelmallisen työtteen käyttöönottoa estävä tekijä oli asiakastietojärjestelmien kehittämissä nimenomaan aikuissosiaalityön tarpeiden osalta.

On myös todettava, että tällä hetkellä kunnissa olevat asiakastietojärjestelmät eivät tue suunnitelmallisen, tavoitteellisen ja hyvin dokumentoidun aikuissosiaalityön tekemistä. Osaltaan tämä johtuu siitä, että käytössä olevat järjestelmät on hankittu kustannussyistä eräänlaisina perusversioina. Toinen puoli ongelmaa on, että nykyisissä tietojärjestelmissä ei ole huomioitu aikuissosiaalityön rakenteellisia, mutta ei varsinkaan sisällöllisiä ratkaisuja. Lastensuojelun sosiaalityön dokumentaatiota on tässä suhteessa kehitetty enemmän. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Suunnitelmallisuudelle ja siihen liittyville dokumentaatiokäytännöille voidaan antaa myös kyseenalaistavia merkityksiä. Suunnitelmallisuus voidaan nähdä systemaattisena standardimaisena työtapana, jonka taustalla ovat uuden julkisjohtamisen mukaisen vaikuttavuuden ja arvioinnin vaateet. Työn tehostamisen kulttuuri ja tietojärjestelmien käyttöönotto muovaavat uudelleen ammatillisia vastuita. (Julkunen 2006, 99–100). Dokumentaatio nähdään tällöin enemmän hallinnollisena kuin professionaalisenä työvälineenä. Dokumentaation ja tietojärjestelmien avulla määritellään sosiaalityön suoritteet ja rajataan sosiaalityön mahdollisuuksia työskennellä asiakkaiden kanssa. Erilaiset tietokannat muuttavat sosiaalityön luonnetta niin, että informaation kerääminen hallinnon tarpeisiin muuttuu entistä keskeisemmäksi ja vie aikaa varsinaiselta vuorovaikutukseen perustuvalta sosiaalityöltä. (Kuronen & Isomäki 2010, 190–191.)

Suunnitelmiin liittyy lisäksi yhteiskunnallisen kontrollin näkökulma. Toimeentulotukilain (1412/1997) mukaan, jos asiakkaan perusosaa alennetaan sanktiona toiminnasta, joka estää työllistymiseen tähtäävät toimenpiteet, tulee laatia suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) velvoittaa asiakkaita osallistumaan aktivointisuunnitelman laadintaan. Kieltäytyminen voi johtaa sanktiointiin työttömyysturvan menetyksenä ja toimeentulotuen perusosan alentamisena. Suunnitelmallisuuteen velvoittava lainsäädäntö valjastaa tältä näkökulmalta aikuissosiaalityöntekijät toteuttamaan aktiivisen sosiaalipolitiikan ideologian mukaista työtä, ei asiakkaan elämäntilanteesta lähtevää työtä. Siksi suunnitelmiin suhtauduttiin hankkeissa hyvinkin kriittisesti.

Asiakkaan tukemisen aikuissosiaalityössä nähtiin toteutuvan vuorovaikutuksen, taloudellisen tuen, ohjauksen ja neuvonnan kautta. Kontrolliksi nähtiin mm. palvelusuunnitelmat, aktivointi ja perusosan alentaminen. (Kuumakunnat I.)

Kuitenkin myös kontrollin välineenä suunnitelmallinen työ raamittaa aikuissosiaalityön selväksi ja tunnistettavaksi prosessiksi, jolloin työntekijälle ja asiakkaalle on selvää, mitä on tapahtumassa ja miksi (Thompson 2002, 294). Tämä sekä asiakkaan että työntekijän oikeusturvaan liittyvä näkökulma tunnistettiin hankkeissa.

[...]pitivät palvelu- ja aktivointisuunnitelmia asiakkaan oikeutena ja [...]näkivät palvelusuunnitelman sopimuksena, joka sitoo ja vastuuttaa myös työntekijää (Kuumakunnat II).

Suunnitelmalliseen sosiaalityöhön liittyvistä ristiriitaisista näkökulmista huolimatta voimassa olevat lait määräävät yksiselitteisesti tekemään asiakassuunnitelmia. Ne asettuvat luontevasti sosiaalityöntekijän työtehtäviin. Aikuissosiaalityön legitimaation kannalta suunnitelmallisella työllä on tärkeä tehtävä. Kun asiakkaiden palveluita koskevat lait eivät legitimoivat aikuissosiaalityön asemaa, lakien vaatima suunnitelmallinen työote vahvistaa aikuissosiaalityön asemaa, koska siihen liittyvä lakisääteisyys tukee aikuissosiaalityötä institutionaalisenä toimintana.

Sosiaalityöntekijän pätevyyttä ja tehtäviä koskevat lait ja ohjeet

Sosiaalityöstä sosiaalityöntekijän tekemänä työnä säädetään sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa laissa (272/2005). Sen mukaan sosiaalityöntekijän tehtäviä voi hoitaa vain lain mukaisen koulutuksellisen pätevyyden omaava henkilö. Sosiaalityön pätevyyden saa pääsääntöisesti ylemmällä korkeakoulututkinnolla, jossa pääaineena on sosiaalityö. Kuitenkin, jos pätevää henkilöä ei ole saatavilla, voidaan tehtävää hoitamaan ottaa enintään vuodeksi henkilö, jolla on suoritettujen opintojen perusteella riittävät edellytykset tehtävän hoitamiseen. Laki ei sääntele yksityiskohtaisesti, millaiset asiakastason tehtävät ovat sellaisia, joissa edellytetään sosiaalityöntekijän pätevyyttä, vaan sitä, että sosiaalityöntekijän nimikkeellä työtä tekevällä tulee olla sosiaalityöntekijän pätevyys. Laki ei legitimoivasti lopullisesti sosiaalityöntekijän tehtäviä vain sosiaalityöntekijän koulutuksen omaaville salliessaan mahdollisuuden palkata muun koulutuksen omaavia määräaikaaisesti tehtäviä hoitamaan. Tämä on johtanut joissakin kunnissa siihen, että sosiaalityöntekijän tehtäviä hoitavat käytännössä esimerkiksi sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneet vuosi toisensa perään tehdyillä määräaikaissilla työsopimuksilla. Muodollisesti pätevien sosiaalityöntekijöiden puute oli yleinen ilmiö hankekunnissa.

Jo kehittämishankkeen käynnistymisvaiheen kuntakierroksen haastattelut osoittivat keski-uusimaalaisen aikuissosiaalityön olevan voimakkaasti sosiaalihojajavetoista toimintaa. Kunnilla on jo pidempään ollut vaikeuksia rekrytoida aikuissosiaalityöhön päteviä sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalihojajia toimikin sosiaalityöntekijöiden viransijaisina kaikissa hankekunnissa. Huhtikuussa 2009 tilanne oli se, että alueen aikuissosiaalityön 19 sosiaalityöntekijästä vain 2,5 oli muodollisesti päteviä. (Kuumakunnat II.)

Näistä 50 sosiaalityöntekijästä 39 (78 %) oli kelpoisuuslain mukaan päteviä ja 11 henkilöä (22 %) epäpäteviä (Aikuissosiaalityötä paikantamassa).

Etelä-Suomen lääninhallituksen ja Socomin vuosina 2002 -2004 tekemien tilannekartoitusten mukaan kuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden tehtäviin oli vaikeuksia rekrytoida työntekijöitä ja työssä olevistakin joka kolmannelta puuttui tehtävään vaadittava pätevyys. Sosionomi (AMK) tutkinnon saaneet toimivat kuitenkin käytännössä usein sosiaalityöntekijän viransijaisuuksissa, eikä tarkoituksenmukainen työnjako sosiaalityön- ja ohjauksen välillä ole päässyt muodostumaan. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Kelpoisuuslain perusteluissa (HE 226/2004) todetaan, että tehtäväjakoa täsmennetään annettavassa ohjeistuksessa, jolle laki luo pohjan. Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuosituksessa (Sarvimäki & Siltaniemi 2007) määritellään, minkä tyyppiset tehtäväkokonaisuudet soveltuvat parhaiten eritasoisen sosiaalialan koulutuksen saaneille työntekijöille eri ikäryhmien sosiaalialan palveluissa. Aikuisten palveluiden työ muodostuu moniammatillisen tiimin työnä, jossa toimii etuuskäsittelijöitä, sosiaalihojajia ja sosiaalityöntekijöitä. Tehtävärakennesuositus legitimoit selkeästi pelkästään sosiaalityöntekijän tehtäväksi kokonaisvastuun prosessista sekä yksittäisistä asiakastilanteista kumuloituneen tiedon hyödyntämisen ehkäisevässä, yhteisöllisessä ja rakenteellisessa työssä. Kaikkia muita tehtäviä voi hoitaa joko sosiaalityöntekijä, sosiaalihojaja ja toimeentulotuen osalta myös etuuskäsittelijä. (Emt., 40–43.) Tehtävärakennesuositus ei anna yksiselitteisiä ohjeita siitä, mitkä tehtävät kuuluvat kullekin työhön osallistuvalla ammattikunnalle, vaan se lähtee siitä, että kuntien harkintaan jää yksityiskohtaisten paikallisiin olosuhteisiin sopivien ratkaisujen tekeminen (Emt., 12). Tehtäväkuvien epäselvyys oli ilmeistä kehittämishankkeissa.

Kaikissa kunnissa tuli esille se, että sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalihojajien työkuviin ero oli epäselvä, mikä hankaloitti tiimimallisen tehtävärakenteen kehittämistä, heikensi osaamisen hyödyntämistä ja teki palkkaukseen liittyvät asiat epätasa-arvoisiksi (Kuumakunnat II).

[...] ylivoimaisesti suurimpana epäkohtana vastauksissa nähtiin työnjakoon ja tehtävärakenteeseen liittyvät kysymykset (Aikuissosiaalityötä paikantamassa).

Työntekijät kuvasivat vastauksissaan työnjaon epäselvyyttä monella eri tavalla. Tämä voi selittyä osaltaan myös sillä, että joissain kunnissa aikuissosiaalityön ammattikohdattaiset tehtäväkuvaukset ovat puutteellisia tai jopa määrittelemättömiä. Kun asiakkaita on paljon ja heidän ongelmansa ovat monitahoisia, on selvää, että työntekijöitä kuormittaa asiakastyön lisäksi myös se, että työntekijöiden työnjako pitää määritellä aina asiakastilanteissa uudelleen. (Aikuissosiaalityön arki.)

Hankeraporteissa termiä aikuissosiaalityö käytettiin kuvaamaan aikuisten palveluihin osallistuvien kaikkien ammattikuntien yhteistä työtä moniammatillisena tiimityönä, jollaisena sosiaali- ja terveysministeriön tehtävärakennesuositus aikuisten sosiaalihuollon palvelut määrittelee. Työtehtävien ja ammattinimekkeen epäselvä määrittely johti eri kunnissa hyvinkin erilaisiin työn toteutuksen malleihin.

Kuntien keskinäisessä vertailussa täytyy huomioida myös se, että suurissa kunnissa toimeentulotukityötä on tekemässä etuuskäsittely eriasteisesti. Etuuskäsittelyn työntekijät tekevät siis sitä työtä, mitä pienissä kunnissa tekee usein sosiaalityöntekijä etuuskäsittelyn puuttuessa ammattirakenteesta. (Aikuissosiaalityön arki.)

[...] aikuissosiaalityössä ei ole sosiaaliohjaajaa. Tosin heillä työskentelee sosiaaliohjaajan koulutuksen saanut etuuskäsittelijä laajalla työotteella. (Akseli II.)

Suurella osalla sosiaaliasemista ei ole käytössään ohjaajaresurssia, joten eri työntekijäryhmien välinen tarkoituksenmukainen työnjako ei ole perussosiaalityön arkipäivää (Akseli II).

Ammattirakennesuosituksessa sosiaalityöntekijän työlle on hahmotettu uudenlainen organisatorinen tehtävä, prosessin hallinnoijan rooli (Liukko 2009, 28). Rooli on jossain määrin ristiriitainen. Sosiaalihuoltolain 12 §: n mukaan sosiaalilautakunta tai vastaava kunnan toimielin delegoi päätösvoimat viranhaltijalle, jolloin hänellä on itsenäinen päätösvoima ja vastuu tekemästään päätöksestä. Tällöin esimerkiksi toimeentulotukiasioissa etuuskäsittelijä tai sosiaaliohjaaja omaa itsenäisen päätösvoiman ja siitä huolimatta sosiaalityöntekijällä nähdään suosituksessa olevan kokonaisprosessista vastaavana vastuu tästäkin osasta asiakasprosessin kokonaisuudesta. Kuitenkaan sosiaalityöntekijällä ei ole oikeutta vaatia etuuskäsittelijää muuttamaan päätöstään, jos se on lainsäädännön ja ohjeiden mukaisesti oikein tehty, mutta työntekijöiden tulkinnoissa on näkemyseroja.

Asiakasprosessin vastuuhenkilön rooli on ristiriitainen siksi, että perustyötä tekevällä sosiaalityöntekijällä ei ole esimiesasemaan liittyvää työnjohto-oikeutta, jonka perusteella hän voisi edellyttää prosessiin osallistuvien muiden ammattilaisten toimivan oman näkemyksensä mukaisesti asiakastilanteessa. Koska kunnallinen sosiaalihuolto on organisoitu varsin byrokraattisesti, kuhunkin tehtä-

vään liittyä tehtävän suorittamiseksi vaadittava toimivalta. Tehtävät, valta ja vastuu ovat määrätty hierarkkisesti. Byrokraattisessa organisaatiossa johtajan asema nousee hierarkkisesta rakenteesta, mikä antaa johtajalle oikeuden ohjata toisia työntekijöitä (Peltonen 2010, 37–38; Salminen 2002, 68). Esimiehen työnjohto-oikeudet syntyvät työlainsäädännöstä. Tehtävärakennesuosituksen mukaisessa tilanteessa sosiaalityöntekijällä ei ole byrokraattisen organisaation lakeihin ja esimiehen valta-asemaan perustuvaa rationaalis-oikeudellista auktoriteettiasemaa. (Peltonen 2010, 37). Sosiaalityöntekijän tulisi toimia lähinnä yhteistoiminnallisen, neuvottelevan ja motivoivan johtajan roolissa siten, että eri työntekijöiden välille syntyisi harmoninen yhteistyö asiakkaan asiakasprosessin hoitamisessa. Tällainenkin johtajuus vaatii valtuutuksensa. (Emt., 83–84). Prosessin johtamisen kautta sosiaalityöntekijän työ painottuisi välilliseen asiakastyöhön eikä asiakkaita kohtaavaan työhön.

Hankeraporttien kuvaama sosiaalityöntekijän työ on varsin kaukana tehtävärakennesuosituksesta.

Sosiaalityöntekijöiden tehtävät eivät nykyisellään vastaa koulutuksen tuottamaa osaamista. Työ keskittyy ohjauksen ja neuvonnan ohella lähes täysin toimeentulotuen ympärille (Aikuissosiaalityön arki).

Kokonaisuudessa (tehtävärakenne) suosituksia pidettiin askeleena oikeaan suuntaan, mutta niiden hyödyllisyys oman työn kehittämisen kannalta arvioitiin melko vähäiseksi (Aikuissosiaalityön areenat).

Sosiaalityöntekijät kokivat, että heillä ei ole toimeentulotukityöltä aikaa edes oikeanlaiseen sosiaalityön asiakastyöhön, tarkoittaen tällä suunnitelmallista, paneutuvaa asiakastyötä. Tästä lähtökohdasta sosiaalityöntekijän siirtyminen asiakastyöstä asiakasprosessin johtajaksi edellyttää mittavaa ajattelun- ja toimintatapojen muutosta sekä sosiaalityöntekijöiltä että tiimityöhön osallistuvilta muilta ammattilaisilta. Muutos edellyttäisi myös hallinnollisia linjauksia ja henkilökuntaresurssien tarkastelua siten, että toisin tekeminen mahdollistuu.

Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus on valtion kuntiin kohdentamaa tavoite- ja puiteohjausta. Siinä ei määrätä, miten sosiaalialan tehtävärakenteet tulisi luoda kunnissa aikuisten parissa tehtävässä työssä, vaan annetaan virkamiehille perusteet, joiden mukaan heidän tulisi toimia. Valtionhallinto ei voi päättää, millaisiin tuloksiin kunnissa päädytään, mutta se voi ottaa kantaa kehityksen suuntaan ja tukea kehitystä toivomaansa suuntaan. (Sulkunen 2006, 27–28.) Toiminnassa on piirteitä Paul J. Di Maggion ja Walter W. Powellin (1991, 67–68) kuvaamasta organisaatioiden toimintaa samankaltaisuuteen pakottavasta mekanismista. Se ilmenee houkutteluna yhteisiin toimintatapoihin, joista kieltäytymistä yhteiskunnan kulttuuriset odotukset eivät salli.

Hankeraporttien perusteella yhteiskunnan kulttuuriset odotukset eivät ole olleet riittäviä muuttaakseen sosiaalityöntekijöiden työtehtäviä suosituksen suuntaisiksi.

7.2 Arvot, normit ja roolit aikuissosiaalityössä

Normatiivisessa lähestymistavassa toimintojen muotoutumiseen vaikuttavat arvot ja normit. Arvot osoittavat toiminnan tavoitteen – käsityksen siitä, mikä on toivottavaa. Normit ilmaisevat toimintatavat, joilla tavoitteisiin pyritään. Normatiivinen toiminta näyttäytyy julkilausuttujen arvojen lisäksi muodollisesti tai epämuodollisesti ilmaistuina hyväksytyinä toimintatapoina ja odotuksina sekä hallinnollisena ja ammatillisena toimivaltana sekä velvollisuuksina, jolloin puhutaan rooleista. Taustalla korostuu tarkoituksenmukaisuusnäkökulma, jossa otetaan huomioon toimintaan kohdistuvat odotukset sille annetun yhteiskunnallisen tehtävän mukaisesti. Tällöin valinnat tehdään ottaen huomioon sosiaalinen konteksti ja moraalinen näkökulma, jossa arvioidaan toimintaan osallistuville eri tahoille aiheutuvia seuraamuksia. (Scott 2001, 54–56, 67; Heiskala 2003, 19.)

Etsiessäni normatiivisen pilarin mukaista aikuissosiaalityötä rakenteistavia tekijöitä kiinnitin hankeraporttien teksteistä huomiota ilmauksiin, jotka kuvasivat tavoiteltavaa aikuissosiaalityötä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja aikuissosiaalityöhön kohdistuvia yhteiskunnallisia odotuksia. Tällaisia tekijöitä hankeraporteissa oli tunnistettavissa seuraavasti.

Taulukko 7: Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia normatiivisia tekijöitä

Ammatillisesti ja eettisesti hyvän aikuissosiaalityön tavoittelu	Ammatillisten orientaatioiden ja menetelmien kehittämistarve <ul style="list-style-type: none"> - rakenteellinen ja kannatteleva sosiaalityö - suunnitelmallisuus työmenetelmänä - tietopohjan vahvistaminen Professionaalisen ja yhteiskunnallisen tehtävän jännitteet
--	--

Tilanteet, joissa ilmaistaan, että pitäisi toimia toisin, viittaavat normatiivisen periaatteen olemassaoloon. Tällainen ilmaisu kertoo myös siitä, että tiedossa on muunlaisia toimintamahdollisuuksia, joita ei jostain syystä haluta käyttää (Alasuutari 2001, 198). Hankeraporteissa aikuissosiaalityöstä kirjoitettiin paljon ideaalien tasolla. Niissä tuotiin esiin sitä, millaista työn pitäisi olla ja miten pitäisi työskennellä ja samalla tunnustettiin, että vallitseva tilanne ei ole ideaalien mukainen. Tämän keskustelun voi tulkita arvokeskusteluksi siitä, minkälaisia elementtejä hyvässä aikuissosiaalityössä olisi.

Ammatillisten orientaatioiden ja menetelmien kehittämistarve

Hankeraporteissa ilmeni runsaasti tehtäviä, jotka työntekijät kokivat kuuluviksi aikuissosiaalityöhön, mutta joiden kehittämiseen ja käyttöönottoon ei ollut ehditty riittävästi paneutua. Tavoiteltavina työorientaatioina vaikuttamistyö ja kannatteleva sosiaalityö nostettiin raporteissa esiin aktivoivan ja kuntouttavan työn rinnalle. Asiakkaan omasta palveluntarpeen määrittelystä lähtevä työ, johon keskeisesti liittyy asiakasta kohtaava työtapa, tulisi olla työn keskiössä. Työmenetelmänä suunnitelmallinen sosiaalityö dokumentaatioineen nähtiin tavoiteltavana siihen liittyvistä ristiriitaisuuksista huolimatta. Toimeentulotuen roolin määrittely selkeästi aikuissosiaalityön työvälineeksi, jota käytetään vain suppeasti rajatuissa asiakastilanteissa, koettiin tärkeänä. Menetelmällistä yhtenäisyyttä, johon liittyy työn yhteinen ohjeistaminen, toivottiin työhön. Toivetta voisi luonnehtia hyvien käytäntöjen luomisena ja levittämisenä. Lisäksi käytännön työn ja tutkimuksen välille toivottiin enemmän vuorovaikutusta työn jäsentymistä tukemaan. Keskustelu tavoiteltavasta työstä kytkeytyy myös työn eettisiin lähtökohtiin.

Rakenteellinen ja kannatteleva sosiaalityö

Rakenteellinen työ määritellään sosiaalihuollon ammattirakennesuosituksessa (Sarvimäki & Silta-niemi 2007) sosiaalityöntekijöiden keskeiseksi työtehtäväksi. Rakenteellisella sosiaalityöllä tarkoitetaan yhteiskunnallista vaikuttamistyötä, jossa nostetaan keskusteluun ja toimenpiteiden kohteeksi muuten marginaaliin jätettyjä tai jääviä ilmiöitä. Työn muotoina voivat olla aikalaisanalyysit, yhteiskunnan toimenpiteiden vaikutusten arviointi ja sosiaalinen raportointi. (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 48.) Sosiaalityöntekijöillä on ollut vaikeuksia jäsentää omaa paikkaansa rakenteellisessa työssä. Yhteiskunnallista vaikuttamista pidetään sosiaalityössä tärkeänä, mutta vain harvat sosiaalityöntekijät toteuttavat sitä työssään. (Raunio 2011a, 78–79; Kivipelto 2004, 350; Juhila 2008a, 17).

Sosiaalityön eettiset periaatteet edellyttävät, että sosiaalityöntekijät raportoivat ammatillisina havaitsemiaan yhteiskunnallisia ongelmallisia kehityssuuntia. Tiedon kerryttäminen ja käyttäminen on keino lisätä yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta asiakkaiden elämässä ja yhteiskunnassa. Jos systemaattista tietoa ei kerätä, ei ole mahdollista huolehtia siitä, että resurssit jakautuvat oikeudenmukaisesti asiakkaiden ja asiakasryhmien välillä. Erityisen tärkeää tämä on silloin, kun on kyse heikoimmassa asemassa olevien oikeuksien toteutumisesta. (Arki, arvot... 2005, 25–26; Parrot 2010, 95; Banks 2006, 8–9.) Asiakasta arvostava ja eettinen työtapa edellyttää sosiaalityöltä aktiivista tiedon tuottamista ja vaikuttamista yhteiskunnallis-poliittisiin työtä määrittäviin rakenteellisiin ehtoihin, eikä vain mukautumista vallitseviin oloihin (Laitinen & Kemppainen 2010, 139).

Yhteiskuntaan vaikuttavasta rakenteellisesta työstä kirjoitettiin hankeraporteissa melko runsaasti, kun näkökulmana oli se, millaista aikuissosiaalityön pitäisi olla.

Työtä olisi siis paljon muutenkin kuin ainoastaan toimeentulotukilaskelmien parissa. Tietoa asiakkaiden elämän epäkohdista, vaikeista taloudellisista ja sosiaalisista tilanteista sekä hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän puutteista tulisi tuoda esille enemmän, jotta olisi mahdollisuus tehdä yhteiskunnallisesti vaikuttavaa sosiaalityötä, joka olisi erityisen tarpeellista eriarvoistuvassa yhteiskunnassa. (Aikuissosiaalityön arki.)

Rakenteellinen sosiaalityö edellyttää kykyä havainnoida ja analysoida asiakkaan ongelmien yhteiskunnallisia yhteyksiä ja rohkeutta kritisoida vallitsevaa tilannetta (Raunio 2011a, 79). Monet ammattieettiset huolenpidon ongelmat kytkeytyvät institutionaaliin suhteisiin ja sisältävät ristiriitaisia vaateita, jolloin yhteiskunnallisen perspektiivin omaava oikeudenmukaisuuden etiikka tarjoaa niihin analyysivälineen. Työntekijällä tulee olla moraalista sensitiivisyyttä tulkita tilanteita eri osapuolten oikeuksien ja hyvinvoinnin näkökulmasta ja kykyä päättää tämän arvioinnin pohjalta, mikä on oikeudenmukaisin toimintavaihtoehto. Moraalisen ajattelun ja päätöksenteon lisäksi on oltava motivoitunut toimimaan moraalisesti, jolloin moraaliset arvot asettuvat muiden arvojen edelle. On myös omattava moraalista selkärankaa, eli kykyä ja rohkeutta toimia periaatteiden mukaan vaikeassakin tilanteessa. Oikeudenmukaisuuden etiikka ohjaa sitoutumaan velvollisuuksiin, rehellisiin menettelytapoihin ja tasa-arvoon. Huolenpidon etiikka tuo tähän rinnalle halun vastata toisen ihmisen tarpeisiin. Huolenpidon ammateissa huolenpidon etiikka usein sisäistetään osaksi omia arvoja ja moraalista identiteettiä. (Juujärvi & Myyry 2005, 73–83.)

Hankeraporttien mukaan aikuissosiaalityössä oli kykyä moraaliseen sensitiivisyyteen, mutta se ei johtanut toimintaan saakka.

Työntekijöillä on paljon käytännön tietoa aikuissosiaalityön arjesta, palvelurakenteiden epäkohdista sekä asiakkaiden palvelutarpeista. Heillä on myös kykyä tehdä tarkkoja analyysieja aikuissosiaalityön tulevaisuutta määrittävistä reunaehdoista. [...] Nähtäväksi jää, saadaanko työntekijöillä oleva tieto ja analyysit mukaan, mutta myös käyttöön, yhteiskunnalliseen keskusteluun päätettäessä huono-osaisten viimesijaista palveluista. Tärkeä tieto voi jäädä edelleen hiljaiseksi, ellei sitä tuoda esiin erilaisilla rakenteellisen ja vaikuttamaan pyrkivän sosiaalityön keinoilla. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Rakenteellisen työn esteinä nähtiin kiire ja liian pienet resurssit.

Jo hankkeen alkuvaiheessa kuntatapaamisissa käytyjen keskustelujen ja sen aikana tehdyn pienimuotoisen työntekijäkyselyn perusteella kävi ilmi, että sosiaalitoimiston

sosiaalityötä määriteltiin jatkuvan kiireen läsnäolona, liian suurina asiakasmäärinä [...] (Aikuissosiaalityötä paikantamassa).

Kiire ei motivoi huolenpitoon ja oikeudenmukaiseen toimintaan. Motivaatio huolenpitoon kumpuaa työntekijän halusta ylläpitää itsestään kuvaa huolehtivana ihmisenä. Myönteinen palaute asiakailta vahvistaa työntekijän moraalista selkärankaa ja motivoi jaksamaan. Kiire, rutiinit ja vähäinen vuorovaikutus asiakkaiden kanssa ovat riskejä työntekijöiden jaksamiselle ja eettisesti hyvälle työlle. Kun aika- ja työntekijäresurssit ovat riittämättömät, huolenpito voi muuttua manipuloinniksi tai välinpitämättömyydeksi. (Juujärvi & Myyry 2005, 90). Sosiaalityöntekijät väsyvät, turhautuvat ja kyynistyvät tilanteessa, missä oma liikkumatila on puristettu minimiin (Cavén, 1999, 161). Tällöin ei ole myöskään voimia ja rohkeutta toimia moraalisten periaatteiden mukaisesti tuomalla julkiseen keskusteluun yhteiskunnallisia epäkohtia.

Sosiaalityöntekijöiden kriittisyys kohdentuu enemmän oman työn reunaehtoihin kuin yhteiskunnan rakenteisiin (Kivipelto 2004, 172). Hallinnolliset reunaehdot, niukka resursointi ja siitä aiheutuva kiire estivät eettisesti oikeanlaisen sosiaalityön tekemisen. Taustalla koettiin olevan yleinen yhteiskunnallinen arvostuksen puute.

Jotkut työntekijät pohtivat laajemmin myös sosiaalityön yhteiskunnallista merkitystä, sen arvostusta ja asemaa yhteiskunnassa. Poikkeuksessa kaikilla sosiaalialueilla ja toimistoilla toivottiin aikuissosiaalityön arvostuksen lisääntyvän, sillä työntekijät kokivat tekevänsä tärkeää työtä ja olivat työstään itse ylpeitä. (Seutukehittäjä.)

Huolenpitoon liittyvät eettiset näkökulmat kytkeytyvät myös kannattelevan, huollollisen työn orientaatioon (Liukonen & Lukman 2007, 67), joka määrittäyty Juhilan (2006, 197–198) kuvaaman huolenpitosuhteen mukaiseksi työksi. Huolenpito perustuu sosiaalityön arvoihin, teorioihin ja käytäntöihin sosiaalityölle ominaisena työnä. Huolenpitoa tarvitsevat asiakkaat ovat usein vaikeissa elämäntilanteissa, joissa omat voimavarat eivät riitä tarpeiden esiin tuomiseen. Sosiaalityön tehtäväksi asettuu asiakkaan asioiden ajaminen, mihin liittyy myös rakenteellinen näkökulma. Hankeraporteissa kiinnitettiin huomio kannattelevan työn tärkeyteen, joskin helposti syrjään jäävään rooliin aikuissosiaalityössä.

Viime vuosina valtionhallinnossa ja lainsäädännössä on korostunut aktivoivan työn merkitys ja tämä on osaltaan heijastunut myös tehdyn sosiaalityön sisältöön. Sekä muutossosiaalityön että kannattelevan työn merkitys nousi yhtä tärkeiksi sosiaalityön osa-alueiksi, joista kumpikaan ei saa unohtua työtä kehitettäessä. (Akseli II.)

Tehokkuutta, yksilön omaa vastuuta ja aktivointia painottavat tällä hetkellä vallalla olevat yhteiskunnalliset näkökulmat eivät suosi sosiaalityön rakenteellista tai huolenpidon tehtävää (Juhila 2006, 159; Jokinen & Juhila 2008b, 286). Yhteiskunnassa vallitsevan poliittis-ideologisen ajattelun eettiset lähtökohdat eivät siten toimi aikuissosiaalityötä vahvistavina normatiivisina instituutioina yhteiskunnassa. Kuitenkin sosiaalityön eettisiin periaatteisiin perustuen sosiaalityön tehtävänä on ajaa asiakkaiden etua ja toimia aktiivisesti vaikuttaakseen ongelmia tuottaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin (Laitinen & Pohjola 2010, 11; Arki arvot...2005,4). Jos sosiaalityössä ei nosteta esiin huolenpidon yhteiskunnallista arvoa asiakkaiden näkökulmasta, huolenpidon puutteeseen vastaamattomuus voidaan nähdä moraalisen epäonnistumisena, joka johtaa asiakkaiden hylkäämiseen (Juujärvi & Myyry 2005, 81). Ristiriidat ammatillisten eettisten periaatteiden vaatimusten ja yhteiskunnan rakenteisiin liittyvien vaatimusten välillä aiheuttavat aikuissosiaalityöhön eettistä kuormittavuutta. Jos ammattikunta yhdessä tukee eettisesti oikeita ratkaisuja, ongelmat ovat työstettävissä. (Metteri & Hotari 2011, 72.) Yhteiskunnallinen paine kyseenalaistaa aikuissosiaalityön ammattieettisiä lähtökohdita. Kuitenkin niistä kiinni pitäminen vahvistaa aikuissosiaalityön identiteettiä ja siten myös ammatillista asemaa. (Banks 2006, 100.)

Suunnitelmallisuus työmenetelmänä

Suunnitelmalliseen sosiaalityöhön ja siihen liittyvään asiakastietojen dokumentaatioon liittyy edellä esitettyyn lakeihin perustuvan näkökulman lisäksi eettisiä painotuksia. Pauli Niemelän (2011, 34–37) mukaan sosiaalityön ammattieettinen, vastuullisuutta korostava moraaliperiaate edellyttää vastuullista ja syvällistä paneutumista asiakkaan tilanteeseen kattavalla ja pätevällä alkuselvityksellä, jotta voidaan tunnistaa ongelmat ja muutostarpeet ja toteuttaa sen pohjalta asiakkaan hyvinvointia edistäviä toimenpiteitä. Moraalisesti korkeatasoisen työn pohjana ovat ihmisoikeudelliset vaatimukset ja sosiaalityön ammattieettiset arvoperiaatteet. Jos sosiaalityöntekijä omaksuu tällaisen ajattelutavan, hän toteuttaa luonnostaan eettisesti vastuullista työtä, johon kuuluu asiakkaan tilanteen ja avuntarpeen tunnistaminen, työn tapauskohtainen suorittaminen ja arviointi. Näitä elementtejä korostaa suunnitelmallinen sosiaalityö: asiakkaan tilanearvio, suunnitelma, suunnitelman mukainen työskentely ja työn päättäminen ja arviointi (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 28).

Hankeraporteista ilmenevä työntekijöiden kaksijakoinen suhtautuminen suunnitelmalliseen sosiaalityöhön ja siihen liittyvään dokumentaatioon ilmenee erinomaisesti seuraavasta aineistonäytteestä.

Tilannearviossa asiakkaan omien tavoitteiden koettiin nousevan paremmin esiin, jolloin niiden katsottiin suuntaavan työskentelyä. Tämän koettiin varmistavan asiakastyön tasapuolisuutta. [...]. Tilannearviotyöskentelyn mainittiin vaativan työntekijältä uudenlaista läsnäoloa [...]. Osa työntekijäkyselyyn vastanneista ymmärsi tilannearvion merkityksen, dokumentointikäytäntöjen kehittämisen sekä aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin kannalta. [...]. Toisaalta joillakin vastaajista tuntui olevan vaikeuksia hahmottaa tilannearvion tai palvelusuunnitelman tarkoitusta. Se saatettiin nähdä puhtaasti työntekijän apuvälineenä, jolloin ongelmalliseksi koettiin, että tieto jota tilannearvion avulla saadaan, on ”asiakkaan omaa kertomaa ja tulkintaa tilanteestaan”. [...]Kun työntekijä ei ymmärrä tilannearvion merkitystä vuorovaikutuksen tasapuolisuutta lisäävänä menetelmänä, asiakassuhteen syventämisen välineenä, ei merkitys aukea asiakkaallekaan. Joissakin vastauksissa työntekijä saattoi ilmoittaa, ettei tiedä, mitä varten ja mihin tilannearvion avulla saatuja tietoja käytetään. Tällaisissa tapauksissa työntekijä tuskin tulee omaksumaan uutta työvälinettä käyttöönsä ilman erityistä tukea ja rohkaisua. Tarvitaan suunnitelmallisesta sosiaalityöstä käydyn keskustelun ylläpitämistä ja vahvistamista työyhteisössä. (Kuumakunnat II.)

Suunnitelmallisuuteen liittyvässä keskustelussa on tunnistettavissa sosiaalityön asiakkaan aseman murrosvaihe. Osin asiakassuhdetta sääntelevät vanhat juurtuneet tavat nähdä asiakas ongelman kantajana, työn kohteena, jolloin uudemmat asiakkaan subjektiivista, oman elämänsä asiantuntijuutta, korostavat näkökulmat jäävät varjoon. Asiakkaiden tarpeista lähtevä, asiakaslähtöinen, osallistava tai kumppanuudesta lähtevä työ jää usein vain tavoitekieliseksi retoriikaksi, joka kuvastaa hyviä pyrkimyksiä, vaikka todellisuus rakentuu palvelujärjestelmäkeskeisyyden lähtökohdista. (Pohjola 2010, 71.)

Asiakkaan tarpeista lähtevänä työtapana suunnitelmallisuus voidaan nähdä paneutuvana, systemaattisena ja joustavana asiakastyön käytäntönä, joka yhdistää työskentelyn eri vaiheita mielekkääksi ja tavoitteelliseksi kokonaisuudeksi (Liukko 2009, 29). Tällainen paneutuva työ on myös eettisesti vastuullista ja siihen liittyvä dokumentointi voidaan nähdä sosiaalityön tiedon prosessointina. Dokumentoinnin avulla muodostetaan ymmärrystä, kerätään ja tallennetaan tietoa sekä suunnitellaan toimintaa. (Kääriäinen 2003, 171.) Dokumentointi on sosiaalityön tärkein tiedon näkyväksi tekemisen väline, jossa työn perusteet tehdään näkyviksi asiakkaille, itselle ja kollegoille. (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 457). Asiakkaan kannalta dokumentaatio lisää osallisuutta. Osallisuus voi toteutua vain, jos asiakas saa riittävästi tietoa asiaansa vaikuttavista tekijöistä (Arki, arvot... 2005, 14). Näin ei voi tapahtua, jos sosiaalityöntekijän ratkaisut ja perustelut asiakasprosessissa eivät ole avoimesti kirjattuina ja asiakkaan tiedossa. Asiakasta kuulevassa, asiakaslähtöisessä suunnitelmallisessa sosiaalityössä on kyse sopimuksellisesta työstä, jossa molemmat osapuolet sitoutuvat tavoittelemaan yhteistä päämäärää. Vasta tällöin velvollisuudet ja oikeudet kohtaavat. (Pohjola 2010, 51.)

Jos taas suunnitelmia pidetään vain tiukentuneena hallinnollisena kontrollina, niiden arvioidaan vähentävän sosiaalityön itsenäisyyttä ja jopa rajaavan työn tekemistä (Kuronen & Isomäki 2010, 190). Tällöin suunnitelmat nähdään työtä haittaavina tai pakollisina teknisinä toimenpiteinä. Strukturoidut asiakastyön dokumentit voivat ajaa työntekijää mekaaniseen ongelmanratkaisuun, jossa nojaututaan vain tietoon ja unohdetaan asiakastyössä tärkeät arvot, tunteet, yksilölliset kokemukset ja asiakkaan voimavarat (Tapola 2003, 15). Tällaisessa tilanteessa suunnitelmia voidaan laatia hallinnollisten vaatimusten täyttämiseksi hyvin suppeina. Suunnitelmaksi voidaan nimittää vähimmillään vain toimenpiteiden listausta ilman, että asiakkaan kanssa olisi pohdittu toimien tavoitteita (Pohjola 2010, 51).

Hankeraporttien mukaan suunnitelmallisen työotteen estää kiire ja muiden tehtävien, etenkin toimeentulotukityön prioriteettiasema suunnitelmalliseen työotteeseen nähden. Toisaalta työntekijät toivat esiin, että he voivat melko itsenäisesti päättää asiakastyön sisällöistä, vaikka työmäärään on vaikeampi vaikuttaa.

Eniten mahdollisuuksia koettiin olevan oman työn laadukkuuteen vaikuttamisessa (Aikuissosiaalityön arki).

Työntekijät kokivat voivansa käyttää omaa osaamistaan työssään, heillä oli mahdollisuus päättää vapaasti työhön liittyvistä ratkaisuista (Aikuissosiaalityön areenat).

Asiakkaan tilanteeseen paneutuva, pitkäjänteinen ja suunnitelmallinen työ ilmeni hankeraporttien keskusteluissa työtapana, joka olisi oikeampaa sosiaalityötä kuin toimenpidekeskeinen päätöstyökentely. Aikuissosiaalityössä on tunnustettu, että voitaisiin toimia toisinkin. Työntekijöillä on mahdollisuus säädellä oman asiakastyönsä laatua, mikä näyttäisi mahdollistavan myös toisin tekemisen, mutta suunnitelmallista työtettä ei otettu käyttöön varauksetta. Taustalla voivat vaikuttaa suunnitelmallisen työn ristiriitaiset perusteet. Tiukentuneen hallinnollisen kontrollin mukainen työtapa ja dokumentaatio on työmuoto, jota nykyinen yhteiskuntapoliittinen hallintomalli tukee, mutta sen koetaan tuottavan sosiaalityölle vain lisätyötä tuottamatta mitään lisäarvoa itse asiakastyölle. Suunnitelmallinen, pitkäjänteinen asiakaslähtöinen työ taas ei istu tehokkuutta tavoittelevaan hallintoon. Toimii työntekijä kumman tyylin mukaisesti tahansa, hän kokee moraalista tilivelvollisuutta valitsemastaan työtavasta.

Asiakkaat arvostivat suunnitelmallista työtettä, koska siinä asiakas saa henkilökohtaista paneutuvaa palvelua.

[...]Vastajaat olivat tyytyväisiä ja ilahtuneita siitä, että heidän asiaansa suhtauduttiin vakavasti ja syvemmin. He olivat kokeneet saaneensa olla mukana omassa asiakasprosessissaan, heidän mielipiteitään oli kuultu ja keskustelu oli ollut tasaveroista ja monipuolista. Vastajaat olivat saaneet tilannearvion yhteenvedon palvelusuunnitelman nähtäväkseen ja olivat siten voineet tarkistaa, että ylöskirjatut asiat vastasivat tapaamisen kulkua. Tämä koettiin asialliseksi tavaksi toimia ja luottamussuhteessa erittäin tärkeäksi. (Kuumakunnat II.)

Asiakkaat kokivat kohtaavan palvelun kautta tulevansa paremmin kuulluiksi, mutta heidän tarpeensa koskivat pääsääntöisesti rahallista apua.

Haastatteluissa korostui nimenomaan kuulluksi ja kohdatuksi tulemisen tarve. Henkilökohtainen kontakti esimerkiksi toimeentulotukipäätöksen tekijään lisäksi asiakkaiden turvallisuuden ja tyytyväisyyden tunteita. Kun päätöksen allekirjoittaneella henkilöllä olisi myös kasvot, tuntuisi asioiminen luonnollisemmalta, eikä yhteydenpitoon olisi tilanteiden mutkistuessa niin suurta kynnystä. (Kuumakunnat II.)

Toimeentulotuki dominoi aikuissosiaalityön tehtäviä ja hankeraporttien mukaan sosiaalityöntekijät toivoivat, että toimeentulotuki väistyisi työtehtävistä. Toimeentulotukityön toivottiin sosiaalialan kehittyvän tehtäväranteen myötä muuttuvan sosiaalityössä vain sosiaalityön välineeksi.

Sosiaalityöntekijöiden toimeentulotukityössä pitäisi korostua tapauskohtaisen harkinnan käyttö, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen (Kuumakunnat II).

Tämä tuo mielenkiintoisen jännitteen aikuissosiaalityön asiakaslähtöisyyskeskusteluun. Asiakkaat hakeutuvat palveluun saadakseen rahaa. Sosiaalityöntekijät suuntautuvat asiakkaan elämäntilanteen selvittämiseen, arviointiin ja suunnitelmalliseen työhön ja haluavat raivata toimeentulotukityön pois työstään. Suunnitelmallisuus ei tältä näkökannalta vahvista aikuissosiaalityön palvelun asiakas-kysyntää, vaikka se rakenteistaa ja siten vahvistaa työtä.

Aikuissosiaalityön tietopohjan vahvistaminen

Aikuissosiaalityön tietopohjan vahvistamisen tarve ilmeni hankeraporteissa toiveina yhtenäisistä työkäytännöistä ja niiden ohjeistuksesta sekä tieteellisen tiedon laajempaan hyödyntämisenä arjen työssä. Tällöin työn eettisyyden ja asiakkaiden tasaveroisen kohtelun arvioitiin lisääntyvän. Sosiaalityön eettiset ohjeet kehottavat sosiaalityön ammattilaisia pohtimaan työnsä teoreettisia lähtökoh-
tia, menetelmiä ja toimintatapoja. Pelkkä eettinen ajattelu ei riitä, vaan oman ammattitaidon ylläpito vaatii uuden tiedon hankintaa ja soveltamista työhön. (Arki arvot... 2005, 28–29; Raunio 2011a,

83.) Sosiaalityön käytännön työssä tutkimustiedon varaan perustuvat ammattikäytännöt eivät kuitenkaan ole yleisiä (Raunio 2010, 118; Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 453).

Tutkimustiedon tarpeen lisäksi hankkeisiin osallistuneissa kunnissa toivottiin yhtenäisiä käytäntöjä aikuissosiaalityöhön. Tutkimukseen perustuvaan tietoon ja yhtenäisiin toimintatapoihin yhdistettiin asiakkaiden yhdenmukainen kohtelu ja sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän eettisten näkökulmien huomioon ottaminen jokapäiväisessä työssä. Yhteiset julkilausutut ohjeistukset voi nähdä aikuisosiaalityötä rakenteistavina siten, että ne tuovat sosiaalityötä näkyväksi asiakkaille ja hallinnolle ja muokkaavat myös sosiaalityön itseymmärrystä (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 457). Asiakkaiden kannalta avoimuus lisää osallisuutta, joka on eettisen toiminnan kannalta tärkeää. Yhteisen toiminnan sanallistaminen ohjeiden muotoon voidaan nähdä myös pyrkimyksenä yhteisiin hyviin käytäntöihin, joka tunnistettiin hankeraporteissa.

On alettu puhua liiketaloudesta ja sittemmin terveyssektorilta lainatuin käsittein niin sanotuista hyvistä käytännöistä. Sosiaalitoimeen hyvät käytännöt ovat alkaneet vakiintua Stakesin koordinoiman Sosiaalialan kehittämishankkeen -osahankkeen myötä, jossa on luotu hyvien käytäntöjen kriteerejä, kuvausprosessi ja käytäntöjen kuvauksia Sosiaaliporttiin ja Stakesin kotisivuille. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Hyvät käytännöt ovat uusia tai jo vakiintuneita toimintatapoja ja työmenetelmiä, joilla päästään hyviin tuloksiin. Hyväksi todettuja käytäntöjä levitetään viemällä käytäntöjä koskevaa tietoa kentälle ja edistämällä niiden käyttöönottoa. Käytännön siirtäminen edellyttää toiminnan osatekijöiden tunnistamista, jollaisena yhteinen ohjeistus voi toimia. Käytäntöjen leviämistä tukee myös koulutus ja konsultointi. (Sosiaaliportti 2011.) Hyvissä käytännöissä tulee ottaa huomioon se, että käytäntöjä ei voi siirtää suoraan sellaisenaan, vaan ottaa huomioon toimintojen paikalliset erot. Hyvien käytäntöjen tulee perustua näyttöön, jonka tulee olla luotettavasti arvioitua (Korhonen & Julkunen 2007, 11–12.) Paul J. Di Maggio ja Walter W. Powell (1991, 67–71) näkevät hyvät käytännöt normatiivisina organisaatioita yhdenmukaiseen käyttäytymiseen ohjaavina tekijöinä. Ne leviävät silloin, jos niiden avulla arvioidaan voitavan vakiinnuttaa omaa toimintaa yleisesti hyväksyttäväksi, jolloin yhdenmukaisuus tukee toiminnan institutionalisoitumista.

Professionaalisen ja yhteiskunnallisen tehtävän jännitteet

Normatiiviset, muodolliset odotukset rakentavat ammatillisia rooleja, joihin liittyvät institutionaalisesti määritellyt ammatilliset oikeudet ja vastuut. Professionaalille toiminnalle on ominaista, että sillä on omista ammatillisista lähtökohdistaan muodostuva normatiivinen tehtävä, joka voi olla risti-

riidassa etenkin byrokraattisesti toimivan organisaation odotusten kanssa. Professionaalista toimintaa pidetään voimakkaana organisaatioiden toimintaan vaikuttavana ympäristötekijänä. Se luo muodollisiin organisaatioihin epävirallista rakennetta. (Scott 1991, 55, 61, 77.)

Professiot ovat ammattikuntia, jotka edustavat ja soveltavat erikoistunutta tieteellistä tietoa. Ne ovat järjestäytyneet ammattikuntansa järjestön ympärille ja niillä on yhteiskunnan valtuutus tiettyjen tehtävien hoitamiseen. Valtuutukselle pyritään saamaan myös lainvoima kytkemällä se tutkintoon siten, että tietyt tehtävät määrittyvät tietyn ammatillisen joukon yksinoikeudeksi. Professionaalisen toiminnan tunnusmerkkejä ovat kompleksinen tilanne, jota ei voi käsitellä rutiininomaisin keinoin sekä systemaattinen erikoistuneen tiedon soveltamistoiminta, johon kuuluu ongelman itsenäinen määrittäminen, tietoon perustuva työskentely ongelman kanssa ja ongelman tiedollisesta käsittelystä seuraavat toimenpiteet. Tehokas työskentely edellyttää laajaa itsenäisyyttä ja jatkuvan koulutuksen periaate on tärkeää professionaalisisessa toiminnassa. (Konttinen 1997, 48–51.)

Raja professioiden ja ei-professioiden välillä on häilyvä (Konttinen 1998, 29), mikä koskee myös sosiaalityötä. Jotkut pitävät sitä professiona (Koskinen & Mykkänen 1998, 14; Konttinen 1997, 48). Jotkut toteavat, että se ei täytä täysin professionaalisen toiminnan määrittelyä, koska siltä puuttuu organisaatioautonomia ja oma tiedeperusta (Rostila, Mäntysaari, Suominen & Asikainen 2011, 146), mutta se pyrkii professioasemaan (Raunio 2011a, 32). Tutkimustulosten mukaan sosiaalityö on suhteellisen hauras ja heikko professio kunnallisissa byrokraattisissa organisaatioissa (Rostila ym. 2011, 154). Tästä syystä sen ammatillinen autonomia on melko vähäinen (Raunio 2011b, 123).

Byrokraattinen toiminta tukee professioiden asemaa korostamalla tiedon ja pätevyyden ensisijaisuutta päätöksenteossa. Ristiriitaa sen sijaan aiheuttaa valtasuhteiden järjestely organisaatiossa. Byrokraattisessa järjestelmässä on hierarkkinen johtamistapa ja tarkkaan määritelty työnjako, kun taas professionaalinen työnjako lähtee tasa-arvon ja kollegiaalisuuden periaatteista. Julkisessa hallinnossa hyvinvointivaltio on vahvistanut joitakin professioita edellyttämällä, että palvelujen tuotanto ja jakelu toteutetaan asianmukaisella pätevyydellä ja riittävällä ammattitaidolla. Ongelmalliseksi hallinnon kannalta muodostuu se, että hallintovirkamiehen tulee osoittaa kuuliaisuutta palvelemaalleen organisaatiolle, kun taas professionaalisen toimijan lojaliteetti kohdistuu omaan professioon. (Helander 1998, 53, 59–60.)

Osana yhteiskunnallisia jännitteitä uusi julkisjohtaminen haastaa byrokraatiatyön, mutta tuo sosiaalityöhön toisenlaisia valvonnan ja ohjauksen mekanismeja. Managerialisimi pyrkii hallitsemaan ja

kontrolloimaan professioita vallallaan allokoida resursseja ja määrittelemällä velvollisuuksia, joita ammattilaisilla on työnantajaansa ja asiakkaisiinsa nähden (Flynn 1999, 26, 35). Uusi julkisjohtaminen talouden ja tehokkuuden arvoineen ja professionaalinen toiminta voivat joutua konfliktiin keskenään vallan ja käytännön palveluiden järjestämisperiaatteiden suhteen. Hallintovalta voi siirtyä kokonaan managereille, jotka johtavat toimintaa talouden arvoilla. (Exworthy & Halford 1999, 12–14.)

Aktivointiin liittyvät työtehtävät korostuivat hankeraporteissa tehtävinä, joissa sosiaalityön ammatilliset arvolähtökohdat joutuivat vastatusten byrokraattisen ja uuden julkisjohtamisen periaatteiden kanssa.

Työttömien aktivointi ja työllistäminen voi sosiaalityön näkökulmasta joskus näyttäytyä myös epäeettisenä tehtävänä, jolloin aktivointi voidaan kokea jopa yksilön elämäntilannetta vaikeuttavana tehtävänä. Tätä keskustelua käytiin lähes jokaisen työkokouksen yhteydessä sekä kuntatapaamisilla. Sosiaalityössä joudutaankin pohtimaan, kenen kanssa aktivointityötä tehdään, millaisista lähtökohdista sitä tehdään. (Aikuis-sosiaalityö muutoksessa.)

Aktivointityön taustalla vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseva utilitaristinen etiikka, jossa pyritään maksimoimaan hyvää ja suositaan vaikuttavuudeltaan suuria ja kustannustehokkaita ratkaisuja. Tällöin tuetaan ryhmiä, joiden tukeminen aiheuttaa suurimman kokonaisuhyödyn yhteiskunnalle. Esimerkiksi työttömiin ollaan valmiita panostamaan, jos on olemassa tehokkaita kuntoutusmenetelmiä. (Niemi 2008, 127–129.) Aktivoinnin on ajateltu olevan tehokas tapa saattaa työttömät takaisin työelämään pois sosiaaliturvan varasta. Aktivointipolitiikassa utilitaristinen etiikka ohjaa toimintaa. Työhön kuntoutettavissa olevien työttömien palveluita on priorisoitu edellyttämällä aktivointisuunnitelmia työhön paluun varmistamiseksi ja perustamalla työvoiman palvelukeskuksia, joihin ohjatut asiakkaat saavat kohdennettuja palveluita. Perustyöhön jäävät tai palaavat pitkäaikaistyöttömät asiakkaat jäävät helposti toimeentulotuen kirjallisen käsittelyn asiakkaiksi vaille muita palveluita. Vaikka sosiaalihuollon asiakasohjauksesta on olemassa informaatio-ohjauksen mukaisia suosituksia, ne jäävät yleiselle tasolle, jolloin yksittäisen asiakkaan kohdalla palveluntarpeen arviointi jää aina viime kädessä työntekijän harkintaan.

Aktivointi ja taloudelliset tuloksellisuuspaineet herättivät myös arvostiriitoja ja jakautumista sosiaalityön palvelujen sisälläkin ensi- ja viimesijaisuuteen. Keskustelussa nousi esiin, että työvoiman palvelukeskuksen ja sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön välillä asiakkaat jakautuvat ja valikoituvat tiettyihin palveluihin. Viimesijaisuus sosiaalitoimistossa aiheuttaa ristiriitoja varsinkin resurssipulan vuoksi. Tehokkuuspaineet johtavat siihen, että myös viimesijaiset palvelut valikoivat asiakkaitaan tulosten tehokkuuden mukaan, toisin sanoen ne asiakkaat, jotka eivät asetu tulostavoitteisiin,

pullautetaan pois asiakkuudesta. Uhkana on myös viimesijaisten palveluiden valikointi, kun resursseja on liian vähän (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Petteri Niemi (2008, 115–116) liittyy sosiaalipalveluiden priorisoinnin uuden julkisjohtamisen tehokkuus- ja vaikuttavuusvaatimukseen. Priorisointia voi tarkastella poliittisen päätöksenteon ja yksilöllisen arvostelukyvyn näkökulmista. Eksplisiittisessä mallissa priorisointi on julkiseen tarkoin perusteltuun ja systemaattiseen päätöksentekoon perustuvaa, jolloin päätöksenteko on avointa, läpinäkyvää ja demokraattista. Implisiittisessä priorisoinnin ratkaisumallissa priorisointi jää vain ammatillaisen yksilöllisen arvioinnin ja arvostelukyvyn varaan. Implisiittistä mallia perustellaan sillä, että se ottaa paremmin huomioon asiakkaiden yksilöllisyyden ja tilanteiden arvaamattomuuden ja perustuu ammattilaisten asiantuntemukselle, mutta se voidaan nähdä ongelmallisena, koska se vapauttaa poliitikot näennäisesti vastuusta. Heidän ei tarvitse kohdata vaikeita priorisointikysymyksiä, vaikka juuri heidän päätöksensä kanssa elämisestä on pohjimmiltaan kyse. Sosiaalialan ammatilliset jäävät yksin kamppailemaan vaikeiden yhteiskunnallisten kysymysten kanssa.

Sosiaalityön ammatillinen toiminta perustuu velvollisuusetiikalle, joka kiinnittää huomiota yleisiin ihmisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, jotka kiteytetään eettisiksi arvoiksi tai periaatteiksi. Tällaisia ovat sosiaalityön eettiset periaatteet, ihmisarvo ja oikeudenmukaisuus, itsenäisyys ja elämän hallinta, syrjäytymisen ehkäisy ja osallisuuden edistäminen, syrjinnän ja väkivallan vastustaminen, asiakkaan itsemääräämisoikeus ja asiakkaan yksityisyys. (Niemi 2008, 127–129.) Nämä arvot uhkaavat jäädä varjoon, kun yhteiskuntaa ohjaavat uuden julkisjohtamisen utilitaristiset arvot, taloudellisuus, tehokkuus ja vaikuttavuus. Yhteiskunnan valinnoissa ja prioriteeteissa ei juuri kuulu yhteiskunnan heikompiosaisen ääni. (Viinamäki 2008, 50.)

Vallitseva normatiivinen ilmapiiri ei tue aikuissosiaalityön perustehtävää, vaan haastaa sen, mikä kiteytyy seuraavassa aineistonäytteessä.

Toisin sanoen voidaan väittää, että taloudellisen tehokkuuden täyttämisen byrokratian asettamat tavoitteet syövät omaa vaikuttavuuttaan. Onko päädytty paradoksiseen tilanteeseen, jossa ammattilaiset eivät voi hyödyntää vaikuttavina kokemiaan työmenetelmiä, koska ylhäältä tulevat tavoitteet tehokkuusvaatimusten myötä johtavat toisenlaiseen, toimenpidekeskeisempään työotteeseen, ja näin pitkällä tähtäimellä sosiaalityön tehokkuus ja vaikuttavuus kärsivät? Näin ollaan tilanteessa, jossa ei ole voittajia: asiakkaat eivät saa tarvitsemiaan paneutuvia ja asiakaslähtöisempiä palveluja, sosiaalityöntekijä ei voi käyttää osaamistaan maksimaalisesti ja ammattityön osaaminen kärsii sekä ylhäältä päin byrokratian peräänkuuluttama taloudellinen tehokkuus ja palvelujen vaikuttavuus kärsii, ainakin pitkällä tähtäimellä. Toimenpidekeskeinen ta-

loudellinen tehokkuuden tavoittelu on ristiriidassa sosiaalityön ammattityön logiikan kanssa monella tavalla. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Aikuissosiaalityö on normatiivisen näkökulman kannalta katsottuna hyvin ristiriitaisten paineiden alaisena. Vallitsevat yhteiskunnalliset suuntaukset eivät tunnista sosiaalityön eettisiä perusteita lähökohdiksi ja tuottavat siten aikuissosiaalityölle vaikeita moraalisia tilanteita, kun joudutaan ratkaisemaan, mitkä tarpeet laitetaan etusijalle.

7.3 Tulkintojen tuottama aikuissosiaalityö

Aikuissosiaalityön tarkastelu kulttuuris-kognitiivisen pilarin kautta kiinnittää huomion vallitsevien toimintatapojen mentaaliseen rakentumiseen ja siihen, miten toiminta sisäistetään osaksi identiteettiä ja kulttuuria. Keskeistä näkökulmalle on sosiaalisesti välittyvä yhteinen merkityksenanto asioille. Sosiaalinen todellisuus muodostuu osin tiedostamattomista yleisistä uskomuksista ja itsestään selvinä pidetyistä toimintatavoista. (Scott 2001, 57–58, 61; Rinne 2009, 61.)

Näkökulmassa korostuu yksittäisten toimijoiden merkitys todellisuutta muokkaavana tekijänä ja sosiaalisen kanssakäymisen kautta muodostuva ja ylläpidetty kulttuuri, joka ilmenee yhteisinä uskomuksina, myytteinä, rituaaleina ja rutiineina. Mielenkiinnon kohteena on se, miten yksilöt muokkaavat mielekkäiksi tilanteet, joissa toimivat ja kuinka ohjeita ja toimintatapoja, joiden avulla selviydytään arkipäivän tilanteista, muotoillaan kollektiivisesti. (Scott, 2011, 43, 57; Levine & Moreland 1999, 269.) Todellisuutta tarkastellaan merkitysten verkkona, joka rakentuu sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa ja symbolisessa tulkintatyössä. Näkökulmassa organisaation ajatellaan koostuvan tulkinnoista ja niiden avulla syntyvästä tiedosta. Organisaation jäsenet kehystävät ja järjelevät omia kokemuksiaan ja kehittävät erilaisia kaavoja, joiden mukaan todellisuutta tulkitaan. Nämä yhteisesti jaetut tulkinnat ja ajattelumallit muodostuvat sosiaalisessa kanssakäymisessä organisaatiokulttuuriksi. (Scott 2001, 39; Peltonen 2010, 142, 150.)

Kulttuurilla viitataan johonkin yhteiseen ja jaettuun. Kulttuuri yhdistää yksilöitä, luo ja välittää heille yhteisiä merkityksiä ja tarjoaa mahdollisuuden jakaa yhteisiä kokemuksia. Kulttuuri luo sosiaalista yhteisyyttä ja vakiinnuttaa yhteistä toimintaa. Kulttuuri integroi yksilöitä organisaatioon ja yhteiskuntaan. (Andersson 2004, 184.) Organisaation kulttuuriset tekijät edustavat perusoletusten ja uskomusten kaikkein syvintä ja tiedostamattominta tasoa, joka on yhteinen organisaation jäsenille ja määrittelee organisaation näkemyksen itsestään ja ympäristöstään perusluonteisella itsestään selvällä tavalla. Kulttuuri syntyy, kun ryhmälle on muodostunut merkittävä määrä yhteisiä ratkaisumalle-

ja, jotka ovat syntyneet yhteisestä ulkoiseen sopeutumiseen tai sisäiseen yhdentymiseen liittyvästä ongelmanratkaisusta. Kun mallit toimivat niin hyvin, että niitä voidaan pitää perusteltuina, ne siirretään uusille jäsenille hyväksyttynä tapana havaita, ajatella ja tuntea. Yhteiset kokemukset muovavat ryhmälle yhteisen näkemyksen ja paikan ympäröivässä yhteiskunnassa. (Schein 1987, 24.)

Kulttuuri muodostuu ajatusrakennelmista, joita ei voi tarkkailla suoraan, vaan ne ilmenevät käyttäytymistapojen, tekojen ja sanojen välityksellä (Salminen 2002, 216–218). Tässä tutkimuksen osiossa etsin vastausta kysymykseen, miten ja minkälaista aikuissosiaalityötä tuotetaan ja tuetaan kulttuurisesti. Pyrin löytämään kulttuuris-kognitiivisen pilarin näkökulmaan liittyviä ilmiöitä tekstistä siten, että kiinnitin huomiota ilmaisuihin yhteisesti jaetuista näkemyksistä aikuissosiaalityön luonteesta eli toimintoihin, jotka vaikuttivat sisäistetyn itsestäänselvyyksiksi. Toiseksi etsin tapoja, joilla aikuissosiaalityön toimintaa uusinnetaan arjen työssä. Kulttuuris-kognitiivinen näkökulma kääntää katseen työntekijätasolle, siksi näkökulmassa korostuu aikuissosiaalityön oma rooli institutionaalisen tehtävänsä määrittelyssä. Seuraavassa taulukossa ilmenevät hankeraporteista löytyneet kulttuuris-kognitiiviset näkökulmat.

Taulukko 8: Aikuissosiaalityöhön vaikuttavia kulttuuris-kognitiivisia tekijöitä

Sosiaalityöntekijöiden jakama ymmärrys aikuissosiaalityöstä	Sosiaalityöntekijöiden yhteinen kieli ja toiminta sekä ryhmään kuulumisen aikuissosiaalityötä määrittämässä Jaettu toimintalogiikka ja yhteiset uskomukset toiminnan säilyttämisen ja uusintamisen tapoina
---	---

Sosiaalityöntekijöiden yhteinen kieli ja toiminta sekä ryhmään kuulumisen aikuissosiaalityötä määrittämässä

Edgar H. Scheinin (1987, 179–180) mukaan jaettu ymmärtäminen tarkoittaa sitä, että ryhmän jäsenet tunnistavat erityiset tunteet, kokemukset tai toiminnan yhteiseksi ja omaavat yhteisen viestintäjärjestelmän, jonka kautta yhteinen tulkinta on mahdollinen. Viestinnän signaalien on tarkoitettava samaa kaikille jäsenille. Hankeraporttien mukaan työntekijöillä ei ole yhteisesti jaettua näkemystä aikuissosiaalityöstä nimenomaan sosiaalityönä. Tästä toimii esimerkkinä aikaisemmin esiin tullut sosiaalityöntekijöiden tapa kuvata työtapaansa ja menetelmiään hyvin kirjavasti. Yhteisen näkemyksen puute alkaa jo niinkin keskeisestä asiasta kuin toiminnasta käytettävästä nimestä.

Hankekuntien työyhteisöissä aikuissosiaalityö ei ollut käsitteenäkään itsestään selvä valinta [...] (Aikuissosiaalityön areenat).

.[...] koko aikuissosiaalityön käsitteen ollessa itse toimijoille sangen diffuusi, epätarkkarajainen (Kuumakunnat II).

[...] haluttiin selkeyttä sille, millä nimellä lastensuojelun ulkopuolelle jäävää sosiaalityön sarkaa kutsutaan [...] (Akseli II).

Yhteiset termit ja jokapäiväinen kieli luovat ja muotoilevat toiminnan todellisuutta kulttuurisesti (Morgan 1997, 145). Kielen merkitykset tuottavat toimintaa ja toiminta puolestaan muokkaa merkityksiä (Andersson 2004, 184). Walter W. Powell & Jeannette A. Colyvas (2008, 292) pitävät kieltä ja sanoja yhtenä tapana tutkia institutionaalisen toiminnan muutoksia tai pysyvyyttä. Kielen ilmaisu on protokolla, jota käytetään pyrittäessä muodostamaan molemminpuolista ymmärrystä ja yhteistä tulkintaa jostakin asiasta. Ilmaisua arvioidaan yhteisessä toiminnassa ennen kuin se vakiintuu käyttöön. Kun ilmaukset muodostuvat muodollisesti hyväksytyiksi yhteisiksi ilmauksiksi toiminnasta tai kohteesta, niistä tulee ensin toimintaan osallisten yhteistä kieltä, joka sitten leviää laajempaan käyttöön ja vakiintuu lopulta yleiseksi yhteisessä käytössä olevaksi ilmaukseksi. Tällöin merkitys automatisoituu ja legitimoituu.

Toiminnan peruskäsityksiä koskeva yksimielisyys on välttämätöntä ryhmän sisäiselle yhdentymiselle. Havaintoja ja ajattelua jäsentävä yhdessä hyväksyty merkitysten luokittelu yhteiseksi viestintäjärjestelmäksi tukee ryhmän tehokasta toimintaa. (Schein 1987, 80.) Organisaationaalisen kielen kehittyminen on tärkein yhtenäiseen toimintaan ja siitä seuraavaan legitimoitettiin johtavassa prosessissa. Kun toiminnasta käytetty kieli legitimoituu, se säilyttää ja vahvistaa toimintaa. (Meyer & Rowan 1992, 31.) Aikuissosiaalityön käsite on vielä prosessissa, se ei ole saavuttanut vakiintunutta asemaa työntekijöiden, saati laajemman yleisön piirissä. Tämä ilmentää myös toiminnan vakiintumattomuutta sosiaalityön piirissä ja laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Aikuissosiaalityö ei ole käsite, joka kertoisi kuulijalleen yksiselitteisesti, mistä on kyse, kuten tekevät yleiseen käyttöön vakiintuneet termit.

Ryhmät käyttävät kielijärjestelmiä ryhmän säilymisen ylläpitämiseen, mutta myös erottuakseen muista ja saadakseen tunteen omasta identiteetistään. Ryhmään kuuluminen luo yhteisen identiteetin. Ryhmään kuulumattomat luokitellaan ulkopuolisiksi. (Schein 1987, 84–86.) Kollektiivinen identiteetti on ryhmän jäsenten yhdessä jakama kognitiivinen, normatiivinen ja emotionaalinen yhdistävä kokemus yhteisestä asemasta. Se syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikaati-

ossa muiden ryhmän jäsenten kanssa. Kun yksilö identifioituu ryhmän kollektiiviseen identiteettiin, hän toimii yhteistyössä, hyväksyy normit ja toimintaohjeet ja pyrkii suojelemaan toimintaa ja yhteisön jäseniä kilpailevilta identiteeteiltä. (Thornton & Ocasio 2008, 111.)

Edgar H. Scheinin (1987, 84–85) mukaan organisaatiossa toimivan ryhmän toiminnan ja kehittymisen kannalta tärkeimpiä yksimielisyyttä vaativia tekijöitä on näkemys siitä, kuka kuuluu ryhmään. Ryhmän uudet jäsenet eivät voi keskittyä perustehtäväänsä, jos he ovat epävarmoja jäsenyydestään. Myöskään ryhmä ei kykene ylläpitämään tunnetta omasta olemassaolostaan, ellei sillä ole keinoja määrittää itseään ja rajojaan. Tämä prosessi oli tunnistettavissa hankeraporteissa. Sosiaalityöntekijöiden ja sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneiden työntekijöiden epäselvä ammattirakenne vaikutti aikuissosiaalityön kenttään aikaisemmin esiin tulleiden rakenteellisten ja normatiivisten tekijöiden lisäksi kulttuurisesti. Työntekijöillä oli vaikeuksia määrittää sitä, mikä tehtävä kuuluu kullekin ammattiryhmälle. Tämä kuvastaa epäselvyyttä siitä, mihin ryhmään työntekijä toiminnan kautta identifioituu.

[...] palveluohjaus käsitteenä paikannetaan puheen tasolla sosionomi (AMK) ja kuntoutuksen ohjaaja (AMK) työksi. Niinpä sosiaalityöntekijät kysyivätkin työkokouksissa ja kuntakohtaisissa työryhmissä eikö perinteinen sosiaalityö ole ollut nimenomaan palveluohjaustyötä jossa yksilöiden voimavaroja ja oman elämäntilanteensa toimijuutta korostava idea on aina ollut läsnä. (Aikuissosiaalityö muutoksessa.)

Aikuissosiaalityössä vallitseva tilanne, missä työntekijät eivät kykene selkeästi määrittämään paikkaansa työtehtävien kentässä ja suhteessa toisiinsa, ei tue vahvan ammatti-identiteetin muodostumista sosiaalityöntekijöille, mutta ei sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneillekaan.

Tilanteen voi nähdä myös rakenteellisena esteenä aikuissosiaalityön yhteisen tiedonmuodostuksen syntymiselle. Kun aikuissosiaalityössä työskentelevät eivät kykene muodostamaan kiinteää yhtenäistä ryhmää, myöskään yhteistä ymmärrystä työn luonteesta ei pääse syntymään. (Boles 1999, 342.) Sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneet eivät voi toimia aikuissosiaalityössä kuin määräaikaaisina sijaisina. He toimivat aikuissosiaalityön työyhteisössä ikään kuin vierailijoina. Tällöin sosiaalityöntekijöiden motivaatio perehdyttää heitä ja siirtää osaamistaan on heikompi kuin mitä se on silloin, jos työntekijällä on sosiaalityöntekijän koulutus ja hänen työpanoksestaan toivotaan pysyvää. (Gruenfeld & Fan 1999, 24–248.)

Jaettu toimintalogiikka ja yhteiset uskomukset toiminnan säilyttämisen ja uusintamisen tapoina

Kuten aikaisemmin on ilmennyt, hankeraporttien mukaan aikuissosiaalityön toimintatavat sekä työmenetelmät ovat hyvin erilaisia sekä kuntien välillä että saman työpaikan sisällä eri työntekijöiden välillä. Työtä kuvaava termistö on vaihtelevasti käytössä, työntekijät toimivat yksilöllisten toisistaan eroavien työnkuvien mukaisesti eivätkä jaa menetelmällistä osaamista. Työstä puuttuvat yhteiset ohjeistukset, dokumentaation tapa ja asiakastietojärjestelmät.

[...] hankekuntien [...] aikuissosiaalityön käytännöt erosivat vahvasti toisistaan (Kuumakunnat II).

[...] aikuissosiaalityön ammattikohtaiset tehtäväkuvaukset olivat puutteellisia tai jopa määrittelemättömiä (Aikuissosiaalityötä paikantamassa).

Samalla työnkuvat ovat äärimmäisen yksilöllisiä esimerkiksi asiakastyön osalta (Aikuissosiaalityö muutoksessa).

Menetelmällisen osaamisen jakaminen työyhteisöissä on melko vähäistä (Aikuissosiaalityön areenat).

[...] systemaattisen, prosessinomaisen, tavoitteellisen ja pitkäjänteisen aikuissosiaalityön sisällöllinen jäsentymättömyys hankekuntien sosiaalitoimistoissa oli selvitystyön perusteella ilmeistä (Aikuissosiaalityön arki).

Yhteiset toimintarakenteet, ohjeistukset ja toimintamallit ilmaisevat osaltaan kulttuurista tapaa, millä toimintaan osalliset ajattelevat ja tekevät itselleen ymmärrettäväksi organisaation toimintaa. Ne ovat kulttuurin ja yhteisesti jaetun todellisuuden tuotetta. Organisaatiot tai niissä toimivat ryhmät ovat sitä kiinteämpiä, mitä selkeämmin ne jakavat yhteisen ymmärryksen toiminnastaan. Jos ryhmän toiminta perustuu monimuotoiseen näkemykseen toiminnan perusteista, toiminta on hajanaista. Ryhmän yhteinen toiminta luo kielen ohella jaettua ymmärrystä ja tukee sitä kautta ryhmän kiinteyttä. Yhteinen fyysinen toiminta osoittaa toimijoille yhteisen toiminnan rajat ja sitoo ryhmää yhteen emotionaalisesti. (Morgan 1997, 145, 180.)

Tutkimusraporteissa ilmeni tapa puhua aikuissosiaalityöstä ideaalimääritelmänä siitä, millaista hyvä aikuissosiaalityö olisi, eli toiminnan yleisestä perustehtävästä löytyi yhtenäisiä näkemyksiä, mutta käytännön tasolla toiminta ei ollut edennyt määrittelyjen mukaisesti. Tämän voisi tulkita keinottomuudeksi muuttaa yleisellä tasolla määritelty aikuissosiaalityön perustehtävä konkreettiseksi toi-

minnaksi, koska työntekijöillä ei ole yhteisesti jaettua näkemystä toiminnan perusteista ja päämääristä. Ryhmän toiminnan säilymisen ja vahvistumisen kannalta on tärkeää, että ryhmän jäsenillä on yhteinen näkemys ensisijaisesta tehtävästään ja toiminnan tavoitteista sekä päämäärien saavuttamisen keinoista. Ilman yhteistä kieltä ja ymmärrystä johdonmukaisista toimista ryhmä ei kykene siirtymään abstrakteista ja yleisistä perustehtävän määrittelyistä konkreettiseen toimenpiteiden suunnitteluun ja toimeenpanoon. Vain yhteisen kielen ja jaetun ymmärryksen kautta syntyvät tehtävien perusrakenne, työnjako ja näkemys, mitä taitoja ja tietoja toiminnan suorittamisessa tarvitaan. (Schein 1987, 67–72; Levine & Moreland 1999, 270.)

Ryhmän identiteetti muodostuu ryhmän yhteisen sosiaalisen kanssakäymisen ja kommunikaation kautta (Thornton & Ocasio 2008, 111). Hankeraporttien mukaan aikuissosiaalityössä yhteisen keskustelun ja sosiaalisen kanssakäymisen areenat eivät ole tavanomaisia arkipäivän toiminnassa, jolloin yhteisen toimintakulttuurin syntyminen on vaikeaa.

Työntekijöiden kokemuksen mukaan aikapula estää useimmiten koulutukseen osallistumisen (Seutukehittäjä).

[...] lapsiperhetyöhön tai lastensuojelutyöhön verrattuna aikuissosiaalityössä tehdään hyvin vähän parityötä (Seutukehittäjä).

[...] mm. uusien työntekijöiden perehdyttäminen ontuu: ”Epäselvät työnkuvat eivät hahmotu, olen tosin vasta tullut.” (sostt.) (Aikuissosiaalityön arki).

Omien aikaisempien kokemustemme valossa sosiaalialan keskustelukulttuuri on vähäistä ja varovaista (Aikuissosiaalityö muutoksessa).

[...] tällainen pohdiskelleva ja omia toimintakäytäntöjä kyseenalaistava keskustelu oli monessa sosiaalitoimistossa aivan uutta (Aikuissosiaalityön areenat).

Kaikkiaan oman työn eettisten ja ammatillisten näkökulmien esiin tuominen koettiin vaikeana (Aikuissosiaalityötä paikantamassa).

Silloin kun yhteinen keskustelu ja asioiden prosessointi on vähäistä, jää työstä kertyvä tieto vain työntekijän omaan käyttöön. Työntekijöillä on paljon työssä karttuvaa hiljaista tietoa, jonka jakaminen jää työyhteisöissä liian vähäiseksi. Hiljaisella tiedolla tarkoitetaan sekä työtaitoa että mentaalisia malleja, kuten ajatusrakennelmia, uskomuksia ja näkökulmia, joilla ymmärretään ja tulkitaan ympäröivää maailmaa. (Nonaka & Takeuchi 1995, 60.) Yksilöiden hiljainen tieto tulee organisaation käyttöön vain sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sitä voidaan siirtää vain yhdessä tekemisen ja puheen välityksellä. Uusi tieto ja osaaminen siirtyvät hiljaisesta näkyvään muotoon vaiheittain:

yhdessä työskentelyn, julki tuodun puheen ja muun vuorovaikutuksen kautta, dokumentoinnin ja viimein vakiintuneiden toimintakäytäntöjen välityksellä. (Nonaka & Takeuchi 1995, 71; Kotro 2008, 55.)

Kun aikuissosiaalityössä ei kerrytetä eikä tuoda esiin dokumentaation ja julkisen keskustelun kautta sitä hiljaista tietoa, mikä siellä on yhteiskunnallisten toimenpiteiden seurauksista kansalaisille, sosiaalityö ei tule myöskään näkyväksi eikä arvostetuksi yhteiskunnallisena toimijana (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 458). Hankeraporttien mukaan tämä aikuissosiaalityön näkymättömyys on ilmeistä.

[...] Kun tietoa aikuissosiaalityöstä (sen työprosesseista, asiakkaista, epäkohdista jne.) ei systemaattisesti kerätä ja dokumentoida, työn haasteita ja asiakkaiden palvelutarpeita ei myöskään tehdä näkyväksi suhteessa asiakkaisiin, sosiaalijohtoon ja päätöksentekijöihin (Aikuissosiaalityö muutoksessa).

Työntekijät toivat esiin sen, että asiakkaat eivät kuitenkaan aina ymmärrä eroa etuuskäsittelijän ja sosiaalityöntekijän välillä. Tilanne huomataan esim. silloin, kun asiakas ei tahdo vastaila sosiaalityöntekijä kysymyksiin, vaan sanoo, että ”laske nyt vain se toimeentulotuki”. (Seutukehittäjä.)

[...] esimerkiksi kolmannen sektorin palveluntuottaja totesivat eri yhteyksissä, että sosiaalitoimisto aikuissosiaalityön rooli aktivointi- ja työllistämistyössä on epäselvä (Aikuissosiaalityö muutoksessa).

Sosiaalityöntekijät itse kokivat arvostuksen puutetta, ja puhuivat ”aikuissosiaalityön näkymättömyydestä ja työntekijöiden äänen kuulumattomuudesta” (Aikuissosiaalityö muutoksessa). Työn hiljaisuuteen, näkymättömyyteen ja arvostuksen puutteeseen liittyvät keskustelut ovat kulkeneet suomalaisen sosiaalityön keskusteluissa mukana vuosikymmenten ajan ja selitykset ovat olleet aikaisemminkin samoja kuin hankeraporteissa. Syiden nähdään löytyvän ulkoisista tekijöistä. Kohuttomat työpaineet ja kiire sekä byrokraattisen organisaation jäykkyys estävät sosiaalityön uusien toimintatapojen ja työmenetelmien kehittämistä. Sosiaalityön ulkoiset olosuhteet ovat kuitenkin vain osa totuutta. Vaikenemisen ja hiljaisuuden kulttuuriin liittyy myös yhteisesti jaetun kokemustiedon puute, jonka voi nähdä uhkana professionaalisen sosiaalityön kehittymiselle, kun sosiaalityö on itse toimintansa keskeinen määrittäjä. (Mutka 1998, 123–128.)

Hankeraporteista löytyi kaksi ilmiötä, jotka olivat yhteisesti jaettuja aikuissosiaalityön keskusteluissa. Ne olivat ”kiirepuhe” ja puhe ”oikeasta ja väärästä sosiaalityöstä”.

[...] hanketyöskentelyn yhteydessä aikuissosiaalityön käsittelematiikan ympärillä käytiin silloin tällöin vilkastakin keskustelua niin sanotusta ”oikeasta sosiaalityöstä”. Tällöin viitattiin joko toimeentulotuen ja sosiaalityön väliseen suhteeseen sosiaalityöntekijä työnkuvassa tai yleis- ja erityissosiaalityön keskinäiseen määrittelyyn. (Aikuissosiaalityön areenat.)

Lähes joka toimistossa työntekijät kertoivat ajan puutteen olevan suuri rajoite aikuissosiaalityön tekemiselle. Työpaineet ja asiakasmäärät koettiin suuriksi aikaresurssiin nähden. (Seutukehittäjä.)

Tämäkään keskustelu ei ole uutta. Mikko Mäntysaari (1991, 116, 140–141) tutki sosiaalityöntekijöiden 1980-luvun puolivälissä kuntien sosiaalitoimistoissa toteuttamaa toimeentulotukeen liittyvää sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijöiden mukaan työtä leimasivat liian suurten asiakasmäärien aiheuttamat paineet. Mahdollisuudet oikean sosiaalityön tekemiseen olivat pieniä. Rahan jakamista ja juttelua ei pidetty oikeana sosiaalityönä, vaan todellista auttamista. Oikean sosiaalityön tekemisestä oli intuitio, mutta organisaatio esti sen tekemisen.

Aikuisväestön parissa tehtävän sosiaalityön keskustelua luonnehti 1990-luvulla lama, joka kaksinkertaisti toimeentulotuen asiakkuudet. Kasvaneet asiakasmäärät tekivät lähes mahdottomaksi keskittyä toimeentulotuen ohella sosiaalityön muihin ulottuvuuksiin. (Haapola & Mäntysaari 1997, 80; Kemppainen, Koskinen, Pohjola & Urponen 1998, 134–135.) Tilanteeseen etsittiin ratkaisua toimeentulotukikokeilussa, jossa toimeentulotuen normitetun osan käsittelyn ja maksatuksen hoiti Kansaneläkelaitos. Tällöin sosiaalityössä voitiin kiinnittää enemmän huomiota sosiaalityön kehittämiseen. Kokeiluun osallistuneet sosiaalityöntekijät kokivat työnsä muuttuneen enemmän sosiaalityöksi. Toisaalta heillä oli vaikeuksia uskottavasti esittää, mitä muuta heidän tekemänsä toimeentulotukityön tilalle oli tullut. (Rautiainen 1997, 147–148.) Sosiaalityöntekijät puhuvat paljon oikeasta ja varsinaisesta sosiaalityöstä, mutta käsitteiden operationalisointi ei ole helppoa (Karisto 1997, 200; Niskala 2008, 163).

Oman tutkimukseni hankeraportit kuvaavat aikuissosiaalityötä 2000-luvulla, jolloin useissa kunnissa toimeentulotuen rutiininomaiseen käsittelyyn on palkattu toimistotyöntekijöitä. Kuva oikeasta sosiaalityöstä aikuisten parissa on hahmottunut vuosikymmenten kuluessa, kuten edellisistä luvuista ilmeni. Silti keskustelua käydään samoista teemoista. Hallinnolliset reunaehdot vaikuttavat varmasti tilanteeseen aikuissosiaalityötä sääntelevinä ulkoisina tekijöinä, mutta koska keskustelun teema säilyy vahvasti samana vuosikymmenestä toiseen yhteiskunnallisten tilanteiden muuttuessa, voisi teemoja luonnehtia myös aikuissosiaalityöhön liittyviksi kulttuurisiksi ajatusmalleiksi.

Ihmisiällä on tarve selittää ympäristöään siten, että heidän käyttäytymisensä saa tarkoituksenmukaisen merkityksen. Etenkin organisatorisesti epäselvät tilanteet luovat tarvetta luoda toiminnalle järkevä kehys. Epäselvyyttä aiheuttavia tilanteita syntyy esimerkiksi, kun toiminnan päämäärät eivät ole selkeitä ja siihen kohdistuu moninaisia, ristiriitaisia yhtäaikaista odotuksia, toimijoiden roolit ja vastuut ovat epäselviä tai toiminnalta puuttuu aikaa, rahaa tai tunnustusta. Kun ihmiset muodostavat tällaisissa tilanteissa tulkintaa siitä, mikä on järkevää toimintaa, he selittävät tilannetta aikaisempien kokemustensa ja oletustensa kautta ja etsivät ratkaisuja, jotka ovat sopusoinnussa muiden toimintaan osallistuvien tulkintojen kanssa. Kun nämä uskomukset, arvot ja tulkinnat tulevat yhteisesti hyväksytyiksi ja suullisesti ja kirjallisesti ilmaistuiksi, ne alkavat ohjata ryhmän toimintaa ja muodostaa yhteistä identiteettiä. (Weick 1995, 91–93, 62–73). Puhe oikeasta ja väärästä sosiaalityöstä ja kiireestä voisi olla tällainen järkeilyn kautta tuotettu ja ylläpidetty mentaalinen ajatusmalli, joka on reaktio aikuissosiaalityön ristiriitaiseen toimintaympäristöön, tavoitteenasetteluun ja resurssipulmiin. Puheen voisi määrittellä ajan myötä kehittyneeksi organisatoriseksi myytiksi, jolla pyritään ratkaisemaan kulttuuristen ihanteiden ja organisatoristen realiteettien välistä jännitettä. (Peltonen 2010, 150.) Organisatorisen toiminnan historia on kulttuurista tietoa, joka ohjaa toimintaa myös tiedostamattomalla tasolla traditioiden ja myyttien kautta (Levine & Moreland 1999, 270).

Myös toimeentulotuen keskeisyyden aikuissosiaalityössä voisi nähdä osittain toiminnan historiasta kumpuavana traditiona. Näyttäisi siltä, että puhe toimeentulotuen problemaattisuudesta vahvistaa näkemystä toimeentulotuen keskeisyydestä aikuissosiaalityössä, vaikka keskustelun tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, mitä aikuissosiaalityö on ”oikeana sosiaalityönä” ilman toimeentulotukeen liittyvää etuskäsittelyä. Kun toimeentulotuesta puhuminen on vahvasti esillä aikuissosiaalityössä, se muovaa sen kuvaa myös yhteistyökumppaneille ja asiakkaille. Toimeentulotuen rinnalla sosiaalityötä määrittävä puhe ei ole niin vahvaa ja yksisuuntaista, että se muokkasi toiminnan julkisuuskuvaa. Uskomukset ja näkemykset, joita työntekijöillä itsellään on siitä, mitä he ovat, mikä on toiminnan päämäärä ja minkälaisena toimintaympäristö hahmotetaan, muokkaavat voimakkaasti heidän omaa toimintaansa (Morgan 1997, 149).

Kulttuuris-kognitiivisen pilarin ilmiöt ylläpitävät institutionaalisen toiminnan rakenteita käytännön toimijoiden tasolla. Ne voivat saada aikaan alhaalta ylöspäin suuntautuvia muutoksia toimintaan silloin, jos pystytään kehittämään toimivia ja tehokkaampia uusia toimintamuotoja, jotka otetaan käyttöön laajemmin muodollisten ohjeistusten kautta. (Scott 2011, 196.) Hallinnollisen ohjeistuksen lisäksi muutosta voi aiheuttaa isomorfismi. Kulttuuris-kognitiivisen pilarille tyypillinen samankal-

taistumisen mekanismi on mimeettinen. Toimintansa säilymistä varmistavat organisaatiot seuraavat alansa toisten toimijoiden ratkaisuja ja muokkaavat toimintansa toisten toiminnan kaltaiseksi vahvistaakseen omaa asemaansa. (DiMaggio & Powell 1993.) Kuten edellisissä luvuissa ilmeni lain-säädäntö ja ohjeistukset sallisivat aikuissosiaalityön kehittämisen ja moraalinen näkökulma edellyttäisi muutoksia toiminnassa, mutta aikuissosiaalityössä ei vaikuta olevan riittävää kulttuurista painetta muuttaa toimintaa. Eräänä syynä tähän voisi olla se, että aikuissosiaalityöllä ei näyttäisi tämän tutkimuksen valossa olevan yhteisen toiminnan areenoita, joiden kautta kehittämistarpeet nousisivat laajempaan keskusteluun ja muutokset leviäisivät. Lisäksi toimeentulokitehtävät näyttäisivät varmistavat aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän tarpeellisuutta, jolloin siitä, sen epätydyttävyydestä huolimatta, ei näyttäisi olevan vahvaa painetta luopua ja muuttaa työn sisältöjä ammatillisesti tyydyttävämmiksi.

8 Aikuissosiaalityö institutionaalisten voimien paineissa

Luvussa kuusi olen vastannut tutkimuskysymykseen siitä, minkälaista toimintaa aikuissosiaalityö on käytännön toimintana hankeraporttien mukaan. Luvussa seitsemän olen osaltaan vastannut tutkimuskysymyksiin institutionaalisten tekijöiden vaikutuksista aikuissosiaalityöhön. Tässä luvussa vedän yhteen tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja pyrin vielä täsmentämään aikaisemmissa luvuissa esiin tulleita tutkimuksen tuottamia tuloksia ja vastaamaan viimeiseen tutkimuskysymykseen siitä, vahvistavatko vai estävätkö esiin tulleet institutionaaliset tekijät aikuissosiaalityön ammatillisia ja eettisiä lähtökohtia.

Tutkimusta ohjanneista institutionaalisista näkökulmista sääntelevä ja normatiivinen näkökulma edustavat päämäärähakuisesti ohjautuneiden ihmisten tarkoituksellista toimintaa, jonka tulokset ovat suoraan tarkasteltavissa. Kulttuuris-kognitiivinen pilari edustaa osin tiedostamattoman toiminnan ohjaamaa syvempää institutionaalisen toiminnan perustaa, jonka varassa organisaation ulkoinen rakenne sekä, arvot, normit ja säännöt lepäävät. (Greenwood ym. 2008, 15; Phillips & Malhotra 2008, 710.) Käytännössä kaikki näkökulmat ovat organisoituneessa toiminnassa läsnä eri tilanteissa eri tavoin painottuneina (Scott 2001, 51), mikä ilmeni tässä tutkimuksessa siten, että keskeiset aikuissosiaalityön muotoutumiseen vaikuttavat teemat ja ilmiöt nousivat esiin kaikkien kolmen näkökulman kautta. Näitä olivat aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän kirkastamisen tärkeys, aikuissosiaalityön ammatillisen paikan määrittelyn tarpeellisuus sosiaalipalveluiden kentässä kuntien sosiaalihuollossa ja aikuissosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kehittämistarve. Käytännön tasolla nämä teemat ilmenivät keskusteluna aikuissosiaalityön lakisääteisestä viimesijaisuudesta, aktivointipolitiikan, toimeentulotuen ja rakenteellisen sosiaalityön rooleista aikuissosiaalityössä sekä aikuissosiaalityön omien ammatillisten käytäntöjen kehittymättömyydestä. Teemat kietoutuivat toisiinsa. Ilman aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen valtuutuksen ja tehtävän kirkastamista ei kyetä määrittämään toimintaan parhaiten soveltuvia orientaatioperusteita ja työmenetelmiä. Tutkimus toi esiin aikuissosiaalityöhön vaikuttavia yhteiskunnallisia institutionaalisia mekanismeja ja sosiaalityöstä itsestään lähteviä mekanismeja, jotka yhdessä ylläpitävät aikuissosiaalityön toimintaa, mutta jättävät avoimeksi myös muutoksen mahdollisuuksia.

Yhteiskunta aikuissosiaalityötä määrittämässä

Aikuissosiaalityö ei ole suoraan lainsäädännöllä legitimoitua toimintaa, vaan sen institutionaalinen asema perustuu hallinnollisiin ratkaisuihin. Lainsäädännön ja valtakunnallisen ohjeistuksen tasolla ei

ole määrittely, millä koulutuksella voi tehdä sosiaalityötä aikuisten parissa. Jos hankeraporttien perusteella kysytään, ketkä tekevät aikuissosiaalityötä, vastaukseksi saadaan sosiaalityöntekijät, sosiaaliohjaajat ja etuuskäsittelijät. Ammattirakenteita ei ole hankeraporttien mukaan kyetty selkiinnyttämään. Sosiaalialan eritasoisen koulutuksen omaavien työntekijöiden työtehtävät ovat käytännön työssä edelleen epäselviä ja päällekkäisiä. Sitova määrittely aikuissosiaalityöstä sosiaalityöntekijän tekemänä työnä puuttuu. Koska yhteisesti hyväksytyt määritelmät ovat toimintaa ohjaavia kollektiivisia sopimuksia ja määritelmät muokkaavat toimintaa (Heiskala 2003, 23), tilanteella on seurauksensa sosiaalityölle ja sen asiakkaille. Määrittelyn puute ylläpitää toiminnan hahmottomuutta itse sosiaalityön lisäksi yhteiskunnan, hallinnon ja kansalaisten parissa. Kun lainsäädännöllinen kehys ei tarjoa aikuissosiaalityölle aineksia rakentaa vahvaa ammatti-identiteettiä ja professionaalista asemaa, se heikentää aikuissosiaalityön ja aikuissosiaalityön asiakkaiden mahdollisuuksia toimintaresursseista kamppailtaessa. Uuteen julkisjohtamiseen liittyvät professionaalisen vallan vähentämispyrkimykset johtavat professioiden kilpailuun voimavaroista. Tällöin vähemmän kilpailukykyiset ammattilaiset saavat vähemmän resursseja ja sen seurauksena residuaaliset asiakkaat huonompia palveluita. (Flynn 1999, 32.)

Aikuissosiaalityön käsitteen ja toiminnan selkiintymistä ja vakiintumista tukisi yksiselitteinen ja yhteisesti hyväksytty määrittely siitä, kenellä on oikeus tehdä sosiaalityötä. Tässä tutkimuksessa olen nojautunut Valtakunnallisen yliopistoverkon määritelmään, joka määrittelee sosiaalityön sosiaalityöntekijän alan yliopistokoulutuksen saaneen ammattihenkilön toiminnaksi (Sosnet 2011). Yhteiskunnallisesta poliittis-hallinnollisesta ilmapiiristä riippuu millainen määrittely kulloinkin hyväksytään toimintaa ohjaavaksi. Nykytilanteessa sääntelevän näkökulman mukainen lainsäädännöllinen ohjaus jättää määrittelyt avoimiksi, jolloin aikuissosiaalityön paikka ja tehtävät jäävät avoimiksi ja aikuissosiaalityön asema epämääräiseksi.

Jälkitraditionaalille yhteiskunnalle on ominaista, että professionaalisten toimijoiden toiminnan konteksteja kyseenalaistetaan ja korvataan vaihtoehtoisilla toimintatavoilla. (Eräsaari 1998, 64–65.) Tällainen vahva kontekstin muutos on ollut yhteiskunnassa vallitsevaksi muodostunut yksilön vastuuta ja taloudellisia tehokkuuden ja vaikuttavuuden arvoja korostava poliittis-ideologinen ilmapiiri, joka on aikuissosiaalityössä konkretisoitunut etenkin aktivointipolitiikan kautta. Aktivointipolitiikka toi työhallinnon aktivointitoimet sosiaalihuollon ja kunnan kenttään 2000-luvun alussa. Se on siirtänyt vastuuta pitkäaikaistyöttömistä kunnille ja siellä usein aikuissosiaalityölle. Käytännössä aktivointitoimet kohdistuvat hyvin epävakaassa työmarkkina-asemassa oleviin, usein myös työ- ja

toimintakyvyltään heikentyneisiin ja vähävaraisiin kansalaisiin. Viimeaikaiset kansalliset ja kansainväliset tutkimustulokset osoittavat kuitenkin, että aktivointi ei ole tehokas työllistämiskaivutuksiltaan. Aktivoinnin tuloksia on arvioitu työllisyyspoliittisten tavoitteiden näkökulmasta ja johtopäätökset ovat samansuuntaisia: työllisyysvaikutukset ovat vaatimattomia, varsinkin, kun tarkastellussa ovat siirtymät työttömyydestä avoimille työmarkkinoille. (Karjalainen 2011, 235, 241.)

Tämän rinnalla työttömyysturvan saamisen ehtojen kiristyminen on lisännyt henkilöitä, jotka ovat työttömyysetuuksien ulkopuolella kuntien toimentulotuen asiakkaina. Työttömyyden määrittelyn kiristyessä on paineita siihen, että työttömiksi määriteltyjen joukosta poistetaan sosiaalisesti ongelmaiset, ilman kuntouttavia toimenpiteitä työmarkkinoille kelpaavat henkilöt, jotka ennen olivat työ- ja elinkenohallinnon rekistereissä. Aktivointitoimien ja työttömyysetuuksien saamisen kiristymisen taustalla on 1990-luvun laman jälkeen korkeaksi jäänyt pitkäaikaistyöttömyys, jonka ratkaisemiseksi ei ole löydetty keinoja. Palvelujärjestelmä, hallinto ja koko yhteiskunta tuntuvat olevan voimattomia laajentuneen työttömyyden kysymyksen edessä. Tässä tilanteessa nämä asiakkaat jätetään viimesijaisen aikuissosiaalityön asiakkaiksi, jolloin yksittäiset sosiaalityöntekijät ovat vastatusten kaikkein vaikeimmin ratkaistavan työttömyyden kanssa. (Lahti 2007, 203–206.) Kun tähän yhdistää hankeraporteissa ilmenneet kuntien riittämättömät mielenterveys- ja päihdepalvelut, sosiaalityö on melko vaikeassa tilanteessa. Sosiaalityö ei voi ratkaista rakenteellisia ongelmia. Tällainen odotus on uhka sosiaalityölle julkisena palveluna, koska sitä ei voi täyttää. Jos sosiaalityöntekijät joutuvat jatkuvasti työssään vastatusten yhteiskunnallisten vaatimusten ja yksilöiden tarpeiden väliselle ratkaisemattomalle ristiriidalle, on vaara, että epäluottamus muodostuu sosiaalityön institutionalisoituneeksi osaksi. Tässä tilanteessa sosiaalityö ammattina ja julkisena sosiaalipalveluiden instituutiona on vaarassa menettää julkisen luottamuksen toimintaansa. (Kjørstad 2005, 395; Malmberg-Heimonen 2010, 103). Sosiaalityössä tapahtuvalla aktivointityöllä voidaan vaikuttaa positiivisesti asiakkaiden elämänhallintaan (Karjalainen 2011, 238), mutta sillä ei voida ratkaista työttömyyttä, joka on pitkälti yhteiskuntarakenteisiin liittyvä ongelma.

Jos kaikkien vaikeimmin työllistyvät kansalaiset siirtyvät yhä enenevässä määrin aikuissosiaalityön asiakkuuteen, tulee sosiaalityön tavoitteet työllisyystyössä määritellä uudelleen. Aikuissosiaalityön yhteiskunnallisena tehtäväksi ei voi olla vain työttömien työelämään palauttaminen tuottaviksi kansalaisiksi, vaan sosiaalisen osallisuuden turvaaminen silloinkin, kun työhön paluun mahdollisuuksia ei ole. Tämäkään tehtävä ei ole yksin aikuissosiaalityön vastuulla, vaan yhteiskunnan tulee turvata hoito- ja kuntoutuspalvelut, joilla sosiaalista toimintakykyä ja osallisuutta voidaan ylläpitää. Hankeraporttien mukaan aktivointipolitiikan keinottomuus on siirtynyt aikuissosiaalityön

kokemaksi keinottomuudeksi ja sen mukanaan tuomaksi voimattomuudeksi. Aikuissosiaalityön ei tulisi ottaa kantaakseen yhteiskuntapoliittisten linjausten seurauksia, vaan tuoda ne oman ammatillisen työnsä havaintojen pohjalta julkiseen keskusteluun ja palauttaa vastuu siten yhteiskuntapolitiikasta päättävälle taholle.

Aikuissosiaalityölle tärkeä kysymys on edelleen toimeentulotuen myöntämiskäytäntöihin liittyvä kehitys. Vaikka aikuissosiaalityö nähdään toimeentulotuesta erillisenä toimintana, toimeentulotuki liittyy edelleen suomalaisen sosiaalityön asiantuntemukseen ja käytännön työhön. (Karjalainen 2010, 198; Liukko 2009, 134.) Toimeentulotukikeskustelussakin on vahva yhteys 1990-luvun lamaan ja työttömyyden aiheuttamaan toimeentulotuen tarpeen kasvuun. Toimeentulotuki muuttui osaksi kansalaisten perusturvaa ensisijaisten sosiaaliturvaetuuksien täydentäjänä eikä perustunut enää ajatukseen, että sen saamiseen liittyy aina muita huono-osaisuuteen liittyviä tekijöitä, joissa tarvitaan sosiaalityötä. (Haapola & Mäntysaari 1997, 78–79.) Toimeentulotuen myöntämiseen on aina liittynyt yksilökohtaista tarveharkintaa rutiininomaisen etuuskäsittelyn lisäksi. Harkinnanvarainen avustaminen on kytkenyt taloudellisen avustamisen sosiaalityön ammatilliseen harkintaan, jonka tulee olla yksilöllistä, laaja-alaista ja eettistä arviointia asiakkaan tarpeista. (Rostila 1997, 31.) Hankeraporttien mukaan toimeentulotuki on aikuissosiaalityön keskeinen työtehtävä pienissä kunnissa, joissa se on yksin sosiaalityön vastuulla, mutta toimeentulotukeen liittyvät tehtävät dominoivat sosiaalityötä niissäkin kunnissa, joissa on toteutettu etuuskäsittelyä.

Siirtämällä toimeentulotuen käsittelyä muille ammattikunnille on haluttu suunnata sosiaalityöntekijöiden työtä asiakkaiden sosiaalisten ongelmien kanssa työskentelyyn, esimerkiksi kuntouttavaan sosiaalityöhön (Raunio 2011, 266–267). Kuntouttava sosiaalityö määritellään nykyisin aikuisväestön sosiaalityössä tavoiteltavaksi sosiaalityön perusorientaatioksi. Siihen liittyy suunnitelmallinen ja pitkäjänteinen sosiaalityö asiakkaiden toimintakyvyn ja sitä kautta työkyvyn vahvistamiseksi (Karjalainen 2010, 203–207). Ajatus työelämästä syrjäytyneiden liittämistä takaisin työhön on orientaation perusoletuksia (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 42), mutta lähestymistapa sisältää lisäksi tavoitteita omaehtoisen selviytymisen ja elämänhallinnan edellytysten tukemisessa vailla työllistymistavoitteita (Sosnet 2011). Painottuu kuntouttavan sosiaalityön ajatus työhön kuntouttamiseen tai asiakkaan muuhun voimavaraistamiseen elämässään, tosiasia on, että aikuissosiaalityön hankeraporttien mukaan asiakkaat eivät tunnista ja hae tällaista palvelua, vaan he odottavat ensisijassa apua taloudellisiin ongelmiinsa hakeutuessaan aikuissosiaalityöntekijöiden vastaanotolle. Myös Asta Niskala (2008, 100–117) toteaa tutkimuksessaan, että taloudellisen tuen tarve on pääsyy, miksi asiakkaat kertovat tarvitsevänsä sosiaalityötä. Usein asioinnin sosiaalityössä koetaan alkavan pakon

edessä. Taloudellisen tuen hakemiseen voidaan liittää asiakkaan kanssa yhteisessä työprosessissa sosiaalityön tilannearvio ja syvennetty suunnitelmallinen sosiaalityö, jos sosiaalityöntekijä arvioi taustalla olevan laajempaa sosiaalisen tuen tarvetta. Toimeentulotuki toimii porttina sosiaalityön palveluihin, jolloin toimiva yhteys sosiaalityön ja toimeentulotuen käsittelyn välillä on tarpeellinen asiakkaiden palveluiden turvaamiseksi. Tämä yhteys voidaan tuottaa kuitenkin sosiaalihuollon ammattirakennetta hyväksi käyttäen siten, että sosiaalityöntekijöiden työpanosta ei käytetä toimeentulotuen rutiininomaiseen käsittelyyn.

Professioiden saavuttama asema ja merkitys julkisessa hallinnossa muodostuvat ennen kaikkea niiden edustaman asiantuntemuksen kautta ja niiden yhteiskunnallinen valtuutus työtehtäviinsä perustuu yleensä virallisten säännösten antamaan toimivaltaan (Konttinen 1997, 53). Aikuissosiaalityössä tämän toimivallan tuntuu edelleen pitkälti tuovan toimeentulotuki, joka mielletään palvelujärjestelmässä ja asiakkaiden keskuudessa sosiaalityöntekijöiden työksi. Aikuissosiaalityön kiinnittymisen toimeentulotukeen voi nähdä kiinnittymisenä lainsäädännöllä vahvasti institutionalisoituneeseen toimintaan ja siten aikuissosiaalityön aseman suojaamisena tilanteessa, jossa työlle ei ole muuta vahvaa lainsäädännöllistä tarttumapintaa. Tilannetta voisi luonnehtia toiminnan hyväksyttävyyden ja resurssien varmistamisen institutionaalisen logiikan mukaiseksi toiminnaksi (Scott 2001, 59). Kiinnittymistä toimeentulotukeen ei voi katsoa pelkästään aikuissosiaalityön oman aseman varmistamiseksi, vaan myös asiakkaiden palveluiden saatavuuden turvaamiseksi. Köyhyyden ja huono-osaisuuden lisääntyessä toimeentulotuen asiakkailla on yhä useammin vaikeita ja pitkittyneitä sosiaalisia ongelmia, jotka jäisivät vaille käsittelyä ja vaikeutuisivat ilman toimeentulotukiyhteyttä.

Auttamiseen ja tukemiseen perustuvalle ”vanhanaikaiselle” huolenpitoon perustuvalle työlle (Juhila 2006, 176; 2008b, 65) on syntynyt yhteiskunnallisen eriarvoistumisen myötä uudelleen tarvetta. Uusliberalistiset yksilön vastuuta ja aktiivisuutta sekä talouden tehokkuutta korostavat yhteiskunnalliset suuntaukset eivät tuottaneetkaan ilman yhteiskunnan tukea pärjääviä kansalaisia, vaan lisäsivät eriarvoistumista ja köyhyyttä (Juhila 2008b, 49–52.) Siksi kuntouttavan ja aktivoivan sosiaalityön rinnalle tarvitaan yhä useammin tukea, jolla autetaan asiakkaita selviytymään arkielämän haasteista. Aktivointityö, paradoksaalisesti nimeensä nähden, nosti esiin väestönsä, joka ei hyödy kuntoutuksesta työmarkkinoille, vaan tarvitsee perusturvaa ja kokemuksia ansiotyöhön perustumattoman osallisuuden kautta nousevasta ihmisarvosta yhteiskunnassa. Myös toimeentulotukityössä esiin nousevat lisääntyvän köyhyyden ja huono-osaisuuden teemat kiinnittävät huomion huolenpitoon perustuvan sosiaalityön huollollisen orientaation tärkeyteen osana aikuisväestön sosiaalityötä. Aikuisten parissa

tehtävässä sosiaalityössä on uudelleen korostumassa sen historiallinen perustehtävä köyhyyden ja huono-osaisuuden seurausten lievittäjänä (Toikko 2005, 213).

Aikuissosiaalityön lainsäädännöllinen määrittely, aktivointipolitiikka ja toimeentulotukityön käytännöt ovat pääsääntöisesti ylhäältä alaspäin tuotettuja yhteiskunnallisia tai hallinnollisia aikuissosiaalityön muotoutumiseen vaikuttavia institutionaalisia tekijöitä. Ne painottavat sosiaalihuollollisen palvelujärjestelmän ehtoja sosiaalityön toteutuksessa. Sosiaalityö tarjoaa palveluita, joiden tavoitteena on auttaa asiakkaita heidän ongelmiaan ja helpottaa heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan. Sosiaalityö ylläpitää olemassa olevaa järjestelmää, jolloin sosiaalityön institutionaalinen tehtävä korostuu. (Payne 1996, 2.)

Aikuissosiaalityö toimintansa määrittäjänä

Aikuissosiaalityön sisältä nousevina kehittämissuuntina hankeraporteissa keskusteltiin sosiaalityön yhdenmukaisen työtapojen kehittämisen tarpeellisuudesta ja dokumentaatiosta sekä rakenteellisen sosiaalityön roolista aikuissosiaalityössä.

Lainsäädäntö on ilmeisen velvoittava sosiaalityön suunnitelmallisen työtteen ja siihen liittyvän dokumentaation suhteen. Siitä huolimatta hankeraporttien mukaan tämä toiminta-alue oli heikosti kehittynyt ja usein vasta hankkeet käynnistivät kehityksen. Sosiaalityöntekijät yhdistivät suunnitelmallisuuden aktivointiin, jossa suunnitelman tarve ei useinkaan lähde asiakkaasta, vaan järjestelmän tarpeesta ja siksi työtettä vierastettiin. Suunnitelmallisuuden vierastaminen liittyi myös aikuissosiaalityön toimintaorientaatioon. Kun työ supistui toimenpidekeskeiseksi toimeentulotukityöksi tai viranomaislähtöiseksi aktivoinniksi, ei suunnitelmallisen muutokseen tähtäävän työn ja dokumentaation merkitystä asiakastyön jäsentäjänä hahmotettu. Sosiaalityölle ominaisessa merkityksessä suunnitelmallinen työ on sitä, että siinä vahvistetaan asiakkaan osallisuutta, jolloin tavoitellaan yksilöiden kehittymistä, toimitaan muutosagentteina ongelmatilanteissa ja lisätään näin asiakkaiden hyvinvointia. (Raunio 2011, 63–65; Niemelä 2011, 13.) Tällöin sosiaalityö auttaa asiakkaita käyttämään heillä itsellään olevia mahdollisuuksia henkilökohtaiseen kasvuun, itsensä toteuttamiseen ja elämänhallintaan. Sosiaalityöntekijä auttaa asiakasta saamaan ymmärrystä yksilöllisistä voimavaroistaan ja niiden hyödyntämisestä ongelmien voittamisessa. (Payne 1996, 2.) Sosiaalityöntekijä ja asiakas työstävät yhdessä erilaisia ratkaisuja. Asiakasta lähestytään hänen omien määrittelyjensä kautta. Tällöin sosiaalityössä toteutuu asiakkaan voimaannuttaminen. (Juhila 2006, 103–113.) Näi-

den näkökulmien mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde on tasaveroinen kumppanuussuhde, eikä sosiaalityön hallinnollis-byrokraattinen toimenpidekeskeinen näkökulma ole korostuneesti esillä.

Suunnitelmallista työtettä tukeva yhtenäinen aikuissosiaalityön dokumentaatio tuo sosiaalityön tiedon näkyväksi asiakkaalle ja työntekijälle, säilyttää tietoa, kuvaa palveluprosessia, turvaa asiakastyön jatkuvuutta ja tuottaa tietoja hallinnon ja suunnittelun tarpeisiin (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 457). Suunnitelmallinen työ ja yhtenäinen dokumentaatio parantaisivat asiakkaiden saaman palvelun laatua ja läpinäkyvyyttä, selkiinnyttäisivät aikuissosiaalityön työprosesseja ja vahvistaisivat lakisääteisinä tehtävinä aikuissosiaalityön institutionaalista tehtävää. Vaikka kuntien tietojärjestelmät asettavat rajoituksia sosiaalityön tiedon dokumentoinnille, on suunnitelmallisuuden ja dokumentaation kehittäminen aikuissosiaalityöstä itsestään lähtevää kehittämistoimintaa, joka voi tuottaa sosiaalityön omat lähtökohdat huomioon ottavaa muutosta työhön. Yhteisesti luotu tiedon tuottamisen malli on prosessi, joka tuottaa yhteisestä näkemystä aikuissosiaalityöstä ja rakentaa ja vahvistaa aikuissosiaalityön toimintaa. Sillä on myös yhteiskunnallinen ulottuvuutensa. Jos aikuissosiaalityö jättäytyy sivuun teknologisesta kehityksestä, vaarana on, että murroksessa olevan yhteiskunnan sosiaalisista ongelmista ei muodostu käytännön toiminnassa käyttökelpoista tietoa. (Kuusisto-Niemi & Lehmuskoski 2011, 47.)

Yhteisen tiedon tuotannon ja dokumentaation onnistumiseksi aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön termistö ja ammatillisten käytäntöjen kokonaisuus vaatisivat täsmentämistä. Tilannetta voi tältä osin selkiinnyttää osana kansallista sosiaali- ja terveydenhuollon tietojärjestelmien kehittämistyötä luotu asiakaskohtaisen sosiaalityön luokitus, joka nimeää ja ryhmittelee ammatillista sosiaalityötä sekä sosiaalityöntekijän asiakaskohtaisen toiminnan että sosiaalityön kohteen mukaan. Luokituksen tarkoituksena on tarjota sosiaalityön toimijoille yhteinen kieli asiakaskohtaisen työn kuvaamiseen. Luokitus mahdollistaa myös yhtenäisen sähköisen dokumentaation ja tiedontuotannon. Luokitusta on myös vierastettu, koska sosiaalityön käsitteet ja termistö ovat Suomessa vakiintumattomia. Lisäksi sosiaalityössä korostuu yksilöllisyys ja muutos, jolloin yleistävään ja kvantifioivaan tiedonmuodotukseen on suhtauduttu varauksellisesti. (Kärki 2007, 13–14.) Aikuissosiaalityön yhteinen sanoittaminen on kuitenkin tärkeää, paitsi sosiaalityön itseymmärryksen lisäämiseksi, myös sen tehtäväkuvan kirkastamiseksi yhteiskunnallisena toimijana. Tämä edellyttää kielenkäytön yhtenäistämistä, eli yhteistä sopimusta siitä, mitä sanoilla tarkoitetaan ja millä sanoilla asioita kuvataan, yhteistä käsitystä siitä, millainen suhde asioilla on keskenään ja yhtenäistä näkemystä siitä, mitkä tiedot ovat merkityksellisiä toiminnan kannalta. (Kuusisto-Niemi & Lehmuskoski 2010, 71–72.)

Aikuissosiaalityön tiedon tuotanto liittyy keskeisesti rakenteelliseen sosiaalityöhön. Rakenteellinen sosiaalityö yhteiskunnallisena vaikuttamistyönä nähdään laajasti aikuissosiaalityön tehtävänä (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 43; Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 31; Juhila 2008b, 75; Laitinen & Kemppainen 2010, 141; Mutka 1998, 128.) Vaikuttamistyössä aikuissosiaalityö toimii yhteiskuntakriittisesti ja nostaa yleiseen keskusteluun yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksia (Payne 2005, 17–18). Tämä lähestymistapa luo ristiriitoja aikuissosiaalityön toimintaympäristön kanssa. Yhteiskunnan palveluksessa olevan työntekijän ei odoteta suuntautuvan yhteiskunnan muuttamiseen, vaan pitävän yllä yhteiskunnallisia arvoja ja tukevan sitä kautta yhteiskunnallisten instituutioiden säilymistä (Raunio 2011, 193). Toisaalta sosiaalityön eettiset lähtökohdat edellyttävät, että sosiaalityö kerryttää asiakastyöstä tietoa, joka on yleistettävissä yksittäisistä havainnoista laajemmiksi kehityssuunniksi ja tuotavissa esiin hallintoon, päättäjille ja julkisuuteen (Arki arvot... 2005, 25). Yhteiskuntapoliittiset eriarvoistumista tuottavat toimintatavat voidaan nähdä institutionaalisina mekanismeina, jotka työntävät aikuissosiaalityötä rakenteellisen sosiaalityön suuntaan. Jos sosiaalityö ei osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun ja tuo esiin työssä esiin nousevia yhteiskuntapoliittisten linjausten seurauksia kansalaisille, se hyväksyy ja on osallinen näissä prosesseissa. Kuten Synnöve Karvinen-Niinikoski (2010, 253) toteaa, jos ei tunnisteta ja kyseenalaisteta sosiaalityön ja asiakkaan suhteen ja sen puitteina olevien institutionaalisten reunaehtojen ja valtasuhteiden merkitystä, on vaarana, että sosiaalityö toimii hyvää tarkoittaen, mutta omien tavoitteidensa vastaisesti.

Rakenteisiin vaikuttavaa työtä ei voi tehdä, ellei aikuissosiaalityössä kyetä tuottamaan ja analysoimaan asiakastyössä kertynyttä tietoa. Professionaalisten toimijoiden asema yhteiskunnassa ja hallinnossa perustuu kykyyn tuottaa luotettavaa erikoistunutta tietoa päätöksenteon pohjaksi (Helander 1998, 60). Sosiaalityössä on ymmärrettävä yhteiskunnalliset tekijät, jotka osaltaan vaikuttavat asiakkaan ja sosiaalityöntekijän toimintamahdollisuuksiin ja osattava analysoida erilaisia sosiaalisia vaikutuksia ja raportoida niistä niin luotettavasti, että sosiaalityö on uskottava toimija yhteiskunnallisessa keskustelussa. Luotettavuus edellyttää käytännön toiminnan ja tutkimustiedon vuoropuhelua, jolloin voidaan tuottaa yleistettävää tosiasiatietoa. Aikuissosiaalityö voi tiedon tuotannollaan toimia yhteiskuntarakenteisiin vaikuttavana institutionaalisena voimana.

Hankeraporttien mukaan aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät kokivat, että he eivät voi tehdä ammatillisen osaamisensa ja sosiaalityön eettisten lähtökotien mukaista työtä kiireen ja riittämättömien resurssien vuoksi. Toisaalta ilmeni kuitenkin, että työntekijät voivat vaikuttaa työnsä sisältöön ja

laatuun. Samantyyppiseen lopputulokseen päätyi Asta Niskala (2008, 162) lappilaisten sosiaalityöntekijöiden työtä tutkiessaan. Sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus vaikuttaa työtapaansa ja asiakas kohtaamiseen käytettävään työaikaan. Haaste työkäytäntöjen muuttamisesta asettuu näin myös aikuissosiaalityölle itselleen.

Merkityksenanto yhteiskunnallisille toiminnoille, kuten aikuissosiaalityölle, on institutionaalinen prosessi. Merkitykset eivät ilmesty ”jostain ulkoa”, vaan ne ovat sosiaalisesti konstruoituneita ja siten ne ottavat osaa itse institutionaalisen toiminnan muotoutumiseen sosiaalisina konstruktiona. Merkitysten anto on riippuvaisista tulkinnoista, ymmärtämisestä ja yhteisesti jaetuista uskomuksista, joita tuotetaan ja prosessoidaan sosiaalisessa toiminnassa ja etenkin institutionaalisten toimijoiden aikaansaannoksissa, jotka kytkeytyvät valtasuhteisiin ja poliittiseen päätöksentekoon. (Zilbert 2008, 163.)

Aikuissosiaalityö on itse osa institutionaalista toimintaa, missä se ja muut toimijat yhdessä muodostavat näkemystä aikuissosiaalityön tehtävistä. Ulkoinen todellisuus määrittää omalta osaltaan aikuissosiaalityön toimintaa. Lainsäädäntö ja hallinnollinen toiminta luovat aikuissosiaalityölle yhteiskunnallisen perustehtävän. Julkinen valta odottaa, että sosiaalityö hoitaa huono-osaisuuteen, köyhyyteen ja syrjäytymiseen liittyviä tehtäviä, joiden hoitamisessa valtio luottaa ammattikunnan omaan asiantuntemukseen (Raunio 2011a, 40), joten aikuissosiaalityöllä on mahdollisuus määrittää omat työtapansa yhteiskunnalliseen tehtävään vastaamiseksi. Hallinnolliset resurssikysymykset rajaavat osaltaan aikuissosiaalityötä. Mutta myös niihin on mahdollista vaikuttaa. Nykyisessä tilanteessa, missä managerialismi uuden julkisjohtamisen muodossa uhkaa syrjäyttää ammatillisen tiedon, sosiaalityö voisi liittoutua sen kanssa. Sosiaalityöntekijät voisivat kehittää ammattilaisina managerialistista osaamistaan, jolloin on mahdollista, että managerialismi ammattilaisten kontrolloijana ei vahvistu, vaan siihen yhdistyy myös ammattilaisten osaamista. Tällöin managerialistiset tavoitteet eivät yksipuolisesti vaikuta ammatillisiin toimintoihin, vaan ammatilliset toimijat käyttävät managerialismia omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. (Exworthy & Halford 1999, 12–15.)

Aikuissosiaalityön oma rooli on keskeinen aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän määrittelyssä. Sosiaalityöntekijät ovat itse keskeisessä roolissa luomassa aikuissosiaalityölle yhteiskunnallista merkitystä. Työntekijöiltä puuttuu tällä hetkellä yhteinen näkemys aikuissosiaalityöstä. Sen muodostaminen edellyttää ammattikunnan omaa keskustelua ja yhteistä merkityksenantoa toiminnalle. Se edellyttää myös vallitsevan ammattikäytännön kriittistä arviointia. Mitä yhtenäisempi näkemys aikuissosiaalityöntekijöillä on itsellään ammatillisesta toiminnastaan, sitä vahvemaksi ai-

kuissosiaalityö toimintana muodostuu ja sitä vahvemmin sillä on mahdollisuuksia vaikuttaa myös ulkoisiin olosuhteisiinsa ja muiden näkemykseen aikuissosiaalityön roolista yhteiskunnassa.

Aikuissosiaalityö näyttäytyy toimintana, johon vaikuttaa samanaikaisesti monenlaisia keskenään ristiriitaisia paineita. Yhteiskunnalliset poliittis-ideologiset kehityssuunnat suuntaavat aikuissosiaalityötä suuntaan, jotka eivät ole logiikoiltaan sosiaalityön arvomaailman mukaisia ja tuottavat siksi ristiriitoja ammatillisiin käytäntöihin. Lainsäädäntö ei selkeästi määrittele aikuissosiaalityön asemaa ja tehtäviä, mutta toisaalta lainsäädäntö ei ole esteenä ammatillisen toiminnan kehittämiseksi, vaan pikemminkin tarjoaa kehittämissuuntia sosiaalihuollon ammattirakenteeseen ja suunnitelmallisuuteen velvoittavan lainsäädännön kautta. Kansalaisten lisääntynyt eriarvoisuus, köyhyys ja yksilöiden vastuulle jätetyt yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat suorastaan vaativat sosiaalityöntekijöitä vaikuttamaan yhteiskunnallisiin epäoikeudenmukaisuuksiin. Aikuissosiaalityö tuntuu kuitenkin jumiintuneen toimeentulotukityöhön ja työntekijöille vastentahtoiseen asiakkaiden aktivointiin. Työn muiden ulottuvuuksien ja menetelmien määrittely on jäänyt ohueksi. Työntekijät kokevat tekevänsä työtä, joka ei vastaa ammattitaitoa ja koulutusta ja jota ei arvosteta eikä siksi johdeta ja resursoida asianmukaisesti. Työntekijät näkevät syyt epätyytyväisiin työolosuhteisiin sosiaalityön ulkopuolella. Hallinnolliset reunaehdot rajaavat sosiaalityön toimintamahdollisuuksia, mutta aikuissosiaalityön muutosta estää myös se, että sosiaalityöntekijöiden näkökulma omasta roolistaan toimintansa määrittäjänä ei ole vahva. Käytännön mahdollisuuksia toiminnan uudelleen määrittämiseksi on, mutta yhteinen näkemys ja toiminta yhteisen toimintaorientaation luomiseksi puuttuvat. Jos aikuissosiaalityön ammatikunta ei itse määritä tehtävänsä ja työtapojaan, se jää tilanteeseen, missä erilaiset ulkoiset institutionaaliset mekanismit suuntaavat toimintaa omien logiikkojensa mukaan, jotka eivät välttämättä ota huomioon sosiaalityön ammatillisia ja eettisiä lähtökohtia.

9 Pohdintoja tutkimustuloksista ja tutkimuksen toteuttamisesta

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, minkälaista toimintaa aikuissosiaalityö on ja miten yhteiskunnalliset tekijät vaikuttavat toiminnan muotoutumiseen. Tutkimuksen tuloksena voi sanoa, että hankeraporttien kuvaama aikuissosiaalityö eri puolilla Suomea ja erikokoisissa kunnissa sisältää samantyyppisiä rakenteita ja elementtejä, vaikka toimintatavat vaihtelevat. Aikuissosiaalityölle on olemassa ideaali määritelmä ja määritellyt ammatilliset työtavat. Aikuissosiaalityö ei kuitenkaan toteudu käytännön työssä näiden määritelmien mukaisena. Sosiaalityöntekijöiden työpanos näyttää hankeraporttien mukaan kuluvan suurelta osin aktiivisen sosiaalipolitiikan mukanaan tuomiin työllisyyden hoidon tehtäviin tai sosiaalityöntekijöiden osaamistasoon nähden vaatimattomiin tehtäviin toimeentulotuen parissa.

Tutkimuksen mukaan aikuissosiaalityöhön vaikuttavat institutionaaliset mekanismit vaikuttavat ja suuntaavat aikuissosiaalityön toimintaa haasteellisella tavalla. Ensiksikin säädökset ja ohjeistukset jättävät aikuissosiaalityön tehtävät ja toimivaltuudet avoimiksi. Tästä syytä toiminnan käsitteellinen ja käytännön määrittely on puutteellista ja sekavaa ja toimintaan osallistuvien työntekijöiden tehtäväkuvat vaihtelevia. Toiseksi aikuissosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä on määrittelemätön ja siksi aikuissosiaalityö joutuu, omista ammatillisista ja eettisistä lähtökohdistaan ja tehtävänmäärittelyistään poiketen, vastuuseen lainsäädännöllä priorisoiduista tehtävistä, kuten toimeentulotuesta, yhteiskunnallisesta kontrollista sekä kansalaisten viimesijaisista palveluista. Kun peruspalveluissa ja sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa on puutteita tai kansalaisten ongelmat johtuvat yhteiskuntarakenteista, tuntuu vastuu toimimattomasta yhteiskuntapolitiikasta siirtyvän yksin aikuissosiaalityön kannettavaksi. Kolmanneksi aikuissosiaalityön oma toiminta yhteiskunnallisen ja ammatillisen tehtävänsä määrittelyssä on jäänyt puutteelliseksi.

Nykyinen yhteiskunnallinen tilanne tarjoaa aikuissosiaalityölle kehittymisen mahdollisuuksia, mutta myös vaihtoehtoisen näkymän yhä suppeampaan ja toimenpidekeskeisempään työmalliin. Aikuissosiaalityön oma toiminta tehtävänsä määrittelyssä on keskeinen kehityksen suuntaaja. Ilman ammattikunnan yhtenäistä näkemystä työn peruslähtökohdista ja toimintatavoista aikuissosiaalityö ei vahvistu ammatillisena ja yhteiskunnallisena toimijana. Tutkimus toi esiin myös muutoksen mahdollisuuksia osoittamalla, että institutionaaliset mekanismit ohjaavat toimintaa, mutta niitä analysoimalla löytyy myös toimintaa vahvistavia mekanismeja. Niihin tarttumalla aikuissosiaalityössä voidaan ottaa aktiivisen toimijan rooli oman työn yhteiskunnallisen tehtävän määrittelyyn. Aikuissosiaalityön ammatillisia ja eettisiä lähtökohtia kunnioittavia työmuotoja olisivat asiakaslähtöinen

suunnitelmallinen ja kuntouttava sosiaalityö dokumentaatioineen, köyhyyden ja huono-osaisuuden seurausten lievittäminen huollollisen työn keinoin ja asiakastyöstä syntyvään systemaattiseen tiedontuotantoon perustuva rakenteellinen sosiaalityö. Tiedontuotanto yhteiskunnallisen toiminnan seurauksista siirtäisi vastuun toimimattomista palveluista ja yhteiskuntapolitiikan kansalaisille tuottamista ongelmista takaisin yhteiskunnan palveluista päättävälle tahoille. Samalla se nostaisi aikuisosiaalityön perustehtävän mukaisesti kaikkein heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten elinolot yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Hankeraporttien tekstit kuvaavat aikuissosiaalityötä hankkeiden aloitus- ja toteutusvaiheessa, joten tutkimusmateriaalissa korostuvat aikuissosiaalityön kuvaukset ennen kuin hankkeiden kehittämistyö vaikutti toimintaan. Hankkeet toteutettiin yhdessä hankekuntien työntekijöiden kanssa ja niiden tavoitteena oli luoda yhteistä näkemystä aikuissosiaalityöstä. Hankkeiden aikana mallinnettiin yhdessä työntekijöiden kanssa keskustellen sosiaalityön prosesseja, työtä kuvaavia termejä ja dokumentaatiota sekä ammattirakenteen mukaisia tehtäväkuvia. Aikuissosiaalityön käsitettä kirkastettiin ja työntekijät kokivat hankkeiden tuoman uuden tutkimustiedon voimaannuttavana. Raportteihin sisältyvät arvioinnit hankkeiden tuloksista kertoivat kehittämistyön onnistumisesta. Hankkeet loivat työlle uusia rakenteita ja sanallistivat työtä sekä yhdenmukaistivat dokumentaatiota. Yhteisen keskustelun koettiin vahvistaneen aikuissosiaalityön ammatillisuutta ja identiteettiä sekä työn merkityksellisyyden kokemuksia. Luottamus omaan osaamiseen kasvoi. Hankkeet toimivat alueellisesti yli kuntarajojen, jolloin toimivien käytäntöjen ja yhteisten toimintaprosessien laajeneminen mahdollistui. Hankkeet olivat itsessään vahva institutionaalinen samankaltaistumista aikaansaava mekanismi. Toivottavasti hankkeiden alkuun saattama keskustelu ja toimintojen kehittäminen jatkuvat edelleen vahvoina hankekunnissa ja nostavat aikuissosiaalityöstä käytävää keskustelua valtakunnalliseksi.

Tutkimuksen analyysia ohjasi uusinstitutionaalinen organisaatioteoria. Analyysivälineenä se toimi hyvin, vaikka tutkimusta aloittaessani pohdin sosiaalityölle vieraan teorian toimivuutta. Halusin tutkia aikuissosiaalityötä osana yhteiskunnallista palveluntuotantoa, jolloin yleinen organisaatioteoreettinen näkökulma tuntui hyvältä lähestymistavalta. Uusinstitutionaaliseen organisaatioteoriaan miellyin sen moninäkökulmaisuuksensa vuoksi. Tarkastelunäkökulma oli antoisa siinä mielessä, että se antoi mahdollisuuden nostaa esiin aikuissosiaalityön toimintaa muokkaavia tekijöitä ja niiden vuorovaikutuksen mekanismeja työntekijöiden toiminnan mikrotasolta yhteiskunnan makrotasolle. Toisaalta uusinstitutionaalisen organisaatioteorian laajaa näkökulmaa voi pitää tutkimuksellisen lähestymistavan heikkoutena. Tutkimusaineistoa tuli tarkastella kolmen erityyppiseen teoreettiseen

ajatteluun perustuvan analyysin kautta, mikä teki tutkimuksen toteuttamisesta työlään ja mahdollisti eri näkökulmien suhteellisen suppean käsittelyn. Kun tutkimusaineistona olivat kirjoitetut hankereportit, joissa määriteltiin aikuissosiaalityön yhteiskunnallista ja ammatillista tehtävää, tuotti analyysi helpoiten tietoa lainsäädännön ja ohjeistusten vaikutuksista toimintaan. Normatiivisten ja etenkin osin tiedostamattoman käyttäytymisen kautta muodostuvien kulttuuristen tekijöiden esiin saaminen oli haasteellisempaa. Abduktiivinen sisällönanalyysi teorian ja tutkimusmateriaalin vuoropuhelun avulla toimi kuitenkin hyvin ja tuotti tietoa kaikista kolmesta näkökulmasta. Koin teorian vahvan roolin tutkimusaineiston tulkinnassa myös tutkimustulosten luotettavuutta tukevana tekijänä. Tutkimustulosten yleistettävyyttä pyrin parantamaan vertaamalla johtopäätöksiä aikaisempaan tutkimukseen. Tutkimusraportin tuottamaa kuvaa aikuissosiaalityöstä ei sinällään voi yleistää kaikissa suomalaisissa kunnissa toteutuvaksi toimintamalliksi, mutta tutkimuksen tuottamat johtopäätökset ja kehittämishaasteet voi nähdä aikuissosiaalityölle yhteisinä teemoina.

Aikuissosiaalityö on yhteiskunnallisessa kontekstissaan jatkuvien muutospainoiden kohteena. Sosiaalityössä tulee kyetä arvioimaan erilaisten muutostekijöiden vaikutuksia omaan työhön ja asiakkaiden ja kansalaisten elämään. Olen tässä tutkimuksessa osaltani vastannut haasteeseen ja halunnut osallistua aikuissosiaalityön toiminnan teoreettiseen ja käytännölliseen määrittelyyn ja sitä kautta toiminnan yhteiskunnallisen tehtävän kirkastamiseen. Toiminnan kehittäminen edellyttää analyttistä jäsentämistä teorian ja käytännön vuoropuhelun keinoin. Toivon, että oma työni edesauttaa tätä kehitystä. Asiakkaiden näkökulma jäi omassa tutkimuksessani viitteelliseksi. Asiakasnäkökulman esiin nostaminen olisi tärkeää aikuissosiaalityön jatkotutkimuksissa. Aikuissosiaalityössä on ennen kaikkea kysymys asiakkaiden palvelusta, jolloin toiminnan kehittämisen tulisi perustua palvelun käyttäjien tarpeisiin.

Aikuissosiaalityön muutospainot jatkuvat. Uusia näkökulmia avaa valmisteilla oleva sosiaalihuollon lainsäädännön uudistus, jossa otettaneen kantaa myös aikuissosiaalityön yhteiskunnalliseen tehtävään. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportin (2010, 55) mukaan aikuissosiaalityötä on kehitettävä ja sen roolia elämänhallinnan edistäjänä ja työllistymisen ja kouluttautumisen tukena on vahvistettava. Sosiaalityön mahdollisuuksia on hyödynnettävä laajemmin niin yksilö- ja perhetyössä kuin yhteisöjen ja koko yhteiskunnankin tasolla. Erityisesti nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyys edellyttävät joustavaa ja monialaista yhteistyötä, jossa sosiaalihuollon rooli nähdään tärkeänä. Väilyömarkkinoiden ja työllistymistä tukevien toimenpiteiden osalta huomiota on kiinnitettävä asiakkaiden erilaisuuteen ja työllistymisongelmien taustalla vaikuttaviin erilaisiin syihin. Väliraportti kiinnittää aikuissosiaalityötä edelleen olennaisesti työllistämistyöhön, jonka tieltä

huollollinen elämän perustarpeita ylläpitävä näkökulma väistyy. Myös työelämän ulkopuolella olevien kansalaisten tulisi voida kokea täysivaltaista yhteiskunnan osallisuutta, mihin toivoisi kiinnitetävän huomiota julkisessa keskustelussa. Keskustelun sosiaalihuollon ammattirakenteesta soisi edelleen jatkuvan. Nykyisessä tilanteessa tehtäväkenteiden määrittely on jäänyt pitkälti paikalliselle tasolle kuntien tehtäväksi, mikä ei tuota vahvaa ja yhtenäistä näkemystä aikuisten palveluiden eri ammattikuntien asemasta ja tehtävistä. Nähtäväksi jää, vastaako uusi lainsäädäntö näihin haasteisiin.

Lähteet

- Adams, Robert (2002) *Social Work Process*. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (edit.) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 249-266.
- Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.) (2002) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave
- Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.) (2009) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. Third edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Ahokas, Marja & Passini, Stefano & Pirttilä-Backman, Anna-Maija (2005) *Muuttuuko vai eriytykö käsitys vastuusta?* Teoksessa Maija Pirttilä-Backman, Marja Ahokas, Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja (toim.) *Arvot, moraali ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Helsinki: Gaudeamus, 115-144.
- Ala-Nikkola, Merja & Valokivi, Heli (1997) *Yksilökohtainen palveluohjaus käytäntönä*. Loppuraportti sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää ja yksilökohtaista palveluohjausta (case management) koskeneesta tutkimuksesta Hämeenkyrössä ja Tampereella. Helsinki: Stakes raportteja 215.
- Alasuutari, Pertti (2001) *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Alavaikko, Mika (2006) *Valtakunnallisen sosiaalipolitiikan loppu – keskitetystä ohjauksesta alueellisiin kehittämishankkeisiin*. Teoksessa Kati Rantala, Kati & Pekka Sulkunen (toim.) (2006) *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Allardt, Erik (1983) *Sosiologia I*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1983.
- Andersson, Marja (2004) *Yhdistävä ja erottava kulttuuri*. Teoksessa Ismo Kantola, Keijo Koskinen, & Pekka Räsänen (toim.) *Sosiologisia karttalehtiä*. Tampere: Vastapaino, 181-200.
- Arajärvi, Pentti (2002). *Toimeentuloturvan oikeellisuus*. Toimeentuloturvaa koskevan lainsäädännön suhde perustuslakiin, erityisesti perusoikeuksiin, ihmisoikeuksiin ja yhteisöoikeuteen. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Arki, arvot, elämä ja etiikka (2005) *Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.
- Banks, Sarah (2006) *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke: Plagrave MacMillan.
- Berger, Peter L & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma*. Suom. ja toim. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Boles, Terry L.: (1999) *Themes and Variations in Shared Cognition in Organizations*. Teoksessa Leigh L. Thompson, John M. Levine & David M. Messick *Shared Cognition in Organizations. The Management of Knowledge*. London: Lawrence Erlbaum Associates, 327-348.

Boxenbaum, Eva & Jonsson, Stefan (2008) Isomorphism, Diffusion and Decoupling. Teoksessa Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby & Kerstin Sahlin (edit.) *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage, 78-98.

Cavén, Outi (1999) Sujutusta ja pyöritystä: tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Tampere: Tampereen yliopisto.

DiMaggio, Paul J. & Powell, Walter W (1991) The Iron Cage Revised: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. Teoksessa Walter W. Powell, Paul J. DiMaggio, (edit.) *The Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 63-82.

Eräsaari, Leena (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.

Eräsaari, Risto (1987) Mistä asiantuntijuus on kotoisin? Teoksessa Juri Mykkänen & Ilpo Koskinen (toim.) *Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino, 62 -73.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari (2010) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 179-203.

Europaeus, Maarit & Koivisto, Outi (2009) Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishankkeen AKSELI:n loppuraportti. Osa I. 06/2007 – 10/2009. Tampere: Pikassos.
http://pikassos.fi/images/stories/hankkeet/aik_sos_hankkeet/asostyonkehitt_hankekuvaus_valmis.pdf. Viitattu 10.6.2010.

Europaeus, Maarit & Koivisto, Outi (2009) Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishankkeen AKSELI:n loppuraportti. Osa II. 06/2007 – 10/2009. Tampere: Pikassos.
http://pikassos.fi/images/stories/hankkeet/aik_sos_hankkeet/helmi_akseliloppuraportti.pdf. Viitattu 10.6.2010.

Exworthy, Mark & Halford, Susan (1999) Professional and Managers in a Changing Public Sector: Conflict, Compromise and Collaboration. Teoksessa Mark Exworthy & Susan Halford (edit.) *Professionals and the New Managerialism in the Public Sector*. Buckingham: Open University Press, 1-17.

Flynn, Rob (1999) Managerialism, Professionalism and Quasi-Markets. Teoksessa Mark Exworthy & Susan Halford (edit.) *Professionals and the New Managerialism in the Public Sector*. Buckingham: Open University Press, 18-36.

Greenwood, Royston & Christine Oliver & Sahlin, Kerstin & Suddaby, Roy (2008) Introduction. Teoksessa Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby, & Kerstin Sahlin (edit.) *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage, 1-46.

Gruenfeld, Deborah H. & Fan, Elliot T. (1999) What Newcomers See and What Oldtimers Say: Discontinuities in Knowledge Exchange. Teoksessa Leigh L. Thompson, John M. Levine & David M. Messick Shared Cognition in Organizations. The Management of Knowledge. London: Lawrence Erlbaum Associates, 245-265.

Haapola, Ilkka & Mäntysaari, Mikko (1997) Yhdessä vai erikseen? Toimeentulotuen ja sosiaalityön vaikea liitto. Teoksessa Toimeentulotukikokeilu 1995 – 1996 loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 1997: 5, 78-97.

Haapola, Ilkka & Kauppinen Timo M. (2007) Tukea talouslaman jälkeen - toimeentulotuen saannin kesto 2000-luvun alussa yhdessätoista kaupungissa. Lahti: Päijät- Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso.

Hacking, Ian (2009) Suom. Inkeri Koskinen. Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Vastapaino: Tallinna.

Harisalo, Risto (2008) Organisaatioteoriat, Tampere: Tampere University Press.

Harisalo, Risto & Aarrevaara Timo & Stenvall Jari & Virtanen, Petri (2007) Julkinen toiminta – julkinen politiikka. Tampere: Tampere University Press.

Heiskala, Risto (2003) Instituutiot, sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan rakenteellinen muutos. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 15-28.

Helander, Voitto (1998) Julkisvalta ja professiot. Teoksessa Juri Mykkänen & Ilpo Koskinen (toim.) Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 48-64.

Helne, Tuula (2003) Sosiaalipolitiikka ja kestävä kehitys. Teoksessa Tuula Helne, Raija Julkunen, Jouko Kajanoja, Sini Laitinen-Kuikka, Tiina Silvasti & Jussi Simpura (2003) (toim.) Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY, 41-65.

Hetemäki, Martti (2011) Köyhyys, työttömyys, tuottavuus ja kestävyys. Kansantaloudellinen vuosikirja 107(1), 30 - 49.

Horsma Teija & Jauhiainen, Elina (2004) Sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämisprojekti. Loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2004:10.

Hugman, Richard & Smith David (1997) Ethical Issues in Social Work: An Overview. Teoksessa Richard Hugman & David Smith (edit.) (1997) Ethical Issues in Social Work. London: Routledge, 1-15.

Hämäläinen, Juha (1993) Sosiaalietiikka- ja oppi tutkimuslana. Teoksessa Juha Hämäläinen & Pauli Niemelä (toim.) Sosiaalialan etiikka. Helsinki: WSOY, 38-119.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (2007) Tarve harkinnassa. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä (toim.) Pääsy kielletty. Helsinki: Stakes, 157-191.

- Härkönen, Juho (2004) Hyvinvointivaltio yhteiskunnallisena instituutiona. Teoksessa Ismo Kantola, Keijo Koskinen & Pekka Räsänen (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Tampere: Vastapaino, 159-176.
- Ife, Jim (2004) Human Rights and Social Work. Cambridge: Cambridge University Press.
- IFSW (2000). International Federation of Social Workers. Ethics in Social Work. Statement of Principles. <http://www.ifsw.org/en/p38000324.html>. Viitattu 18.3.2011.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri (1995) Moniammatillinen projektitoiminta. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008a). Aikuisten kanssa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14-45.
- Juhila, Kirsi (2008b). Aikuisten kanssa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Arja Jokinen, Arja & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 48-81.
- Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola, & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 47-66.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008a) Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 7-11.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008b) Jännitteitä ja suuntaviivoja aikuisten sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 282-289.
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö kontrollina ja tukena aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 110-144.
- Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Juujärvi, Soile & Myyry, Liisa (2005) Ammatillisen moraalijattelun kehys: oikeudenmukaisuudesta huolenpitoon? Teoksessa Maija Pirttilä-Backman, Marja Ahokas, Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja (toim.) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus, 70-94.
- Jämsén, Arja (2006) Kehittäminen osaksi sosiaalityön arkea. Sosiaalityön kehittäminen Pohjois-Karjalassa – arvioiva raportti. Sosiaalityön kehittämishanke Itä-Suomessa. Joensuu: Itä-Suomen sosiaalialan kehittämiskeskus ISO.
- Kaasalainen, Marja (1994) Projektien mahdollisuudet toiminnan kehittäjinä ja muuttajina. Teoksessa Tuija Lindqvist & Marketta Rajavaara (toim.) Kehittämistyö itseanalyysiin. Helsinki: Helsingin

- yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 8/1994. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 147, 57- 69.
- Kananoja, Aulikki (1997) *Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti*. Helsinki: Stakes Raportteja 211. Sosiaali- ja terveysministeriö työryhmämuistioita 8.
- Kananoja, Aulikki (2007) *Sosiaalityön asiakastyö, menetelmät ja orientaatio*. Teoksessa Raimo Raitasalo (toim.) *Elämänhallintaa etsimässä*. Helsinki: Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia, 35-48.
- Kananoja, Aulikki (2010) *Asiakastyön yleiset lähtökohdat*. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 119-135.
- Kananoja, Aulikki & Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri (2008) *Kunnallinen sosiaalipolitiikka: osallisuutta ja yhteistä vastuuta*. Jyväskylä: PS-kustannus
- Karisto, Antti (1997) *Mitä kokeilun seurannasta jäi käteen? Sosiaalityön muutosnäkyistä toimeentulotukikokeilun valossa*. Teoksessa *Toimeentulotukikokeilu 1995 – 1996 loppuraportti*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1997: 5, 196-207.
- Karjalainen, Jouko (2004) *Toimeentulotuen myöntämiskäytännöt ja tilannekohtainen päätöksenteko*. Teoksessa Heikki Hiilamo, Jouko Karjalainen, Mikko Kautto & Antti Parpo *Tavoitteena kannustavampi toimeentulotuki. Tutkimus toimeentulotuen lakimuutoksista*. Helsinki: Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimuslaitos, tutkimuksia 139, 127-47.
- Karjalainen, Jouko & Sarvimäki, Pirjo (2005) *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 13.
- Karjalainen, Pekka (2010) *Aikuissosiaalityö*. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 195-196.
- Karjalainen, Vappu (2011) *Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä*. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 227-248.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Salonen, Jari & Meltti, Tero & Yliruka, Laura & Tapola-Haapola, Maria & Björkheim, Johanna (2003) *Konstikas sosiaalityö. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuuden näkymät*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö selvityksiä 2005:28.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) *Postmoderni sosiaalityö*. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 131-160.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2010) *Ongelmanratkaisuperinne ja kriittinen ammatillisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 247-76.
- Kemppainen, Tarja & Koskinen, Simo & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) *Sosiaalityö epävarmuuden oloissa*. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28.

Kirjavainen, Heikki (1996) Moraali, motivaatio ja yhteiskunta. Johdatus eräisiin motivaatioteoreettisiin sosiaalietiikan keskeisiin ongelmiin. Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 199.

Kivipelto, Minna (2006) Sosiaalityön kriittinen arviointi. Sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja A. Tutkimuksia 3.

Kivipelto, Minna (2004) Sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnalliset orientaatiot ja työn kehittämisen haasteet. *Janus* 12 (4), 342-358.

Kiviniemi, Kari (2007) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 70-85.

Kjørstad, Monica (2005) Between professional ethics and bureaucratic rationality: the challenging ethical position of social workers who are faced with implementing a workfare policy. *European Journal of Social Work* 8 (4), 381-398.

Konttinen, Esa (1997) Professionaalinen asiantuntijatyö ja sen haasteet myöhäismodernissa. Teoksessa Juhani Kirjonen, Pirkko Remes & Anneli Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 48-61.

Konttinen, Esa (1998) Profioiden aikakausi? Teoksessa Juri Mykkänen & Ilpo Koskinen (toim.) Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 29-47.

Korhonen, Satu & Julkunen, Ilse (2007) Vuorovaikutuksella vaikuttavuuteen. Sosiaalialan hyvät käytännöt työn kehittämisen ja ohjaamisen välineenä Hyvät käytännöt -ohjelman loppuraportti. Stakes. http://www.sosiaaliportti.fi/File/03ad00f7-9f2f-4143-a3a8-8d795bfccf8b/hk_loppuraportti19122007.pdf. Viitattu 25.9.2011

Korteniemi, Pertti (2005) Realismi ja realismin sovellus. Teoksessa Ilse Julkunen, Tuija Lindqvist & Sakari Kainulainen (toim.) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askelet. Helsinki: Stakes. *Fin Soc työpapereita* 3/2005.

Koskinen, Ilpo & Mykkänen, Juri (1998) Johdanto Teoksessa Juri Mykkänen & Ilpo Koskinen (toim.) Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 1-28.

Kotiranta, Tuija & Mäntysaari, Mikko (2008) Johtopäätöksiä ja jatkokeskustelun aiheita. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia, 315-322.

Kotro, Helena (2008) Aikuissosiaalityön areenat. Kehittämishankkeen loppuraportti. Socom. Kaakkois-Suomen sosiaalialan kehittämiskeskus. http://www.socom.fi/dokumentit/Paattyneet_hankkeet/areenat/Aikuissosiaalityon_areenat_loppuraportti.pdf. Viitattu 8.6.2010.

Krok, Satu (2008) Vähävarainen yksinhuoltajaäiti etuusjärjestelmässä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 145-174.

Kuhalainen, Anni (2007) Tampereen kaupunkiseudun seutukehittäjähanke 5/2006 – 6 /2007. Tampere, Nokia, Ylöjärvi, Kangasala, Lempäälä, Pirkkala ja Vesilahti. Aikuissosiaalityön loppuraportti. Tampere: Pikassos.

http://pikassos.fi/images/stories/hankkeet/aik_sos_hankkeet/aikuissos_loppuraportti.pdf. Viitattu 28.10.2010.

Kuivalainen, Susan & Airio, Ilpo & Hiilamo, Heikki & Niemelä, Mikko (2005) Suomalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juha Saari (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 63-120.

Kuronen, Marjo & Isomäki, Hannakaisa (2010) Parempaa sosiaalityötä vai teknologian orjuutta? Ihmisläheisten tietojärjestelmien kehittämisen mahdollisuudet sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Aino Kääriäinen & Sirpa Kuusisto-Niemi (2010) Sosiaalityö, tieto ja teknologia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen Aino (2005) Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. Janus 13 (4), 452-607.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Lehmuskoski, Antero (2010) Asiakastiedon kuvausmenetelmät sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Aino Kääriäinen & Sirpa Kuusisto Niemi (toim.) Sosiaalityö, tieto ja teknologia. Jyväskylä: PS-kustannus, 47-78.

Kuvaja, Anne & Luhtasela, Leena & Mustonen, Tiina & Borg, Pekka & Liukonen, Ritva (2007) Aikuissosiaalityön tilannearvio-opas. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston oppaita ja työkirjoja 6.

Kärki, Jarmo (2007) Asiakaskohtaisen sosiaalityön luokitukset. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtainen toimintoluokitus ja asiakaskohtaisen sosiaalityön kohdeluokitusversiot 1.0. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Ohjeita ja luokituksia 2007:2.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

Lahti, Tuukka (2007) Ei edes työtön. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä (toim.) Pääsy kielletty. Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes, 192-211.

Laine, Jouni (2007) Tutki ja lue. Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen. Helsinki: Tammi.

Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 138-177.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.

Levine John M. & Moreland Richard L. (1999) Knowledge Transmission in Work Groups: Helping Newcomers to Succeed. Teoksessa Leigh L. Thompson, John M. Levine & David M. Messick

- Shared Cognition in Organizations. The Management of Knowledge. London: Lawrence Erlbaum Associates, 267-298.
- Lindqvist, Martti (2003) Sosiaalietiikka ja haluamisen kulttuuri. Teoksessa Satu Ranta-Tyrkkö & Arja Ropo (toim.) Turvallista hyvinvointia. Tampere: Tampereen Yliopistopaino, 49-70.
- Lingås, Lars Gunnar (1993) Aktivoituvaa ammattietiikkaan. Teoksessa Synnöve Karvinen (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Helsinki: Painatuskeskus, 40-48.
- Lipsky, Michael (1980) Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York: Russell Sage Foundations.
- Liukko, Eeva (2006) Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA:n ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 9.
- Liukko, Eeva (2009) Perussosiaalityön mahdollisuuksia – helsinkiläisten projektien näkökulmia sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Liukonen, Ritva & Lukman, Leena (2007) Tehty hanke. Sosiaalialan tehtävärakenteiden ja toimintamallien kehittäminen Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. Helsinki: Helsingin kaupungin oppaita ja työkirjoja 2007:5.
- Lundy, Colleen (2004). Social Work and Social Justice: a Structural Approach to Practice. Peterborough, Ont.: Broadview Press; New York: Orchard Park.
- Lähteenmaa, Jaana (2006) 2000-luvun nuorisotyöprojektien kompastuskiviä kentällä. Teoksessa Katri Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus, 105-120.
- Lämsä, Anna-Maija & Hautala, Taru (2004) Organisaatiokäyttäytymisen perusteet. Helsinki: Edita.
- Malmberg-Heimonen, Ira (2010) The social capital and mental health of long-term social assistance recipients in Norway. European Journal of Social Work 13 (1), 91-107.
- Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Aino Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 67-92.
- Meyer, John W, & Rowan, Brian (1992) Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. Teoksessa John W. Meyer & Brian Rowan Organizational Environments. Ritual and Rationality. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 21-45.
- Morgan, Gareth (1997) Images of Organization. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. SoPhi 27 Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

- Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko (2006) Syrjiikö sosiaalityö. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääräyyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 115-131.
- Niemelä, Pauli (1993a) Moraali- ja sosiaaliteoreettiset lähtökohdat. Teoksessa Juha Hämäläinen & Pauli Niemelä Sosiaalialan etiikka. Helsinki: WSOY, 10-37.
- Niemelä Pauli (1993) Sosiaalialan ammattietiikka. Teoksessa Juha Hämäläinen & Pauli Niemelä Sosiaalialan etiikka. Helsinki: WSOY, 142-173.
- Niemelä, Pauli (2000) Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Teoksessa Pauli Niemelä & Riitta Lahikainen (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Tampere, 21-37.
- Niemelä, Pauli (2011) Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 13-46.
- Niemi, Petteri (2008) Priorisoinnin eettisestä perustasta sosiaalialalla. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta Helsinki: Gaudeamus, 100-145.
- Niemi, Petteri & Kotiranta Tuija (2008) Johdanto. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Gaudeamus: Helsinki, 7-12.
- Niskala, Asta (2008) Salatusta suhteesta kahden kimppaan – analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Acta Universitatis Lapponiensis 150.
- Nonaka, Okujiro & Takeuchi, Hirotaka (1995) The Knowledge-Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Nummela, Tuija (2011) Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Publications of the University of the Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 17.
- Närhi, Kati (2003) Sosiaalityöntekijät paikallisen tason vaikuttajina. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 86. Jyväskylä:Minerva, 57-81.
- Närhi, Kati & Karjalainen, Juhani & Valppu-Vanhanen, Anne (2008) Aikuissosiaalityötä paikantamassa. Alkukartoitus aikuissosiaalityön kehittämishankkeeseen osallistuvien kuntien aikuissosiaalityön resursseista, rakenteista ja epäkohdista Keski-Suomen maakunnassa. Jyväskylä: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Raportteja 12.
- Närhi, Kati & Talvensola, Sivi & Valppu-Vanhanen, Anne & Karjalainen, Juhani (2009) Aikuissosiaalityö muutoksessa? Keski-Suomen maakunnan aikuissosiaalityön kehittämishankkeen loppuraportti. Jyväskylä: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen raportteja 22.
- Palmer, Donald & Biggart, Nicole & Dick, Brian (2008) Is the New Institutionalism a Theory? Teoksessa Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby & Kerstin Sahlin (edit.) The Sage

- Handbook of Organizational Institutionalism. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 739-768.
- Parrot, Lester (2010) Values and Ethics in Social Work Practice. Southernhay East Exeter: Learning Matters.
- Payne, Malcolm (1996) What is Professional Social Work? Birmingham: Venture Press.
- Payne, Malcolm (2005) Modern Social Work Theory. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Payne, Malcolm (2009) Adult Services and Health-Related Social Work. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (edit.) Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. Third edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 320-333.
- Peltonen, Tuomo (2010) Organisaatioteoria klassisesta jälkimoderniin. Helsinki: WSOYpro.
- Phillips, Nelson & Malhotra, Namrata (2008) Taking Social Construction Seriously: Extending the Discursive Approach in Institutional Theory. Teoksessa Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby & Kerstin Sahlin The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 702-720.
- Piironen, Hannu (2005) Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet: suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 264.
- Pohjanheimo, Esa (2005) Pysyvää ja eriytyvää: arvomuutoksia Suomessa 1970-luvulta nykypäivään. Teoksessa Anna-Maija Pirttilä-Backman, Marja Ahokas, Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja, (toim.) Arvot, moraali ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus Kirja/Yliopistokustannus University Press Finland, 237-254.
- Pohjola, Anneli (1994) Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänselitys toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos.
- Pohjola, Anneli (2004) Sosiaalityön kehittämisen myyttejä ja mahdollisuuksia. Teoksessa Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä – artikkelikokoelma. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön monisteita 15, 64-72.
- Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19-74.
- Powell, Walter W & Colyvas, Jeannette A. (2008) Microfoundations on Institutional Theory. Teoksessa Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby & Kerstin Sahlin (edit.) The Sage Handbook of Organizational Institutionalism. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage, 276-298.
- Raitakari, Suvi (2005) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista: vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. Tampere: Tampere University Press.

Raivio, Helka & Rantasalmi, Soile (2008) Aikuissosiaalityö yhdenmukaiseksi Keski- Uudellamaalla. Mitä teimme ja mitä on vielä edessä? Aikuissosiaalityön laadukkaaksi ja vaikuttavaksi Keski-Uudellamaalla -kehittämishankkeen väliraportti. Järvenpää: Sosiaalitaito.

http://www.sosiaalitaito.fi/ep/tiedostot/ailake_valiraportti2009.pdf. Viitattu 10.6.2010.

Raivio, Helka (2009) Kuuma-kuntien ja Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityön kehittämishanke 2007 – 2009. Järvenpää: Sosiaalitaito.

http://www.sosiaalitaito.fi/ep/tiedostot/ailake_loppuraportti.pdf. Viitattu 10.6.2010.

Rajavaara, Marketta (1994) Kaikenlaisia kehittäjiä ja kehittämisajatteluita. Teoksessa Tuija Lindqvist & Marketta Rajavaara (toim.) Kehittämistyö itseanalyysiin. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 8/1994. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskityksen raportteja 1, 45-56.

Rantala, Katri & Sulkunen, Pekka (2006) Esipuhe teoksessa Katri Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektityhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus, 7-14.

Rantama, Eeva (2002) Uudet instituutiot omaehtoisen kehittämisen tukena. Tampere: Tampere Univeristat Press. Acta Univeristatis Tamperensis 879.

Raunio, Kyösti (1995) Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Helsinki:Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio Kyösti (2011a) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (2011b) Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 117-138.

Rautiainen, Leena (1997) Toimeentulotukikokeilu, sosiaalityön uudistaminen ja kehittämistyön ristiriidat. Teoksessa Toimeentulotukikokeilu 1995 – 1996 loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön selvityksiä 1997:5, 129-151.

Rinne, Päivi (2009) Matkalla muutokseen. Sosiaalialan projektitoiminnan perustelut, tavoitteet ja toimintatavat Sosiaaliturva-lehden kirjoituksissa 1990-luvulla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 356.

Roivainen, Irene (2008) Yhteisölähtöisen otteen paikka aikuissosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 282-289.

Ronkainen, Suvi & Pehkonen Leila & Lindblom-Ylänne Sari &, Paavilainen Eija (2011) Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: WSOYpro.

Rostila, Ilmari (1997) Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulo-keskusteluissa. Tampere. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 547.

Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö; voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko & Suominen, Tarja & Asikainen, Paula (2011) Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa – Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. *Janus* (19) 2, 143-157.

Salminen, Ari (2002) *Hallintotiede. Organisaatioiden hallinnolliset perusteet*. Helsinki: Edita.

Salminen, Ari (2008) *Julkisen toiminnan johtaminen: hallintotieteen perusteet*. Helsinki: Edita.

Sarvimäki, Pirjo & Siltaniemi, Aki (toim.) (2007) *Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävä-rakennesuositus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14

Schein, Edgar H. (1987) *Organisaatiokulttuuri ja johtaminen*. Suom. Ritva Liljamo & Asko Miettinen. Espoo: Weiling-Göös.

Scott, W. Richard (2001) *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, London: Sage Publications.

Seppänen-Järvelä, Riitta (1999) *Kehittämistyö ja arviointi*. Teoksessa Risto Eräsaari, Tuija Lindqvist, Mikko Mäntysaari & Marketta Rajavaara (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus, 90-105.

Shardlow, Steven M. (2009) *Values, Ethics and Social Work*. Teoksessa Robert Adams, Lena Domenelli & Malcolm Payne (edit.) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 37-48.

Sipilä, Anita (2008) *Tieto, taito ja etiikka aikuissosiaalityössä*. Teoksessa Raija Väisänen & Juha Hämäläinen (toim.) *Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta*. Lappeenranta: Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6, 46-89.

Sipilä, Jorma (1996) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi.

Smith, David (2002) *Social Work with Adults*. Teoksessa Robert Adams, Lena Domenelli & Malcolm Payne (edit.) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 287-307.

Sosiaalihuollon ammattihenkilöstön kelpoisuusvaatimukset (2007). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 14.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma KASTE 2008 - 2011. (2008) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2008:6.

Sosiaalialan kehittämishanke. (2003) *Toimeenpanosuunnitelma*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2003:20.

Sosiaalialan kehittämishanke (2006) Sosiaali- ja terveysministeriö. Esitteitä 2006:4.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707 & name=DLFE-3682.pdf & title=Sosiaalialan_kehittamishanke_fi.pdf. Viitattu 13.8.2011

- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen (2010). Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:19
- Sosiaaliportti (2011) Hyvät käytännöt. <http://www.sosiaaliportti.fi/hyvakaytanto>. Viitattu 23.9.2011
- Sosnet (2011) Sosiaalityön määritelmä. http://www.sosnet.fi/Peruskoulutus/Sosiaalityon_maarittely.iw3. Viitattu 8.8.2011.
- Sosweb (2009) Arvot ja etiikka. <http://valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb/sivut/arvot.htm>. Viitattu 17.1.2009.
- Sulkunen, Pekka (2006) Projektityhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Satu Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) (2006) Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus, 17-38.
- Suomen säädöskokoelma:
 Hallituksen esitys laiksi sosiaalihuollon henkilöstön kelpoisuusvaatimuksiksi HE 226/2004
 Kuntalaki 17.3.1995/365
 Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189
 Laki sosiaalialan kehittämistoiminnasta 13.2.2001/ 1230
 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812
 Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.2.2005 /608
 Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412
 Lastensuojelulaki 13.4.2007/417
 Päihdehuoltoasetus 29.8.1986/653
 Sosiaalihuoltoasetus 29.6.1983/607
 Sosiaalihuoltolaki 17.9.2982/ 710
- Talvensola, Sivi & Närhi, Kati & Karjalainen, Juhani & Valppu-Vanhanen, Anne (2008) Aikuis-sosiaalityön arki. Aikuissosiaalityön ammattilaisten työ ja tehtävät Keski-Suomen maakunnassa. Jyväskylä: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Raportteja 13.
- Tapola, Maria (2003) Asiakastyön dokumentointi sosiaalityön kehittämisen välineenä. Stakes. Fin-Soc News 1/2003, 14-16.
- THL (2011) Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Toimeentulotuen vuositilasto. http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2010/Tr31_10.pdf. Viitattu 23.9.2011.
- Thompson, Neil (2002) Social Work with Adults. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (edit.) Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 287-299.
- Thornton, Patricia H. & Ocasio, William (2008) Institutional Logics. Teoksessa Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby & Kerstin Sahlin The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 78 – 98.
- Tilastokeskus (2011) Tilastollinen kuntaryhmitys 2011. <http://www.stat.fi/meta/luokitukset/kuntaryhmitys/001-2011/index.html>. Viitattu 3.8.2011
- Toikko, Timo (2008) Sosiaalityön ideat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus.
- Tuusa, Matti (2005) Sosiaalityö ja työllistäminen. Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt aktiivointi- ja työllistämispalveluissa. Tampere: Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.
- Vanhala, Anni. (2005) Paikka ja asiakkuus: etnografia naisten Asuntolasta. Tampere: Tampere University Press.
- Vartola, Juha (2004) Näkökulmia byrokraatiaan. Tampere: Tampereen yliopisto, johtamistieteen laitos.
- Viinämäki, Olli-Pekka (2008) Julkisen sektorin arvoympäristön kompleksisuus. Tutkimus julkisten organisaatioiden arvojen, johtamisteorioiden ja arvojohtajuuden erityisyydestä. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 283. Hallintotiede 35.
- Viirkorpi Paavo (2000) Onnistunut projekti. Suomen Kuntaliitto: Helsinki.
- Välimaa, Outi (2008) Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaistyöttömien kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 175-195.
- Välimaa, Outi (2011) Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Univeristatis Tamperensis 1589.
- Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (2008) Aikuissosiaalityö kuntien sosiaalitoimistoissa. Teoksessa Raija Väisänen & Juha Hämäläinen (toim.) Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Lappeenranta: Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6:2008, 90-135.
- Weber, Max (1972) *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie.* Funfte, redivierte Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann. Tübingen. J.C.B.Mohr (Paul Siebeck).
- Weick, Karl E. (1995) *Sensemaking in Organizations.* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Zilbert, Tammar B. (2008) *The Work of Meaning in Institutional Processes and Thinking.* Teoksessa Royston Greenwood, Christie Oliver, Roy Suddaby & Kerstin Sahlin (edit.) *The Sage handbook of Organizational Institutionalism.* Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage. 151- 169.

Liitteet

Liite 1 Esimerkkejä havaintotaulukoista

Yläluokka: kulttuuris-kognitiivinen näkökulma

Alkuperäinen lausuma/ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Alaluokan tarkennus
<p>Ymmärrettiin, ettei tavoitteena olevaa aikuis-sosiaalityön rajapintatyöskentelyä kyettä lähestymään koko aikuisosiaalityön käsitteen ollessa toimijoille sangen epätarkkarajainen.</p> <p>Aikuisosiaalityötä ei ollut jäsennetty kunnissa kovin selkeästi</p> <p>palveluohjaus käsitteenä paikannetaan puheen tasolla sosionomi (AMK) ja kuntoutus- ja senohjaaja (AMK) työksi. Niinpä sosiaalityöntekijät kysyivätkin työkokouksissa eikö perinteinen sosiaalityö ole ollut nimenomaan palveluohjaustyötä</p>	<p>Ei yhteistä kieltä ja ammattitermejä</p> <p>Epäselvä ammattirakenne haittaa eri koulutuksen saaneiden tehtäväkuvien ja identiteetin muodostamista</p>	<p>Sosiaalityöntekijöiden jakama ymmärrys sosiaalityöstä</p>	<p>Yhteinen kieli, toiminta ja ryhmään kuuluminen</p>
<p>Dokumentointivälineissä palvelusuunnitelmien lisäksi asiakkaan alku- ja tilanneselvitykset kaipasivat parannuksia tai puuttuivat kokonaan. Työprosessien mallinnuksissa esiintyneet yhdenmukaisuuspyrkimykset alleviivasivat erilaisten asiakastietojärjestelmien ja sekalaisten kirjausmenettelyjen aiheuttamaa haittaa</p> <p>Kyselyt kertoivat, että erilaisia asiakastilanteisiin sopivia työmenetelmiä käytetään runsaasti, mutta menetelmällisen osaamisen jakaminen oli työyhteisöissä vähäistä</p>	<p>Yhteinen toiminta muokkaamassa yhteistä ymmärrystä</p>	<p>Sosiaalityöntekijöiden jakama ymmärrys sosiaalityöstä</p>	<p>Jaettu toimintalogiikka ja yhteiset uskomukset</p>

Yläluokka: sääntelevä näkökulma

Alkuperäinen lausuma/ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Alaluokan tarkennus
<p>Kunnissa epäiltiin, että työvoimahallinto on siirtämässä vaikeimmin työllistyviä asiakkaita sosiaalitoimen asiakkaiksi.</p> <p>Viime vuosina näiden rinnalla ovat korostuneet aktivointi ja kuntouttava sosiaalityö erityisesti työvoimapolitiittisena toimintana.</p>	Aikuissosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä	Yhteiskuntapoliittiset linjaukset	Aktivointipolitiikka
<p>Monien vastausten taustalla viitataan suoraan rahan puutteeseen, minkä nähdään estävän epäkohdan korjaamista. Esimerkiksi "taloudelliset reunaehdot", "resursseja ei saada lisää"</p>	Paikallisesti vaihtelevat tavat organisoida aikuissosiaalityö	Paikallishallinto	Sosiaalihuollon organisoitumallit kunnissa
<p>Samalla sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön tehtävien ytimeksi näyttivät muodostuvan lakisääteiset tehtäväkokonaisuudet, kuten toimeentulotukityö, kuntouttavan työtoiminnan palvelut, sosiaalihuoltolain mukaiset asumispalvelut sekä päihdetyö</p> <p>Työpaikan keskeisintä työtä haittaavaa ongelmaa käsittelevään kysymykseen kertyi kaikissa kunnissa samankaltaisia kommentteja. Yleisimpinä ongelmina mainittiin suuri työmäärä ja kiire, epäselvä tai epätarkoituksenmukainen työnjako sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan tai sosiaalityöntekijän ja etuuskäsittelijän välillä.</p>	Työssä ilmenevät lakisääteiset tehtävät	Lait, ohjeet ja kollektiiviset sopimukset	<p>Asiakkaiden palveluita sääntelevät lait</p> <p>Sosiaalityötä sääntelevät lait ja ohjeet</p>

Yläluokka: normatiivinen näkökulma

Alkuperäinen lausuma/ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Alaluokan tarkennus
<p>Toimeentulotuen tulee olla aikuissosiaalityön yksi työväline. Toimeentulotukityön keskittäminen ammattitaitoisille etuuskäsittelijöille vapauttaa sosiaalityöntekijöiden aikaa intensiiviseen, muutokseen tähtäävään sosiaalityöhön, asiakkaiden verkostojen hallintaan ja organisointiin sekä rakenteelliseen sosiaalityöhön.</p> <p>Sekä muutostyön että kannattelevan työn merkitys nousi yhtä tärkeiksi sosiaalityön osa-alueiksi, joista kumpikaan ei saa unohtua työtä kehitettäessä.</p>	<p>Tehtäväkuva, johon suuntaan sosiaalityöntekijän työtä haluttiin kehittää</p> <p>Kehitettäviä sosiaalityön orientaatioita</p>	<p>Ammatillisesti ja eettisesti hyvän aikuissosiaalityön tavoittelu</p>	<p>Ammatillisten orientaatioiden ja menetelmien kehittämistarve</p>
<p>Työttömien aktivointi ja työllistäminen voi sosiaalityön näkökulmasta joskus näyttäytyä myös epäeettisenä tehtävänä, jolloin aktivointi voidaan kokea jopa yksilön elämäntilannetta vaikeuttavana tehtävänä.</p> <p>.. Ammatillaiset eivät voi hyödyntää vaikuttavina kokemiaan työmenetelmiä, koska ylhäältä tulevat tavoitteet tehokkuusvaatimusten myötä johtavat toisenlaiseen, toimenpidekeisempään työotteeseen, ja näin pitkällä tähtämellä sosiaalityön tehokkuus ja vaikutus kärsivät</p>	<p>Aktivointipolitiikan ja sosiaalityön tavoitteiden ristiriitaisuus</p> <p>Uuden julkisjohtamisen tehokkuusvaatimusten ja aikuissosiaalityön toimintojen ristiriitaisuus</p>	<p>Ammatillisesti ja eettisesti hyvän aikuissosiaalityön tavoittelu</p>	<p>Professionaalisen ja yhteiskunnallisen tehtävän jännitteet</p>